



# **SOSIAALINEN PÄÄOMA JA TIETO- JA VIESTINTÄTEKNIIKAN KEHITYS**

*ESISELVITYS*

EDUSKUNNAN KANSLIAN JULKAISU 5 / 2002

---

TULEVAISUUSVALIOKUNTA  
TEKNOLOGIAN ARVIOINTEJA 11

*Sosiaalinen pääoma ja  
tieto- ja viestintätekniiikan kehitys*

ESISELVITYS

Osmo Pekonen  
Lea Pulkkinen

Jyväskylän yliopisto  
Agora Center  
PL 35  
40351 JYVÄSKYLÄ  
[pekonen@maths.jyu.fi](mailto:pekonen@maths.jyu.fi)  
[Lea.Pulkkinen@psyka.jyu.fi](mailto:Lea.Pulkkinen@psyka.jyu.fi)

EDUSKUNNAN KANSLIAN JULKAISU 5/2002

Tulevaisuusvaliokunta/Sosiaalinen pääoma ja teknologian käyttö -teknologian arvioinnin ohjausryhmä:

Kansanedustajat Kyösti Karjula (pj.), Leea Hiltunen (vpj.), Jouni Backman, Jukka Gustafsson, Leena Harkimo, Liisa Hyssälä, Tanja Karpela, Irina Krohn, Pekka Kuosmanen, Kari Kärkkäinen, Henrik Lax, Markku Markkula, Kalevi Olin, Juha Rehula ja Marjatta Vehkaoja

Lisätietoja:

Tutkija Ulrica Gabrielsson  
Tulevaisuusvaliokunta, 00102 Eduskunta  
Puhelin: (09) 432 2183, Faksi: (09) 432 2140  
Sähköposti: [ulrica.gabrielsson@eduskunta.fi](mailto:ulrica.gabrielsson@eduskunta.fi)

ISBN 951-53-2425-4 (nid.)

ISBN 951-53-2426-2 (pdf)

ISSN 1239-1638

EDITA OYJ, HELSINKI 2002

## Lukijalle

Teknologinen kehitys muuttaa ihmisen ajan ja tilan käyttöä. Näillä muutoksilla on usein merkittäviä seurauksia myös sosiaalisen pääoman, kuten ihmissuhteiden ja keskinäisen luottamuksen, kehitykseen. Esimerkiksi työpaikoilla omaksutut työtavat, uudet opiskeluympäristöt, etätö ja yleistynyt internetin käyttö kodeissa kommunikaation, viihteen ja e-kaupankäynnin välineinä vaikuttavat sosiaalisten suhteiden muodostumiseen. Teknologinen muutos tunkeutuu näin työelämän, opiskelun ja viihteen kautta myös perheen maailmaan.

Tietoyhteiskuntaa koskevan tutkimuksen yhtenä osa-alueena onkin ollut uuden teknologian vaikutukset ihmisen sosiaaliseen toimintaan, verkostoitumiseen ja jokapäiväiseen elämään. Käytännön ongelmina viime aikoina huomiota ovat saaneet aikaisemmin esillä olleiden TV:n hättävaiikutusten lisäksi liiallisen internetin käytön kielteiset vaikutukset koululaisten terveyteen sekä internet-riippuvuuteen liittyvä masennus.

Edellä mainitut havainnot teknologian käytön vaikutuksista hyvinvointiin liittyvät paljolti yksilötason haittoihin. Vähemmän huomiota ovat vielä saaneet teknologian käyttöön liittyvät sosiaaliset vaikutukset, jotka voivat olla yhtä hyvin positiivisia kuin negatiivisia.

Yhdeksi keskeisimmäksi verkostoyhteiskunnan menestystekijäksi on tunnustettu sosiaalinen pääoma, joka tekee mahdolliseksi ihmisten välisen luottamuksen ja verkostoitumisen. Taloudellisen kehityksen ollessa riippuvainen verkostoihin keskittyvästä luovuudesta ja osaamisesta sosiaalisen pääoman kehittymistä on tarkasteltava ihmisten kaikkien elinvaiheiden kannalta.

Tulevaisuusvaliokunnan käynnistämä sosiaalista pääomaa koskeva esiselvitys osoitti sosiaalisen pääoman käsitteellisen monimuotoisuuden. Selkein jako kulkee ranskalaisen ja amerikkalaisen sosiologisen perinteen välillä. Ranskalaisessa ajattelussa korostuvat sosiaalisiin suhteisiin liittyvät pääoman ja vallan piirteet. Yksilön valmiudet menestyä yhteiskunnassa riippuvat paljolti kasvuympäristön antamista sosiaalisista valmiuksista ja verkostoista. Amerikkalaisessa perinteessä korostuu sen sijaan luottamuksen varaan rakentuva yhteisöllisyys. Näiden kahden ajatteluperinteen välinen jännite tarjoaa hedelmällisen lähtökohdan tarkastella erilaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Käsillä olevassa esiselvityksessä sosiaalista pääomaa sovelletaan uudella tavalla yksilön kehitykseen. Selvityksessä on otettu käyttöön sosiaalisen alkupääoman käsite, joka kiinnittää huomion lasten kasvuympäristössä vallitseviin eroihin ihmissuhdeverkostojen, luottamuksen, arvojen sekä normien määrässä ja laadussa. Lapsen elinympäristön tarjoama sosiaalinen alkupääoma määrittää hänen tulevia mahdollisuuksiaan omaksua yhteiskunnan edellyttämiä tietoja ja taitoja.

Uusi tekniikka näyttää tutkimusten perusteella luovan positiivisia mahdollisuuksia pääosalle nuorista. Sosiaalisten tekijöiden ollessa kasvun ja kehityksen kannalta epäsuotuisia uudet välineet voivat kuitenkin toimia myös sosiaalisen pääoman kehittymisen esteinä. Uuden tekniikan vaikutusten arvioinnin kannalta keskeinen tekijä on lisäksi lasten ja nuorten mahdollisuudet käyttää kotona uusia välineitä.

Elämäntavan muutokset ja teknologian kehitys pakottaa seuraamaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvia muutoksia. Lyhyellä tähtämellä muutokset ovat usein huomaamattomia. Vaikutusten kumuloituessa niin myönteiset kuin kielteisetkin ääripäät voivat muuttaa yhteiskuntaa radikaalisti. Vaikutukset ovat sitä suurempia mitä varhaisempaan vaiheeseen muutostekijät ihmisen elämänkaarella osuvat. Tämä antaakin erityisen perusteen tarkastella lasten ja nuorten sosiaalisen alkupääoman kehitystä.

Sosiaalinen alkupääoman kehitys vaikuttaa hyvin syvällisesti yksilön ja koko yhteiskunnan kehitykseen. Voidaan sanoa, että yhteiskunta lapsen kehityksestä demokratiaan ja taloudelliseen hyvinvointiin perustuu suurelta osin sosiaaliseen pääomaan. Myös teknologian käyttöönottamista seuraavan tuottavuuden kasvun voidaan katsoa perustuvan sosiaaliseen pääomaan: vain sosiaalisten valmiuksien ollessa kunnossa uuden teknologian käyttöönoton seurauksena on kommunikaation myönteinen tehostuminen.

Elävästi kirjoitettu esiselvitys tarjoaa paikoin hienoja oivalluksia ja avaa uusia mielenkiintoisia näkökulmia aiheeseemme. Esiselvityksen pohjalta käynnistyvä teknologian arviointihanke tulee keskittymään tietoisesti lasten ja nuorten sosiaalisen alkupääoman ja tietotekniikan välisen yhteyden selkeyttämiseen. Tulevaisuudessa lasten ja nuorten elinympäristön kehittäminen rakentavalla tavalla edellyttää poliittisilta päättäjiltä yhä monipuolisempaa ja objektiivisempaa käsitystä lasten ja nuorten myönteisistä kasvutekijöistä.

Lumijoella 13.5.2002

Kyösti Karjula  
Kansanedustaja, ohjausryhmän puheenjohtaja

# SISÄLLYSLUETTELO

<b>ESIPUHE</b> .....	<b>3</b>
<b>SAMMANDRAG</b> .....	<b>7</b>
<b>SUMMARY</b> .....	<b>11</b>
<b>1. SOSIAALISEN PÄÄOMAN KÄSITTEESTÄ</b> .....	<b>16</b>
Käsiteanalyysin tarve	16
Amerikkalainen ja ranskalainen määritelmä	17
Putnamin havainnot ja teoria	18
Bourdieuun näkemys sosiaalisesta pääomasta	22
Hedelmällinen jännite	25
<b>2. SOSIAALINEN PÄÄOMA JA AATTEELLINEN TOIMINTA</b> .....	<b>27</b>
Amerikan ja Suomen vertailua	27
Ranskan ja Suomen vertailua	29
Konsensus vai konflikti?	32
Politiikka ja luottamus	34
Uuden viestintätekniiikan vaikutus poliittiseen toimintaan	36
<b>3. SOSIAALINEN PÄÄOMA JA ALUEELLINEN KEHITYS</b> .....	<b>39</b>
Maailmanpankin näkemys	39
Alueen sosiaalinen pääoma	41
Suomen maakuntien sosiaalinen pääoma	42
Suomen kaupunkien sosiaalinen pääoma	44
Luottamus ja rajoitettu solidaarisuus	47
Politiikan merkitys	49
Uskonnon merkitys	51
Kaksi suomalaisen kulttuurin erikoisuutta	54
Uusi viestintätekniiikka ja alueellinen kehitys	59

<b>4. SOSIAALINEN PÄÄOMA JA YKSILÖNKEHITYS . . . . .</b>	<b>62</b>
Käsitteiden rajankäyntiä	62
Lapsen sosiaalinen alkupääoma	63
Sosiaalisen alkupääoman synty	65
Luottamuksen käsitteestä	67
Luottamuksen kriisi	71
Luottamukseen ja luotettavuuteen kasvattaminen	72
<b>5. UUDEN TIETO- JA VIESTINTÄTEKNIIKAN VAIKUTUKSISTA LASTEN JA NUORTEN ELÄMÄSSÄ . . . . .</b>	<b>78</b>
Laaja ongelmakenttä	78
Yhteisöllisyyttä vai yksinäisyyttä?	80
Netti hyvässä ja pahassa	83
Elektroniset pelit	87
Kännykkäkulttuuri ja sosiaalinen pääoma	91
Tieto- ja viestintätekniiikan käytön eriytymisestä perheessä	96
<b>6. ERI TIETEENALOJEN TUTKIMUSHANKKEITA . . . . .</b>	<b>98</b>
Sosiaalinen pääoma ja yhteiskunnan rakenteet	99
Sosiaalinen pääoma ja alueellinen kehitys	103
Yksilön tausta ja ominaisuudet sosiaalisen pääoman voimavarana	106
Tieto- ja viestintätekniiikka mahdollisuutena ja uhkatekijänä	110
<b>7. JOHTOPÄÄTÖKSET . . . . .</b>	<b>120</b>
<b>LÄHDEKIRJALLISUUS</b>	<b>127</b>
<b>ESISELVITYSTYÖSSÄ KUULLUT ASiantuntijat</b>	<b>134</b>

# ESIPUHE

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta tilasi professori Lea Pulkkisen johtamalta ryhmältä Jyväskylän yliopiston Agora Centeristä lyhyehköllä toimitusajalla esiselvitysraportin aiheesta “Sosiaalinen pääoma ja tieto- ja viestintäteknikan kehitys”. Ohjausryhmän jäseniksi nimettiin kansanedustajat Kyösti Karjula (pj.), Leea Hiltunen (vpj.), Jouni Backman, Jukka Gustafsson, Leena Harkimo, Liisa Hyssälä, Tanja Karpela, Irina Krohn, Pekka Kuosmanen, Kari Kärkkäinen, Henrik Lax, Markku Markkula, Kalevi Olin, Juha Rehula ja Marjatta Vehkaoja sekä asiantuntijajäseneksi Osmo Kuusi (Sitra) ja sihteeriksi Ulrica Gabrielsson (tulevaisuusvaliokunta). Ohjausryhmän kanssa käydyn keskustelun perusteella selvitystyö päätettiin painottaa *lapsiin ja nuoriin*. Lea Pulkinen johtaa Jyväskylän yliopistossa sekä psykologian huippuyksikköä “Ihmisen kehitys ja sen riskitekijät” että Agora Centeriin kuuluvaa Psykocenteriä, joka on useiden tutkimusryhmien muodostama laajempi verkosto.

Esiselvitysraportin teemasta järjestettiin Jyväskylän yliopistossa 18. tammikuuta 2002 kutsusymposium, jonka osanottajat on lueteltu liitteessä. Raportin kirjoittajat ovat olleet yhteydessä myös Tampereen Tietoyhteiskuntainstituutin tutkijoihin. Tämä esiselvitys painottuu kuitenkin Jyväskylässä tehtyyn tutkimukseen, mihin vaikutti käytettävissä ollut rajallinen aika.

Käytännön kirjoitustyötä tekemään kutsuttiin 1. tammikuuta 2002 lähtien ryhmän ulkopuolelta dosentti, kirjailija Osmo Pekonen. Hän referoi tehtyä tutkimusta, mutta sai tuoda esiin myös persoonallisia näkemyksiään. Esiselvitys on yleisluontoinen katsaus laajaan ongelmakenttään. Jatkossa on mahdollista keskittyä enemmän erityiskysymysten selvittämiseen tulevaisuusvaliokunnan toivomusten ja käytettävissä olevien asiantuntijoiden intressien mukaisesti. Agora Centerin koordinattori Päivi Fadjukoff on kirjoittanut tämän selvityksen kuudennen luvun, jossa repertuaarinomaisesti käydään läpi, millaisia sosiaalisen pääoman käsitettä sivuavia tutkimusryhmiä Jyväskylässä ja Tampereella on. Kaikki näistä ryhmistä eivät todellisuudessa käytä sosiaalisen pääoman käsitettä, mutta repertuaarin kannalta käsite auttaa jäsentämään tutkimuksen kenttää.

Esiselvityksessämme on painotettu sosiaalisen pääoman käsitteen analyysia, jotta tiedettäisiin, mistä puhutaan. Sosiaalisen pääoman käsite on ongelmallinen, koska sitä on käytetty aivan eri tavoin alan kahdessa johtavassa tutkimustraditiossa Yhdysvalloissa ja Ranskassa. Amerikkalaisen kommunitarismin perinteessä sosiaalinen pääoma nähdään uskonnollis-moraalisesti värittyneenä, yhteisökeskeisenä, yhteisen hyvän käsitteenä, joka edesauttaa koko yhteiskunnan harmonista kehitystä. Sosiaalisen pääoman kasvattamisen ajatellaan hyödyttävän Amerikkaa, koituvan sen “siunaukseksi” ja vahvistavan



niin maan demokraattista järjestelmää kuin talouselämää. Maailmanpankin käyttämänä sosiaalisen pääoman käsite painottuu vielä enemmän talouteen. Suomessakin useimmat sosiaalisen pääoman käsitettä käyttävät julkiset keskustelijat tukeutuvat tietoisesti tai tiedostamattaan amerikkalaisen kommunitarismin perinteeseen.

Ranskalaisessa marxilaisväritteisessä perinteessä, erityisesti Pierre Bourdieun ajattelussa, sosiaalisen pääoman tarkastelun lähtökohtana sen sijaan on luokkataistelu ja pääoman eri muotojen luokkaluonne. Sosiaalisellakin pääomalla on omat kapitalistinsa, joille tämä aineeton hyödyke kasaantuu hyödyllisten suhteiden, kontaktien ja verkostojen muodossa. Yläluokalle sosiaalinen pääoma on itsestäänselvyys, kun taas alemman luokan saavuttaman, yleensä vähäisen sosiaalisen pääoman määrä sanelee sen mahdollisuudet pärjätä yhteiskunnallisissa konflikteissa ja kilpailutilanteissa, vaikkapa työhentosopimusneuvotteluissa tai yksilötasolla työhönottohaastattelussa. Oikeudenmukaisessa yhteisössä sosiaalista pääomaa pitäisi pikemminkin tasata kuin lisätä politiikan keinoin.

Emme siis voi kritiikittömästi asettaa sosiaalisen pääoman lisäämistä tai vähentämistä politiikan tavoitteeksi, ennen kuin olemme täsmentäneet, käytämmekö sanaa kommunitaristisessa vai bourdieuläisessä vai jossain muussa mielessä. Sosiaalinen pääoma on sosiologisena käsitteenä kaksiteräinen miekka, jota käyttäen voidaan lopulta päätyä joko lisäämään tai vähentämään yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Erik Allardt onkin sattuvasti muistuttanut, Karl Popperia siteeraten, ettei poliitikkojen pitäisi liikaa tuijottaa abstrakteihin käsitteisiin: “Työskentele konkreettisten pahojen olosuhteiden poistamiseksi, äläkä abstraktisten hyvien asioiden toteuttamiseksi.”

Tietoyhteiskunta etenee huimaa vauhtia ilmankin sosiaalipoliitikkojen panosta, kuten on nähty vaikkapa Kalifornian Piilaaksossa. Suomalaisen tietoyhteiskuntamallin arvokas erityispiirre on pyrkimys pohjoismaisen hyvinvointivaltion säilyttämiseen. Poliitikkojen tehtävä on valvoa, ettei tietoyhteiskunta johda alueelliseen, koulutukselliseen tai muuhun sosiaaliseen eriarvoisuuteen, eikä minkään ikä-, ammatti- tai väestöryhmän tai kummankaan sukupuolen syrjäytymiseen.

Maailmanlaajuistakin oikeudenmukaisuutta pitäisi ajatella, mutta tässä arviointitehtävässä emme ota kantaa ihmiskuntapolitiikkaan. Hyvä on silti pitää mielessä, että “verkossa” on edelleen enintään 500 miljoonaa maapallon asukasta eli pieni vähemmistö koko ihmiskunnasta. Digitaalikuilu (*digital divide*) on globaali “paha olosuhde”, joka pitäisi poistaa, mutta se ei ole prioriteetti niille, joilta puuttuu myös ruoka, lääkkeet ja puhdas vesi.

Kotimaisen tietoyhteiskunnan popperilaisia “pahoja olosuhteita”, jotka poliitikkojen on mahdollista poistaa, löytyy niistä väestöryhmistä, joilla ei ole varoja, kykyä tai haluaakaan ryhtyä käyttämään tietoyhteiskunnan toimivuuden edellyttämää laitekantaa. Syrjäytymisen ehkäisemiseksi tietoyhteiskunnan fyysisen ja inhimillisen pääoman kehittäminen on selkeä yhteinen tavoite. Laajakaistaverkot on rakennettava myös maaseutupaikkakunnille ja tietoyhteiskunnan kansalaistaidot tuotava kaikkien ulottuville.

le. Toisaalta tehtiinpä mitä tahansa, aina on oleva jonkin verran ihmisiä, jotka syystä tai toisesta jäävät — tai jopa tietoisesti jättäytyvät — kaiken sähköisen asioinnin ulkopuolelle. Euroopan Unionin eEurope-ohjelma, jonka mukaan “jokainen eurooppalainen ihminen, yritys, yhteisö, koulu ja järjestö on vuonna 2004 tavoitettavissa internetin kautta”, on pelkkä utopia — ja muutenkin kuin vuosiluvun suhteen.

Tieto- ja viestintäteknikan kehityksestä osattomiksi jäävissä on usein kysymys juuri samoista ihmisistä (vanhuksista, toimintarajoitteisista, työttömistä, asunnottomista, maahanmuuttajista...), jotka hyvinvointivaltion palveluja muutenkin eniten tarvitsevat. Siis myös inhimillisen tietoyhteiskunnan kehitystyössä erityistä huomiota on kiinnitettävä juuri näiden ihmisten tarpeisiin. Samalla kun tietoyhteiskuntaa ja eSuomea edelleen kehitetään, kaikki palvelut kaikkialla maassa kaikille ihmisryhmille on taattava myös perinteisessä ei-sähköisessä muodossa. Jokaisella suomalaisella täytyy olla oikeus halutessaan tavata hänen asioistaan päättävä viranomainen tai häntä hoitava lääkäri myös kasvoista kasvoihin, eikä vain virtuaalisesti.

Tietoyhteiskunta ei ole kokonaan uusi yhteiskunta, vaan uusi kulttuurikerros, joka rakennetaan entisten päälle, vanhaa kulttuuria täydentämään. Tietoyhteiskunnan kansalaistaitojen oppiminen tulisi integroida muuhun sivistystyöhön, jolla on pitemmät perinteet. Tietoyhteiskunnan luontevia tukikohtia ovat koulut ja kirjastot. Varsinkin kirjastonhoitajista pitäisi profiloida tietoyhteiskunnan humanistisia ja teknisiä huippuosajia. Uudella tietotekniikalla varustettu kirjasto on kuin kyberavaruudessa matkava avaruusalus, jonka kapteenin eli “kybernautin” status pitäisi näkyä koulutuksessa, palkkauksessa ja arvostuksessa. Viime vuosikymmenten kehityssuunta on kuitenkin ollut maaseudulla kyläkoulujen ja kaupungeissa lähikirjastojen lakkauttaminen. Nämä täsmäiskut osuvat nimenomaan suomalaisen yhteiskunnan “pahojen olosuhteiden” alueisiin, syvään maaseutuun ja ongelmalähiöihin, joista hävitetään henkisen hyvinvoinnin tärkeimmät instituutiot: koulu ja kirjasto. Tällainen politiikka ei voi olla sopusoinnussa alueellisesti ja sosiaalisesti kestävästä tietoyhteiskunnasta.

Tämän esiselvityksen uutuus on sosiaalisen pääoman käsitteen lanseeraaminen myös yksilönkehitystä tutkivan psykologian alueella. Psykologisen tutkimuksen perusteella ihmisen sosiaalisten taitojen perusta luodaan hyvin varhaisessa lapsuudessa, siis kehitysvaiheessa, jossa internetin ym. tieto- ja viestintäteknologian merkitys on vasta marginaalinen. Lapsen sosiaaliseen alkupääomaan vaikuttavat enemmän konkreettiset perhesuhteet ja vanhempien ajankäyttö kuin mitkään uudet tekniset välineet. Nuorten myöhemässä kehityksessä kriittistä huomiota kiinnitetään mm. väkivaltaisiin tietokonepeleihin, jotka tuskin ainakaan lisäävät kenenkään sosiaalista pääomaa.

Suosituksemme on, että lasten ja nuorten sosiaalisten taitojen kehittämiseksi uutta tieto- ja viestintäteknikkaa integroitaisiin sellaisiin oppimisympäristöihin, joissa lapset ja nuoret voivat leikkiä ja olla yhdessä sekä osallistua muun yhteiskunnan elämään myös reaalisesti, eivätkä vain virtuaalisesti. Konkreettisesti suosittelemme koulujen ja kirjastojen kehittämistä monipuolisiksi tiedollisen ja sosiaalisen oppimisen ympäristöiksi.

si, joissa tieto- ja viestintäteknikka tukipalveluineen on tarjolla yhtenä monista oppimisen muodoista luontevasti, kriittisesti ja asiantuntevasti, muttei ylikorostetusti esiteltynä. Ehdotamme tieto- ja viestintäteknikan harrastuskerhojen kehittämistä kouluympäristössä paitsi asiantuntijoiden vetäminä myös siten, että pitemmälle ehtineet koululaiset voisivat puolestaan opastaa esimerkiksi alueensa aikuisia tietotekniikan perustaidoissa kuten sähköpostin käytössä. Erilaisten ja eri-ikäisten ihmisten yhdessä toimiminen on näet parasta mahdollista sosiaalisten taitojen kehittämisympäristöä. Koululaisten vetämä, koulun koordinoima Internet-kerho voisi toimia koulun tiloissa koulupäivän jälkeen.

Agora Centerin toiminta-ajatuksen mukaisesti korostamme ihmisen todellisten tarpeiden ensisijaisuutta ihmiskeskeisen teknologian kehittämistyössä. Uusi tieto- ja viestintäteknikka toki helpottaa ja tehostaa monin tavoin arkielämän prosesseja ja rutiineja. Jossain vaiheessa tulee kuitenkin vastaan raja, jolloin on syytä pysähtyä kysymään, onko pelkän tekniikan kehittämisessä pidemmälle enää mielekäästä mennä. Nytkin on olemassa ihmisiä, jotka eivät tarvitse, eivätkä osaa käyttää edes pesukoneen saati kännykän kaikkia teknisiä hienouksia, digitelevisiosta tai virtuaalitodellisuudesta puhumattakaan. Tietoyhteiskuntaa ei saa pelkän teknisen edistysuskon nimissä kehittää sellaiseen suuntaan, joka joillekin ihmisille alkaa tuottaa uusia ongelmia arkipäivän käytännön tilanteista selviytymisessä.

Raja, joka tieto- ja viestintäteknikan kehittämisessä tulee vastaan, voi olla paitsi käytännöllinen myös moraalinen: Esimerkiksi tietokonegrafiikan kehitys on mahdollistanut entistä raaemman väkivallan ja realistisemman pornon esittämisen tietokonepeleissä. Kun tekniikan seuraavassa kehitysvaiheessa tällainen pelimaailma todennäköisesti vielä muuttuu kolmiulotteiseksi lumetodellisuudeksi (*virtual reality*), haluamme kyseenalaistaa, onko tekniikan edistys enää palvelemaan ihmisen kehitystä ehyeen hyvään elämään vai luoko se uusia ja arvaamattomia psykologisen kehityksen riskitekijöitä, jotka voivat kostautua ihmisten lisääntyvänä piittaamattomuutena, vieraantumisena, aggressiivisuutena ynnä muina elämänhallinnan ongelmina.

Kokonaiskäsityksemme uuden tieto- ja viestintäteknikan tarjoamista uusista mahdollisuuksista toki on optimistinen, käytämmehän sitä itsekkin. Popperilaista periaatetta itseemme soveltaen haluamme kuitenkin tässä esiselvityksessä kiinnittää kriittistä huomiota joihinkin “pahoihin olosuhteisiin”, joihin poliitikkojen pitäisi tarttua — aluksi vaikkapa lisäselvitysten muodossa.

Jyväskylässä 26. huhtikuuta 2002

Osmo Pekonen & Lea Pulkkinen

# Socialt kapital och utvecklingen av informations- och kommunikationsteknik

## SAMMANDRAG

Riksdagens framtidsutskott gav en grupp ledd av professor Lea Pulkkinen på Agora Center vid universitetet i Jyväskylä i uppdrag att relativt snabbt utarbeta en förutredning om "Socialt kapital och utvecklingen av informations- och kommunikationsteknik". Till medlemmar i ledningsgruppen utnämndes riksdagsledamöterna Kyösti Karjula (ordf.), Leea Hiltunen (vice ordf.), Jouni Backman, Jukka Gustafsson, Leena Harkimo, Liisa Hyssälä, Tanja Karpela, Irina Krohn, Pekka Kuosmanen, Kari Kärkkäinen, Henrik Lax, Markku Markkula, Kalevi Olin, Juha Rehula och Marjatta Vehkaoja samt Osmo Kuusi (Sitra) till sakkunnig och Ulrica Gabrielsson (framtidsutskottet) till sekreterare. Efter diskussion med ledningsgruppen beslöt man fokusera utredningsarbetet på *barn och unga*. Lea Pulkkinen leder vid universitetet i Jyväskylä både "Människans utveckling och riskfaktorerna", en spetsforskningsenhet inom psykologi, och Agora Centers Psykocenter som är ett omfattande nätverk bildat av flera forskningsgrupper.

Ett symposium om förutredningens tema ordnades för inbjudna gäster vid Jyväskylä universitet den 18 januari 2002. Deltagarna nämns i bilagan. Rapportförfattarna har även varit i kontakt med forskarna vid institutet för informationssamhället i Tammerfors. Eftersom tiden var knapp koncentrerades förutredningen i första hand på en undersökning utförd i Jyväskylä.

Fr.o.m. den första januari 2002 inbjöds författaren Osmo Pekonen som utomstående att utföra det praktiska skrivarbetet. Hans uppgift var att återge den ovan nämnda undersökningen och att komma med sina personliga synpunkter. Förutredningen är en allmän översikt över ett omfattande problemfält. I fortsättningen är det möjligt att koncentrera sig på mer specifika frågor enligt framtidsutskottets önskemål och tillgängliga sakkunnigas intressen. Agora Centers koordinator Päivi Fadjuhoff har skrivit förhandsutredningens sjätte kapitlet där hon går igenom vilka forskningsgrupper i Jyväskylä och Tammerfors som tangerar begrepp i anknytning till socialt kapital. De facto använder inte alla grupper begreppet socialt kapital, men med tanke på helheten hjälper begreppet att strukturera forskningsfältet.

I vår förutredning har vi prioriterat analysen av begreppet socialt kapital för att klargöra vad det handlar om. Begreppet socialt kapital är problematiskt eftersom det har använts på många olika sätt av de två ledande forskningstraditionerna i USA och Frankrike. I den amerikanska kommunitaristiska traditionen ses socialt kapital i religiös-moraliskt

ljus, som ett samhällscentrerat begrepp, det gemensamma bästa som främjar hela samhällets harmoniska utveckling. Man anser att ökat socialt kapital är till nytta för Amerika, en "välsignelse", och att det förstärker såväl landets demokratiska system som dess näringsliv. När Världsbanken använder begreppet socialt kapital ligger tyngdpunkten ännu mer på ekonomi. Också de flesta offentliga debattörer i Finland använder medvetet eller omedvetet begreppet socialt kapital enligt den amerikanska kommunitaristiska traditionen.

I den marxistiskt färgade franska traditionen, speciellt enligt Pierre Bourdieu, är utgångspunkten för granskning av socialt kapital däremot klasskampen och klasskaraktern av kapitalets olika former. Också socialt kapital har sina kapitalister som samlar på sig av denna immateriella nyttighet i form av gynnsamma relationer, kontakter och nätverk. För överklassen är socialt kapital en självklarhet, då den vanligen ringa mängden av socialt kapital som de lägre klasserna uppnår styr deras möjligheter att klara sig i samhällskonflikter och tävlingssituationer, såsom i förhandlingar om kollektivavtal eller på det individuella planet i t.ex. anställningsintervjuer. I ett rättvist samhälle bör socialt kapital snarare fördelas jämnt än utökas med politiska metoder.

Man kan således inte kritiklöst ställa politiska mål som syftar till att öka eller minska det sociala kapitalet innan vi preciserat om vi med begreppet menar samma som den kommunitaristiska traditionen eller som Bourdieu eller eventuellt något annat. Socialt kapital som sociologiskt begrepp är ett tveeggat svärd som i slutändan antingen ökar eller minskar den sociala ojämlikheten. Erik Allardt har på ett träffande sätt med ett citat av Karl Popper påmint om att politikerna inte skall låta sig förledas av abstrakta begrepp: "Arbeta för att eliminera konkreta onda förhållanden, och inte för att förverkliga abstrakta goda förhållanden".

Att informationssamhället framskrider med stormsteg också utan socialpolitikernas insats har vi sett t.ex. i Silicon Valley i Kalifornien. Den finländska informationssamhällsmodellen har ett värdefullt särdrag – strävan att bevara det nordiska välfärdssamhället. Politikernas uppgift är att övervaka att informationssamhället inte leder till regional ojämlikhet, ojämlikhet i fråga om utbildning eller något annat slag av social ojämlikhet, och att ingen ålders-, yrkes- eller befolkningsgrupp eller att varken män eller kvinnor blir socialt utslagna.

Rättvisan bör också betraktas universellt, men i denna utvärdering tar vi inte ställning till mänskligetspolitik. Det är dock bra att hålla i minnet att högst 500 miljoner av jordklotets alla invånare har tillgång till "nätet" vilket är en liten minoritet av hela mänskligheten. Digitalklyftan (*digital divide*) är ett globalt "ont förhållande" som bör elimineras, men är inte en prioritet för dem som också saknar mat, mediciner och rent vatten.

Det finska informationssamhällets popperska "onda förhållanden", som politikerna kan eliminera finner man hos de befolkningsgrupper som saknar resurser, förmåga eller vilja

att använda den apparatur som informationssamhällets funktion förutsätter. I syfte att förhindra utslagning är utveckling av informationssamhällets fysiska och mänskliga kapital ett tydligt gemensamt mål. Bredbandsnät måste anläggas också på landsorten och alla skall kunna ta del av informationssamhällets medborgarkunskaper. Men vad man än gör finns det alltid människor som av någon orsak blir — eller t.o.m. medvetet lämnar sig — utanför det elektroniska samhället. Europeiska Unionens eEurope-program, som går ut på att ”varje medborgare, företag, institution, skola och organisation i Europa skall kunna nås via internet år 2004”, är en ren utopi — inte bara med tanke på årtalet.

De som blir utanför utvecklingen av informations- och kommunikationsteknik är ofta samma människor (äldre personer, funktionshindrade, arbetslösa, bostadslösa, invandrare...) som också i övrigt är mest i behov av välfärdssamhällets tjänster. Dessa människors behov måste således speciellt beaktas vid utvecklingen av ett människovänligt informationssamhälle. Samtidigt som informationssamhället och eFinland utvecklas vidare måste all service garanteras i traditionell, icke-elektronisk form i hela landet och för alla befolkningsgrupper. Varje finländare måste ha rätt att, om hon eller han så önskar, personligen och inte bara virtuellt träffa den myndighet som bestämmer över hennes eller hans angelägenheter eller den läkare som sköter henne eller honom.

Informationssamhället är inte ett helt nytt samhälle utan ett nytt kulturskikt som byggs ovanpå de gamla för att komplettera den gamla kulturen. Informationssamhällets medborgarkunskaper bör integreras i det traditionella kulturarbetet och naturliga baser är skolor och bibliotek. Speciellt bibliotekarierna bör profileras som toppförmågor på det humanistiska och tekniska området. Ett bibliotek utrustat med ny datateknik är som ett rymdskepp i cyberrymden vars kapten eller ”cybernaut” bör ha en status som avspeglas i utbildning, lön och anseende. Utvecklingstrenden under de senaste årtiondena har emellertid varit att lägga ner byskolor på landsbygden och närbibliotek i städer. Dessa precisionsangrepp träffar uttryckligen de delar av det finska samhället som drabbats av ”onda förhållanden”, landsbygden och problemförorter, där de viktigaste institutionerna för andlig välfärd, skolan och biblioteket, dras in. Denna politik kan inte anses stå i harmoni med ett regionalt och socialt hållbart informationssamhälle.

Det nya i denna förutredning är att begreppet socialt kapital också används inom den psykologiriktning som undersöker individens utveckling. Enligt psykologiska undersökningar läggs grunden för människans sociala färdigheter i den mycket tidiga barndomen, således i ett utvecklingsskede då Internet och liknande data- och kommunikationsteknologi bara har marginell betydelse. Barnets sociala grundkapital påverkas mer av konkreta familjerelationer och föräldrarnas tidsanvändning än av alla nya tekniska medel. I senare stadier av ungdomars utveckling gäller det att förhålla sig kritiskt till bl.a. våldsamma dataspel vilka knappast ökar någons sociala kapital.

För att barns och ungdomars sociala färdigheter skall utvecklas rekommenderar vi att ny informations- och kommunikationsteknik integreras i sådana inlärningsmiljöer där barn och unga kan leka och vara tillsammans samt delta i samhällslivet helt konkret och inte

bara virtuellt. På det konkreta planet rekommenderar vi att skolor och bibliotek utvecklas till miljöer där man får kunskap och lär sig sociala färdigheter och där informations- och kommunikationsteknik jämte stödtjänster finns till förfogande som en av många inlärningsformer på ett naturligt, kritiskt och sakkunnigt sätt utan att vara påträngande. Vi föreslår att det i skolmiljö inrättas och utvecklas hobbyklubbar för data- och medieteknik också så att längre hunna elever har möjlighet att instruera ortens vuxna i datateknikens grunder, t.ex. i användningen av e-post. När människor i olika åldrar har en gemensam sysselsättning är det den bästa tänkbara miljön för utveckling av sociala färdigheter. En Internetklubb som eleverna ansvarar för och som koordineras av skolan kunde samlas i skolans lokaler efter skoldagens slut.

I enlighet med Agora Centers verksamhetsidé betonar vi vikten av att prioritera människans verkliga behov i utvecklingsarbetet av människocentrerad teknologi. Den nya data- och medietekniken underlättar och effektiviserar visserligen processer och rutiner i vardagslivet. Någonstans kommer i alla fall gränsen emot och då är det skäl att stanna upp och fråga sig om det är värt att fortsätta att utveckla teknik endast för teknikens skull. Också i dag finns det människor som varken behöver eller ens kan använda alla finesser i en tvättmaskin eller mobiltelefon, för att inte tala om digital-tv eller virtuell verklighet. Informationssamhället får inte enbart i den tekniska framstegstrons namn utvecklas så att det blir svårt för en del människor att klara sig i vardagslivet.

Den gräns som kommer emot vid utvecklingen av data- och medieteknik kan vara förutom av praktiskt också av moraliskt slag: datorgrafikens utveckling har till exempel möjliggjort framställningen av allt råare våld och mer realistisk pornografi i dataspel. Det följande skedet i den tekniska utvecklingen blir med stor sannolikhet en tredimensionell pseudoverklighet (*virtual reality*) och därför vill vi ifrågasätta om teknikens framsteg längre tjänar människans strävan efter ett harmoniskt och bra liv eller snarare skapar nya och oförutsägbara riskfaktorer i den psykologiska utvecklingen som kan leda till ökad likgiltighet, främlingskap, aggressivitet och andra problem som har att göra med förmågan att klara olika livssituationer.

På det stora hela är vår uppfattning om de nya möjligheter som ny data- och medieteknik erbjuder visserligen optimistisk, vi utnyttjar ju också själva den. Vi tillämpar emellertid den popperska principen på oss själva och vill i denna förutredning kritiskt granska en del ”onda förhållanden”, som politikerna bör ta itu med — till att börja med förslagsvis i form av tilläggsutredningar.

Jyväskylä den 26 april 2002

Osmo Pekonen & Lea Pulkkinen

# Social Capital and the Development of Information and Communication Technology

## SUMMARY

The Committee for the Future of the Parliament of Finland commissioned this preliminary assessment report about “Social Capital and the Development of Information and Communication Technology” at quite short notice from a group led by Professor Lea Pulkkinen at the Agora Center, University of Jyväskylä. The following Members of Parliament were appointed members of the steering committee: Kyösti Karjula (chairman), Leea Hiltunen (vice chairman), Jouni Backman, Jukka Gustafsson, Leena Harkimo, Liisa Hyssälä, Tanja Karpela, Irina Krohn, Pekka Kuosmanen, Kari Kärkkäinen, Henrik Lax, Markku Markkula, Kalevi Olin, Juha Rehula, and Marjatta Vehkaoja. Osmo Kuusi (from Sitra, the Finnish National Fund for Research and Development) was appointed as a specialist member and Ulrica Gabrielsson (from the Committee for the Future) as secretary. Based on discussion with the steering committee, it was decided that the assessment emphasise *children and young people*. Lea Pulkkinen works at the University of Jyväskylä, where she is director of both the centre of excellence studying “Human Development and Its Risk Factors” and director of the Psykocenter, a consortium of various research groups at the Agora Center.

An invitational symposium was held on the theme of the preliminary assessment report on 18<sup>th</sup> January 2002 at the University of Jyväskylä. The participants in this symposium are listed in the appendix. The authors of this report also consulted researchers at the Tampere Information Society Institute. However, due to the limited time available, this preliminary assessment focuses on the research carried out in Jyväskylä.

Author Docent Osmo Pekonen was called upon from outside the group for the practical writing task, from 1<sup>st</sup> January 2002 onwards. He summarised the completed research but was also allowed to expound his personal views. The preliminary assessment is a general review covering a vast field of problems. In future it will be possible to focus more closely on solving the special problems according to the wishes of the Future Committee and the interests of the experts available. The Agora Center's coordinator, Päivi Fadjukoff, has written the final chapter of this assessment, which includes a selection of research groups that deal in any way with the concept of social capital in Jyväskylä and Tampere. Although not all of these groups actually use the concept of social capital, the concept does help to outline the field of research.



Our preliminary assessment emphasises analysis of the concept of social capital in order to establish the topic under discussion. The concept of social capital is problematic since it has been used in a completely different way in the field's two leading research traditions, in the USA and France. In the American tradition of communitarianism, social capital is seen as religiously and morally tinted and community-centred, a concept of a common good that promotes the harmonic development of society as a whole. Increasing social capital is thought to benefit the whole of America, to become its "blessing" and strengthen both the nation's democratic system and its economy. When used by the World Bank, the concept of social capital is even more biased towards the economy. Even in Finland, most debaters using the concept of social capital in public lean – consciously or unconsciously – towards the tradition of American communitarianism.

In the French Marxism-coloured tradition, especially in the views presented by Pierre Bourdieu, social capital is examined from the aspect of class struggle and the class nature of various forms of capital. Even social capital has its own capitalists to whom this immaterial commodity accumulates in the form of beneficial relations, contacts, and networks. The upper classes take social capital for granted, whereas for the lower class the amount of, usually scarce, social capital determines the possibility of success in social conflicts and competitive situations such as collective bargaining or, at the individual level, in a job interview. In a fair society, social capital should be evened out rather than be increased by political means.

This means that we cannot uncritically establish policy objectives to increase or decrease social capital before we have specified whether we use the term in Bourdieu's, the communitarian, or in some other sense. Social capital as a sociological concept is a double-edged sword, its user can end up either increasing or decreasing social inequality. Erik Allardt has issued a striking reminder, by quoting Karl Popper, that politicians should not concentrate too much on abstract concepts: "Work to eliminate actual bad conditions, not to implement abstract good issues."

As we have seen in Silicon Valley, California, for example, the information society is progressing at high speed even without the efforts of social politicians. A valuable special feature of the Finnish information society is the intention to preserve the Scandinavian welfare state. The politicians' task is to ensure that the information society does not lead to regional, educational, or to other social inequality or exclusion of any age, profession, gender or demographic group.

One should also consider global fairness, but in this assessment we will not take a stand on human policy. However, it is a good point to remember that currently no more than 500 million people have internet access, i.e. a small minority of mankind. The digital divide is a global "bad condition" that should be eliminated, but this is not a priority for those lacking food, medicine and clean water.

In the Finnish information society, the Popperian “bad conditions” that can be eliminated by politicians are to be found among demographic groups that have no financial resources, ability or even a desire to use the equipment required by the functionality of the information society. Developing the information society's physical and human capital is a clear and common objective to prevent social exclusion. Broadband networks need to be built in rural areas too, and civic skills for the information society must be made available to everybody. On the other hand, no matter what is done, we will always have some people who for some reason are left – or even knowingly place themselves – outside all electronic transactions. The eEurope program of the European Union, according to which “every European citizen, business, community, school and organisation can be reached via the internet by the end of 2004” is a mere utopian vision – and not just in terms of the deadline.

Those who are left outside the development of information and communication technology are often the same people (the elderly, functionally disabled, unemployed, homeless, immigrants, etc.) who most need the welfare state's services in any case. This is why special attention should also be paid to the needs of these people when developing a human information society. At the same time as further developing the information society and eFinland, everyone throughout the country should be guaranteed the availability of all services in traditional, non-electronic format, too. Each and every resident of Finland must have the right to meet, on request, face-to-face and not just virtually, the public authority deciding matters related to them or the physician treating them.

The information society is not a completely new society but a new cultural stratum built on top of existing strata to complement the old culture. The teaching of civic skills for the information society should be integrated into education, which has longer traditions. Schools and libraries are natural platforms for the information society. Librarians in particular should be profiled to be the human and technological high-class professionals of the information society. A library equipped with modern information technology is like a spaceship travelling through cyberspace and whose captain's “cybernaut” status should be reflected in educational level, salary, and appreciation. However, recent decades have witnessed a trend of shutting down village schools in the countryside and local libraries in towns. These precision strikes hit in particular the areas of “bad conditions” in Finnish society, the remote countryside and problematic suburbs from which the most important institutions of mental welfare, schools and libraries, are hence removed. This kind of policy cannot be in accordance with a regionally and socially sustainable information society.

The novelty in this preliminary assessment is to launch the concept of social capital among psychologists investigating individual development. Based on psychological studies, the basis for a person's social skills is generated at a very early stage of childhood, i.e. at a stage where the significance of the internet and other information and communication technology is only marginal. Children's initial social capital is affected more by actual family relations and parents' use of time than by any new technological

equipment. During young people's later development, critical attention is paid to, for example, violent computer games that will probably not increase anybody's social capital.

We recommend that, in order to develop the social skills of children and young people, new information and communication technology should be integrated into learning environments in which children and young people can play and be together and participate in the life of society in reality and not only virtually. As a concrete suggestion, we recommend that schools and libraries be developed into versatile learning environments providing both informational and social education and in which information and communication technology with its support services is made available as one of the many ways of learning, in a natural, critical, and competent – but not overemphasised – way. We suggest that information and communication technology clubs be developed as part of the school environment. In addition to experts, these clubs should also be run by advanced students who could teach basic information technology skills such as using e-mail to, for example, local adults. Cooperation between different types of people, of all ages, offers the best possible environment for developing social skills. An internet club run by students and coordinated by the school could meet on school premises after school.

In keeping with the business idea of the Agora Center, we highlight the priority of people's actual needs in the development of human-centred technology. It is true that new information and communication technology makes everyday life processes and routines easier and more effective in many ways. But at some point we reach a limit where we need to stop and ask ourselves whether it is reasonable to develop technology further. Even now there are people who do not need or cannot use all the advanced technical features of a washing machine or mobile phone, not to mention digital television or virtual reality. In the name of a strong belief in technological progress, the information society should not be developed to such an extent that some people begin to have problems in coping with practical situations in everyday life.

The limit that we will come up against in developing information and communication technology can have a practical but also a moral nature. For example, advances made in computer graphics have enabled the presentation of ever more graphic violence and more realistic pornography in computer games. Since these games are likely to become three-dimensional virtual reality, we would like to question whether technological development still serves human development toward a sound, good quality life or whether it generates new and unpredictable risks for psychological development that can backfire and manifest themselves in increased disregard for others, alienation, aggression, and other life-management problems.

Our general impression of the new opportunities provided by new information and communication technology is undoubtedly optimistic, as we are using it ourselves. Nonetheless, by applying the Popperian principle, we would like to draw attention in

this preliminary assessment to some “bad conditions” to which the politicians should pay heed – firstly, for example, through further assessments.

Jyväskylä, 26 April 2002

Osmo Pekonen and Lea Pulkkinen

# 1. SOSIAALISEN PÄÄOMAN KÄSITTEESTÄ

## Käsiteanalyysin tarve

Sosiaalinen pääoma (engl. *social capital*) on ollut 1990-luvun yhteiskuntatieteellisen keskustelun eniten käytettyjä käsitteitä. Pelkästään sanana tarkasteltuna se näyttäisi viittaavan toisaalta sosiologiaan, toisaalta taloustieteeseen. Yhtä hyvin käsite voi vaikuttaa houkuttelevalta psykologin tai kasvatustieteilijän silmissä. Uudesta käsitteestä viehättyneiden mielestä sosiaalinen pääoma voisi tarjota avaimen “yhteiskuntatieteelliseen yhtenäisteoriaan”, joka lähentäisi esimerkiksi sosiologian ja taloustieteen ongelmakenttiä toisiinsa ja jolla voisi olla suuri merkitys myös aikamme yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa. Kriitikot ovat päinvastaista mieltä: heidän mukaansa sosiaalinen pääoma on vain muodikas hokema, jonka näennäinen kaikenkattavuus vain vaivoin verhoaa sen vähäistä selittävää voimaa ja vaikeaa mitattavuutta.

Sosiaalisen pääoman oikeasta määrittelystä on olemassa lukuisia ristiriitaisia näkemyksiä. Pahimmassa tapauksessa käsitettä käytetään ilman määritelmää, jolloin kukin survoo siihen omia intressejään ja ennakkoluulojaan. Ilman käsiteanalyysia sosiaalinen pääoma saattaa muuttua tyhjäksi käsitteeksi, jolla kukin toimija voi kritiikittömästi markkinoida omaa viiteryhmäänsä. Vastaavanlaisia ajankohtaisia käsitteitä, jotka ilman kritiikkiä ovat vaarassa latistua fraaseiksi, ovat esimerkiksi *laatuyhteiskunta*, *kestävä kehitys*, *kolmas sektori*, *hiljainen tieto* ja *pehmeät arvot*. Huolimattomassa tai ideologisesti värittyneessä puheessa näitä kaikkia tarjoillaan ihmeläkkeinä, joilla muka parannetaan kaikki aikamme sosiaaliset, moraaliset ja taloudelliset ongelmat.

Sosiaalisen pääoman käsite on lähtöisin sosiologiasta, ja seuraavassa esittelemme käsitteen historiaa nimenomaan sosiologian näkökulmasta.

## Amerikkalainen ja ranskalainen määritelmä

Sosiologisen tutkimuksen kaksi vaikutusvaltaisinta maata ovat Yhdysvallat ja Ranska. Nykyisin amerikkalainen tutkimus leviää tehokkaimmin koko maailmassa, mutta on syytä muistaa, että sosiologian perustaja tieteenalana oli ranskalainen Auguste Comte (1798-1857) ja että amerikkalaisen sosiologian suurimman klassikon *De la démocratie en Amérique* kirjoitti ranskalainen Alexis de Tocqueville (1805–59). Yhdysvalloilla ja Ranskalla on kummallakin oma pitkä sosiologinen tutkimustraditionsa, joka heijastelee kummankin maan erityispiirteitä. Amerikkalaiset muotikäsitteet leviävät meille nopeasti, kun taas eurooppalaista, eritoten ranskalaista, tutkimusta ei meillä seurata riittävästi. Tocquevillen ajattelusta on suomen kielellä saatavissa mainio tiivistelmä (Laine 1999).

Sosiaalisesta pääomastakin on olemassa amerikkalainen ja ranskalainen määritelmä. Kun käsitettä käytetään, pitäisi aina täsmentää kumpaan tutkimustraditioon puhuja liittyy. Kummallakin on pitkä esihistoriansa, mutta tässä yksinkertaistamme esitystä ja henkilöimme määritelmät kahteen tutkijaan: Amerikkalaisen käsitteen tällä haavaa tunnetuin ja vaikutusvaltaisin edustaja on Harvardin yliopiston professori Robert D. Putnam, joka nosti sosiaalisen pääoman kansainväliseen tietoisuuteen 1990-luvun puolivälissä julkaisemillaan erityistutkimuksilla. Häntä ennen, jo vuonna 1980, ranskalainen Collège de Francen professori Pierre Bourdieu (1930–2002) oli kirjoittanut sosiaalisesta pääomasta (ransk. *capital social*) osana paljon laajempaa yhteiskuntakriittistä teoriaa. Maailmanlaajuisesti vaikuttajaksi Bourdieu kohosi suurelta osin hänen ajatustensa pohjalta syntyneen Attac-liikkeen kautta. Monet ajatusmallit, joita pidämme “bourdieuläisinä” ovat itse asiassa levinneet maailmalle Attacin kärjistäminä.

Pelkistäen voimme siis puhua yhtäältä putnamilaisesta, toisaalta bourdieuläisestä sosiaalisen pääoman käsitteestä. Kyseessä ei ole aivan sama asia, mutta Putnamin ja Bourdieun lähestymistapojen voidaan ajatella täydentävän toisiaan. Mestarit ovat kommentoineet toistensa ajattelua vain vähän. Nuorempien sosiologien tavanomainen kisälliharjoitus on yrittää saada sosiaalisen pääoman käsite pihteihin molempia lähestymistapoja soveltamalla. Jyväskylän yliopistossa tällaista tutkimusta on tehnyt professori Martti Siisiäinen (2000).

Seuraavassa esitämme tiivistelmän sekä Putnamin että Bourdieun teoriasta.

## Putnamin havainnot ja teoria

Robert D. Putnam nosti sosiaalisen pääoman maailmanlaajuisen keskustelun kohteeksi “ajan hermoon” osuneella artikkelillaan *Bowling alone* (1995), jonka hän myöhemmin laajensi samannimiseksi kirjaksi (2000). Teoksen nimi johtuu Putnamin tekemästä merkillisestä havainnosta: Vuosina 1980–1993 amerikkalaisten keilailijoiden lukumäärä kasvoi 10 prosenttia, kun taas keilaklubien jäsenmäärä väheni samana aikana 40 prosenttia. Toisin sanoen yhä useammat amerikkalaiset keilailevat yksinään, mikä Putnamin mukaan laajemminkin todistaa ihmisten lisääntyvästä yksinäisyydestä, vapaa-ajanvieton privatisoitumisesta, ystävyysuhteiden kuihtumisesta, perheiden hajoamisesta ja koko amerikkalaisen yhteiskunnan eroosiosta. Keilailun kehitys on Putnamin teoriassa tietenkin pelkkä kuriositeetti monien muiden havaintojen joukossa, mutta käsitellyn datan määrällä mitattuna se ei ole aivan vaatimaton tutkimuskohde. Amerikkalaisia keilailun harrastajia on näet lähes 80 miljoonaa — eli yli kolmanneksen enemmän kuin esimerkiksi vuoden 1994 kongressivaaleissa oli äänestäjiä!

Putnamin argumenttien voima on hänen tutkimustensa sisältämän datan massiivisuudessa. Tekijä vyöryttää monilta elämän alueilta numerotietoa, joka viittaa samaan johtopäätökseen: Amerikkalaisten yhteisöllisyys, vuorovaikutus ja keskinäinen luottamus on vähenemässä niin työssä kuin vapaa-ajanvietossa, niin perhe- kuin ystäväpiirissä. Poliittikka ei kiinnosta, eikä poliitikkoja arvosteta. Äänestysprosentti laskee, kirkossakäynti vähenee. Yhteiset arvot ovat hukassa, nuorisolla ei ole normeja. Avioerojen lisääntyminen ja perheiden hajoaminen on tosiasia, joka on tietysti dokumentoitu monta kertaa ennenkin.

Nopea selitys amerikkalaiselle politiikanvastaisuudelle on Vietnamin sodasta ja Watergatesta Bill Clintonin seksijuttuihin tai Floridan valtion vaalisekoiluihin asti jatkunut poliittisten skandaalien taukoamaton sarja. Se ei kuitenkaan riitä selittämään, miksi amerikkalaiset eivät enää järjestäydy puolustamaan oikeuksiaan esimerkiksi ay-liikkeessä. Amerikkalaisten työläisten järjestäytymisaste oli vuonna 1992 vain 15,8 % eli puolta pienempi kuin neljäkymmentä vuotta aikaisemmin. Yhtä dramaattinen kato on käynyt vastaavana ajankohtana monissa epäpoliittisissa järjestöissä, niin partiolaisten, lionsien ja rotarien, vapaamuurarien kuin Punaisen Ristin vapaaehtoistyöntekijöiden jäsenkunnissa. Kaiken kaikkiaan amerikkalaisia näyttää kiinnostavan entistä vähemmän sellainen yhdistystoiminta, johon liittyy konkreettista yhdessäoloa ja yhteistä puuhaamista vaikkapa pelastusarmeijassa, koulun johtokunnassa tai rouvasväen hyväntekeväisyysjärjestöissä. Lobbarijärjestöt, esimerkiksi vapaata aseiden kantoa puolustava Kansallinen Kivääriliitto, jonka jäsenyydestä selviää pelkällä jäsenmaksulla, sen sijaan kukoistavat.

Putnam huolestuu havaitsemistaan trendeistä ja varoittaa sen mahdollisista seurauksista demokratialle. Vaikka Putnamin aineisto rajoittuu Yhdysvaltoihin, tällaiselle teokselle oli olemassa sosiaalinen tilaus kaikissa läntisissä teollisuusmaissa. Monessa maassa on nyt käynnissä vastaavanlaisia yhteisöllisyystutkimuksia, joiden avainkäsite on *sosiaalinen pääoma*.

Sosiaalista pääomaa määriteltessään Putnam liittyy amerikkalaisen sosiologian klassiseen linjaan. Hän siteeraa Tocquevillea, joka vieraillessaan 1830-luvulla Amerikassa kiinnitti huomiota ennen kaikkea nuoren demokratian vilkkaaseen yhdistys- ja järjestöelämään: “Kaikenikäiset ja -säättyiset amerikkalaiset puuhaavat jatkuvasti perustamassa yhdistyksiä. Ei ainoastaan kaupallisia ja teollisia järjestöjä, vaan tuhansia erilaisia yhdistyksiä: uskonnollisia ja moraalisia, vakavamielisiä ja hyödyttömiä, yleisluontoisia ja erikoistuneita, suuria ja pieniä... Mielestäni mikään ei ole Amerikassa niin huomionarvoista kuin sen älylliset ja siveelliset yhdistykset.”

Jos Tocqueville olisi lisännyt, että Amerikalla on paljon sosiaalista pääomaa, hän olisi tämän käsitteen isä. Sanontaa “sosiaalinen pääoma” käytti ensimmäisenä Lyda J. Hanifan 1916, sitten Jane Jacobs 1961, mutta vasta James S. Colemanin artikkeli *Social capital in the creation of human capital* (1988) nosti termin yleisen huomion kohteeksi. Coleman käsitteli mm. lapsuuden sosiaalisten verkostojen vaikutusta myöhempään koulun keskeyttämiseen. Colemanin artikkeli on kuitenkin lähinnä esimerkkikokoelma, joka ei vielä sisällä sosiaalisen pääoman käsitteen kovin täsmällistä määritelmää. Colemanin edesmentyä hänen manttelinperijänsä on ollut lähinnä Putnam. Yksinkertaisuuden vuoksi esittelemme seuraavassa vain Putnamin ajatuksia.

Putnamilainen sosiaalisen pääoman käsite on yhteisöllinen. Siihen kuuluu kolme komponenttia:

- i) arvot ja normit
- ii) yhteisöllisyys, eritoten vapaaehtoisjärjestöt
- iii) luottamus.

Näiden kaikkien läsnäolo tietyssä yhteisössä, joka voi olla esimerkiksi valtio, maantieteellinen alue, kaupunki, kirkkokunta, puolue, firma, yliopisto, suku tai perhe, edesauttaa demokraattisen yhteiskunnan kehitystä, yhteisten päämäärien saavuttamista, elämänlaatua ja menestystä. Demokratian synnylle ja säilymiselle aktiivinen yhdistys- ja järjestötoiminta on jopa ehdoton edellytys, *sine qua non*. Kääntäen hupeneva sosiaalinen pääoma näkyy demokratian rappiona ja sosiaalisina ongelmina yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Poliitiikassa sosiaalisen pääoman kato näkyy politikointina, suurten



linjojen ja näkemysten puutteena, jota naamioidaan kiistelemällä henkilökysymyksistä ym. pikkuasioista.

Päätteoksessaan Putnam kehittää monenlaisia konkreettisia indikaattoreita tutkittavan yhteisön sosiaalisen pääoman numeeriseksi mittaamiseksi. Aikasarjojensa pohjalta hän päätyy pessimistiseen johtopäätökseen: Monilla mittareilla mitattuna amerikkalaisen yhteiskunnan sosiaalinen pääoma on vähenemässä.

Putnam esittää tekemilleen havainnoille kolme mahdollista osaselitystä:

1) Monet Putnamin tutkimat vapaaehtoistyön muodot ovat perinteisesti olleet naisten asioita. Naisten tulo tavanomaiseen työelämään ja vastaavasti kasvanut tekemättömien kotitöiden paine on heidän osaltaan vähentänyt muihin rientoihin kuin työhön ja kotiin liikenevää aikaa. Tämä ei kuitenkaan selitä, minne yhdessä keilailevat miehet ovat kadonneet.

2) Yhdysvallat on mobiili yhteiskunta, jossa muutetaan jatkuvasti työn perässä. Kun kiinteitä juuria tietyllä paikkakunnalla ei ole, ei sen tarjoama yhdistystoimintakaan kiinnostu. Toisaalta data osoittaa, että amerikkalaisen yhteiskunnan mobiilisuus ei ole enää viime aikoina ollut lisääntymään, vaan jossain määrin vähenemään päin.

Kaksi edellä mainittua hypoteesia ovat melko sovinnaisia ja muissakin yhteyksissä paljon dokumentoituja. Putnamia itseään eniten vakuuttavaksi selitysmalliksi jää kolmas hypoteesi, joka on myös meidän kannaltamme kiinnostavin:

3) Olisiko uusi teknologia syynä sosiaalisen pääoman katoon? Tietoyhteiskunnan tulo (laajasti ymmärrettynä television keksimisestä alkaen) muuttaa vapaa-ajanviettopojamme ennennäkemättömän radikaalisti. Esimerkiksi jokainen viihdetekniikan uusi keksintö näyttää eristävän ihmisiä toisistaan entistä enemmän: Ennen käytiin yhdessä teatterissa tai elokuvissa, jossa saattoi myös tutustua uusiin ihmisiin. Sitten katseltiin televisiota perhepiirissä olohuoneessa yhdessä istuen. Nyt jokainen katselee omaa suosikkivideotaan tai taivaskanavaansa omasta televisiostaan omassa huoneessaan. Tietokone on nimensä mukaisesti *personal computer*, jonka seurassa viihtymään on ajateltu vain yksi ihminen. Kehityksen seuraavassa vaiheessa virtuaalimaailmoja tuottava elämiskypärä luo kokonaan privaatin lumetodellisuuden, jossa kokija on aivan yksin ja muusta todellisuudesta erillään.

“Mitä enemmän joudumme tekemisiin lumeolioiden kanssa, sitä suurempi on skitsofrenian tai solipsismin vaara. Rakennetyöttömyyden vaivaamassa yhteiskunnassamme pako ankeasta arjesta lumetodellisuuden riemuihin

tarjoaa miljoonille joutilaille visuaalis-psykedeelisten hallusinaatioiden huumetta, joka valtaa sekä ruumiin että sielun. Valtaapitäville se tarjoaa uuden sosiaalisen kontrollin mahdollisuuden. Vielä vakavampi vaara on se, että itse reaalityodellisuutta aletaan pitää jonkinlaisena lumetodellisuuden jatkeena. Lumemaailman toimintamalleista tulee normi, ja aletaan uskoa, että reaalitymaailmassa voidaan menetellä yhtä huolettomasti kuin lumeolioiden seurassa.” (Quéau 1997).

Putnamin kolmas hypoteesi ansaitsisi systemaattista tutkimusta Suomen oloihin sovellettuna. Ainakin maaseudulla taisi käydä niin, että televisio lopetti perinteisen kyläilykulttuurin. “Viikon 46 ‘vapaasta’ tunnista yli kolmannes kuluu jo ruutua tuijottaen. Aika on ennen muuta pois sosiaalisista suhteista, lähinnä kyläilystä, mutta myös lukemisesta, taidenäyttelyistä ja vaikkapa ay-toiminnasta”, vahvistaa *Palkkatyöläisen* pääkirjoitus 5.2.2002. Entä mikä on ollut tieto- ja viestintätekniikan osuus Putnamin havaitsemassa sosiaalisen pääoman köyhtymisen megatrendissä? Putnam puhuu lähinnä viihdeteknologiasta, muttei juuri ota kantaa esimerkiksi internetiin. Putnamin havaitsemaan sosiaalisen pääoman eroosioon internet ei voi olla syyllinen, koska trendi alkoi jo ennen internetin keksimistä. Mutta voisiko uusi tieto- ja viestintätekniikka tarjota lääkkeen havaittuun tautiin? Lisääkö vai vähentääkö se loppujen lopuksi käyttäjyhteisönsä sosiaalista pääomaa? Miten syntyy yhteisöllisyyttä rakentava luottamus sähköiseen viestintään perustuvassa vuorovaikutuksessa? Lähentääkö sähköpostin tai tekstiviestin runsas käyttö ihmisiä toisiinsa, vai onko nettovaikutus pikemminkin epäpersoonallinen, vieraannuttava ja loitontava? Sähköpostitse on toki kätevää pitää yhteyttä maantieteellisesti kaukaisten yhteistyökumppanien kanssa, mutta kuihtuuko vastaavasti lähipiirin sosiaalinen verkosto? Suomalaiset lähettivät esimerkiksi jouluna 2001 toisilleen kymmeniä miljoonia tekstiviestejä, mutta tapahtuiko se perinteisempien yhteydenottomuotojen kustannuksella vai niitä täydentäen? Entä lisääkö internet todella nuorison kiinnostusta politiikkaan vai tarjoaako se päinvastoin liian paljon muuta kiinnostavampaa puuhaa? Pitäisikö paljonpuhuttua teledemokratiaa (suomeksi: “etäkansanvaltaa”) ajatella haave- vai uhkakuvana?

Länsimaisen demokratian kehdoissa, antiikin Kreikassa, kaupungin sykkivä sydän oli tori, *agora*, jossa sijaitsivat temppelit, kaupat ja pankit. Agora oli myös kohtauspaikka, jossa väiteltiin politiikasta ja järjestettiin kansankokoukset. Kun nykykaupungissa temppeli on tyhjä, shoppailu tapahtuu netissä ja eurotkin nostetaan virtuaalisesti, autioituuko agora ja hiipuuko demokratia? Voiko virtuaalinen agora korvata oikean agoran? Entä korvaako yksinäisessä virtuaalipelaamisessa keilaaminen kimppekeilaamisen reaalitymaailmassa?

Jane Jacobs (1961) puhui arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun sosiaalisesta pääomasta. Millaisia arvoja rakennettu ympäristömme heijastaa? Millaista yhteisöllisyyttä se tukee? Herättääkö se luottamusta vai epäluottamusta? Hyvässä kaupungissa on leveitä valoisia bulevardeja, joilla on hauskaa ja turvallista työnnellä

lastenvaunuja ja tavata naapureita, nimettömässä betonilähiössä taas vallitsee suoranainen “pelon maantiede”. Nykykulttuurin luomilla virtuaalisilla maailmoilla myös on oma arkkitehtuurinsa, mutta virtuaali-Helsingissä ([www.arenanet.fi/virtuaalihelsinki](http://www.arenanet.fi/virtuaalihelsinki)) olemme yksin, emmekä tapaa ketään.

Putnam on herättänyt vakavia kysymyksiä, jotka ansaitsevat systemaattista tutkimusta myös Suomessa.

## **Bourdieuun näkemys sosiaalisesta pääomasta**

Pierre Bourdieun ajatuksia sosiaalisesta pääomasta ei voida paikallistaa vain yhteen hänen artikkeliinsa, vaan kyse on laajemmasta teoriasta ja käsitteistöä, joka on systemaattisesti käytössä hänen koko tuotannossaan. Bourdieun ajattelussa oleellista on paljastaa yhteiskunnan luokkaluonne ja ne mekanismit, joita hallitsevat luokat käyttävät kasatakseen itselleen pääoman eri muotoja ja varmistaakseen niiden periytymisen myös jälkikasvulleen. Missä on pääomaa, siellä on myös sen omistamisesta syntyvää kilpailua, intressiriitoja ja yhteiskuntakonflikteja. Toisin kuin kommunitaristit, jotka korostavat koko yhteiskunnan harmonista kehitystä, Bourdieu korostaa jatkuvaa luokkataistelua. Filosofina Bourdieu on subtiili, vivahteikas ja hienovarainen, mutta hänen ajatustensa pohjalta on syntynyt myös poliittinen ideologia, “bourdieulaisuus”, hieman samaan tapaan kuin Marxin ajatuksista syntyi marxilaisuus. Ennen kuolemaansa Bourdieu kuitenkin myös kritisoi erityisesti Attac-liikettä hänen ajatustensa trivialisoinnista ja muuttamisesta ideologiaksi.

Bourdieu erottaa kolme erilaista pääoman muotoa:

- i) taloudellinen pääoma
- ii) kulttuurinen pääoma
- iii) sosiaalinen pääoma.

*Taloudellinen pääoma* tarkoittaa samaa kuin Marxilla: rahaa, kiinteistöjä, tuotantolaitoksia, osakkeita, optioita; sitä ei tarvitse selittää. *Kulttuurinen pääoma* yksilön tai luokan omaisuutena tarkoittaa erityisesti varhaislapsuudessa saatua sivistystaustaa ja sosiaalisia taitoja kuten aktiivista lukemisharrastusta, pianonsoittotaitoa, ulkomaanmatkoja, tapakulttuuria, sivistyneitä ruokapöytäkeskusteluja, eliittikoulujen tarjoamaa opetusta jne. Kulttuurinen pääoma voi myös materialisoidua *kulttuuriobjekteiksi*, joita ovat esimerkiksi suuri kotikirjasto, yksityiset taidekokoelmat, kotitietokoneet jne.

*Sosiaalinen pääoma* puolestaan tarkoittaa Bourdieun ajattelussa

“niiden aktuaalisten tai potentiaalisten resurssien kokonaisuutta, jotka liittyvät pysyvän ihmishuoneverkoston omistamiseen enemmän tai vähemmän vakiintuneen keskinäisen tunnistuksen ja tunnustuksen muodossa; tai toisin ilmaistuna kuulumista ryhmään, jolla ei ole ainoastaan yhteisiä ominaisuuksia. [...] vaan jota yhdistävät myös pysyvät ja hyödylliset keskinäiset suhteet” (Bourdieu 1980b)

Sosiaalisella pääomalla on Bourdieun mukaan kaksi komponenttia:

- i) ryhmään kuuluminen ja sosiaalinen verkosto
- ii) keskinäisen tunnistamisen ja tunnustamisen symbolit.

Ensimmäistä komponenttia mitataan sen verkoston laajuudella, jonka ihminen pystyy tarvittaessa mobilisoimaan ajamaan asiaansa. Suhteidensa avulla ihminen voi esimerkiksi päästä rikkaisiin naimisiin saman yhteiskuntaluokan piirissä, saada työpaikan perhefirmasta tai yhtä hyvin poliittisen palkkioviran oman puolueen tuella. Hän voi saada sisäpiirin tietona hyvän sijoitusvinkin. Suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa tuloerot ovat maailman pienimpiä ja kansalaisten kulttuuritausta erittäin homogeeninen, ihmisten eriytyminen yhteiskuntaluokkiin selittynee usein juuri sosiaalisen pääoman kautta.

Taloudellinen pääoma on objektiivisesti olemassa selvänä rahana, kun taas kulttuuripääoma voidaan objektiivisoida oppiarvoilla ja titteleillä. Taloudellista pääomaa on myös mahdollista muuttaa kulttuuripääomaksi ostamalla kulttuuriobjekteja. Sosiaalista pääomaa ei kenelläkään sen sijaan ole ennen kuin yhteisö tunnistaa ja tunnustaa sen. Sosiaalinen pääoma on olemassa ainoastaan “toisten silmissä”. Se on perusluonteeltaan enemmän symbolista pääomaa kuin muut pääoman muodot. Varakkuudestaan tai oppineisuudestaan voi itsekkin viestittää monin tavoin, mutta sosiaalisen pääoman olemassaolosta päättävät lopulta toiset. Bourdieuläisen yhteiskuntakriitikon silmin katsottuna sosiaalinen pääoma on luokka-aseman tunnusmerkki, joka erottaa ihmisiä toisistaan.

Sosiaalisen pääoman huippu on hallitsevien luokkien sen voimalla harjoittama *symbolinen väkivalta*. Tähän on päästy, kun yhteiskunnan eliitit pystyvät esittämään “objektiivisina” rakenteina itse muotoilemansa ajattelun kategoriat ja kun alemmat luokat hyväksyvät ne. Alempi luokka on alistettu, kun sekin tunnustaa yläluokan määrittelemän sosiaalisen pääoman symbolit, koodit ja kielenkäytön. Symbolinen väkivalta on sellaista sosiaalista väkivaltaa, johon sen uhri suostuu tai myötävaikuttaa. Bourdieun mukaan näin tapahtuu koko ajan yhteiskunnan kaikilla tasoilla: Kansallisvaltion on sopeuduttava globalisaatioon, koska eliitin mukaan “muuta

vaihtoehtoa ei ole”. Hyvinvointivaltio on ajettava alas muka “kolmannen sektorin” kehittämisen nimissä. Työelämä vaatii “joustoja”, taloudellinen kilpailukyky “tuloerojen kasvua”. Pakollinen kotiseudulta muutto työn ja leivän perässä perustellaan “työvoiman vapaana liikkuvuutena” jne.

Symbolinen väkivalta on verhottua luokkataistelua, jossa alemmilla luokilla riisutaan vähitellen kaikki pääoman muodot. Syrjäytyneellä tai pikemminkin *syrjäytetyllä* ei enää ole minkäänlaista pääomaa, kaikkein vähiten sosiaalista. Sosiaalisen pääoman määrän paljastaa varsinkin ranskalaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi ateriointikulttuuri: Yhteiskunnan huipulla jokainen ateria on tyylikäs liikelounas, jonka aikana solmitaan mielenkiintoisia kontakteja ja hyödyllisiä suhteita. Köyhä sen sijaan syö yksin. Alistetun ihmisen ruokailustakin on viety arvokkuus. Monikansalliset pikaruokalat, pizzeriat ja hampurilaispaikat tai suomalaisen hyvinvointivaltioon kuulumattomat leipäjonot ja ruokapankit vauhdittavat osaltaan alempien luokkien sosiaalisen pääoman tuhoamisprojektiä.

Bourdieuin erikoisalaa on tavanomaisen valtapelin mekanismien paljastaminen myös sellaisissa yhteisöissä, jotka näennäisesti toimivat pyyteettömien päämäärien kuten tieteeseen, taiteeseen tai hyväntekeväisyyden edistämiseksi. Yliopistomies tai taiteilija saattaa urallaan hyötyä enemmän suhteistaan kuin tekemänsä tieteellisen tai taiteellisen työn varsinaisesta sisällöstä: menestyksen kannalta tärkeintä saattaa olla oikeaan koulukuntaan kuuluminen aivan kuten politiikassa oikeaan puolueeseen kuuluminen.

Hyväntekeväisyyskään ei välttämättä ole pyyteetöntä. Englannissa on pantu merkille, että melkein kaikkia maan hyväntekeväisyysjärjestöjä johtaa lordi tai muu aristokraatti. Tunnetuin esimerkki on Maailman Luonnonsäätiötä johtava prinssi Philip. Ovatko aristokraatit todella näin filantrooppisia vai käyttävätkö he hyväntekeväisyysjärjestöjä rakentaakseen ihmissuhdeverkkojaan ja kiillottaakseen julkisuuskuvaansa, toisin sanoen kahmiakseen itselleen lisää sosiaalista pääomaa? Entä mikä merkitys ja kenelle on sillä, että Suomessa tasavallan presidentti “suojelee” kirkon järjestämää yhteisvastuukeräystä?

Puhuessaan sosiaalisesta pääomasta Bourdieu ei käytä Putnamille keskeistä luottamuksen käsitettä. Luottamus on pikemminkin vain yksi niistä monista savuverhoista, joita hallitsevat luokat käyttävät salatakseen ainoat todelliset intressinsä: pääoman eri muotojen kasaamisen itselleen ja siirtämisen jälkikasvulleen. Tässä jälkikasvu voi tarkoittaa yhtä hyvin biologisia jälkeläisiä kuin nuorempia puoluetovereita, oman koulukunnan väitöskirjaoppilaita tai, erityisesti ranskalaisessa yhteiskunnassa, saman eliittikoulun käyneitä “hyviä veljiä” (Pekonen 1995). Keskinäisestä luottamuksesta puhuminen tarkoittaaakin Bourdieulle vain sellaisen hyvän veli -verkoston olemassaoloa, jonka kautta omaa tai oman luokan etua voidaan maksimaalisesti ajaa. Bourdieu suhtautuu ylipäänsä skeptisesti ihmisen kykyyn toimia altruistisesti. Jopa kirkollisessa työssä hän näkee perimmäisenä motiivina muulle yhteiskunnalle tavanomaisen virkojen, vaikutusvallan tai julkisuuden tavoittelun (Bourdieu 1998).

Kriitikoiden mielestä bourdieuläinen ajattelutapa äärimilleen vietyinä on niin skeptinen ja kyyninen, että sen selittävä voima siitä kärsii. Arkikokemuksen perusteella altruismin, pyyteettömän vapaaehtoistyön tai luottamuksen kieltäminen kokonaan tuntuu sentään liioittelulta. Bourdieuläistä kritiikkiä ja luokkataistelun näkökulmaa kannattaa kuitenkin kuljettaa mukana hyödyllisenä korrektiivina muita sosiaalisen pääoman käsitteitä sovellettaessa.

## Hedelmällinen jännite

Putnamilaisen ja bourdieuläisen ajattelutavan välillä vallitsee erilaisista näkökulmista johtuva jännite. Heidän esittämiensä sosiaalisen pääoman määritelmien aukoton yhteensovittaminen ei ole mahdollista, eikä se mielestämme ole tarpeellistakaan. Käsitteen määritelmässä ilmenevä näkökulmaero kertoo pikemminkin sen rikkaudesta, dynaamisuudesta ja kehityspotentiaalista kuin sen väitetystä epämääräisyydestä. Mielestämme sosiaalinen pääoma ei huolellisesti käytettynä käsitteenä ole pelkkä muotihokema, vaan sosiologinen peruskäsite, joka on tullut jäädäkseen ja jolla on tieteidenvälistä kantavuutta. Sosiaalisen pääoman käsitettä käyttävän poliittisen tai yhteiskunnallisen keskustelijan kannattaa kuitenkin nähdä vaivaa ajattelunsa tarkentamiseksi tutustumalla alkuteksteihin. Hänen tulee täsmentää, mihin koulukuntaan liittyen hän käsitettä käyttää.

Putnamin käsitettä voidaan parhaiten soveltaa tutkittaessa sosiaalisen pääoman merkitystä luottamukseen perustuvan *yhteisön* rakentumisessa. Bourdieun käsite taas toimii tutkittaessa *yksilön* mahdollisuuksia pärjätä luokkataistelussa, esimerkiksi perintönä saadun pääoman eri muotojen avulla. Putnamille luottamuksen käsite on yhteisöllinen ja epäpoliittinen. Bourdieu sen sijaan ei tunne luottamuksen käsitettä lainkaan — tai pikemminkin hän paljastaa sen poliittisen luokkaluonteen. Poliittinen taistelu on ennen kaikkea taistelua sosiaalisesta pääomasta. “Sosiologia on taistelulaji”, Bourdieu kärjistää. Fine (2001) arvostelee Bourdieuta siitä, että hänen esittämänsä pääoman käsitteet itse asiassa tarkoittavat vain *vallan* erilaisia muotoja.

Suuri ongelmakokonaisuus, johon Bourdieun käsitteistö hyvin soveltuu, on sukupuolten tasa-arvo tai oikeammin kaikissa yhteiskunnissa ilmenevä miesten ylivalta (ransk. *domination masculine*). Miehet järjestäytyvät poikaporukoiksi, herrakerhoiksi ja saunaseuroiksi, joihin kasautuu enemmän bourdieuläistä sosiaalista pääomaa kuin naisilla voi koskaan olla. Putnam voisi huomauttaa tähän, että naisilla kuitenkin on omissa verkostoissaan enemmän toisentyypistä, kommunitaristista, elämänlaatua tukevaa sosiaalista pääomaa. Suomalaisessa yhteiskunnassa miesten ja naisten erilainen sosiaalinen pääoma näkyy siinä, että miehet pääsevät keskimäärin korkeampiin yhteiskunnallisiin asemiin ja saavat parempaa palkkaa. Naiset puolestaan ovat

terveempiä, pysyvät pitempään työelämässä ja tekevät vähemmän itsemurhia. Tämä havainto on tietenkin pelkkä huitaisu laajaan aiheeseen, jota voidaan lähestyä monesta muustakin näkökulmasta.

Putnamilaisella sosiaalisen pääoman käsitteellä voitaisiin yrittää mitata esimerkiksi suomalaisen tietoyhteiskunnan alueellista erilaistumista. Bourdieun käsitteellä taas voidaan tulkita yksilöiden eriytymistä yhteiskuntaluokkiin ja varsinkin yhteiskuntaluokkien pysyvyyttä sukupolvesta ja yhteiskuntamuodosta toiseen. Bourdieuläistä kritiikkiä kannattaa kuljettaa mukana Putnamin ajatuksia sovellettaessa, esimerkiksi pohdittaessa Putnamille keskeisen vapaaehtoistyön roolia. Pekka Himanen (2000) on julistanut *hakkerietiikkaa*, jonka mukaan nuoret IT-huippuammattilaiset ovat palkatta ja työajoista piittaamatta valmiita tekemään työtä “nettiyhteisön hyväksi”. Putnam ilahtuisi tästä, kun taas Bourdieu kuullessaan jonkun tekevän ylitöitä ilman palkkaa heti kysyisi Marxin tavoin: Mitä todella tapahtuu? Kenelle pääoma kasautuu? Kenen harjoittaman symbolisen väkivallan kohteena palkatonta työtä tekevä hakkeri oikein on? Ajetaanko työelämän joustot läpi IT-alan epäinhimillisiä työaikoja keihäänkärkenä käyttäen?

Ajankohtainen erityisteema olisi tutkia, miten uusi tieto- ja viestintäteknologia muokkaa suomalaisen yhteiskunnan luokkajakoa. Tarjoaako uusi teknologia suuren tasoittajan, joka tuo maailmanlaajuiset tieto- ja kontaktivarannot kaikkien ulottuville ja jakaa kulttuuripääoman uusiksi iästä, sukupuolesta ja sosiaaliluokasta riippumatta? Onko kansalaisten todella helpompi saada äänensä päättäjien kuuluviin internetin kautta? Vai syntyykö suomalaiseen tietoyhteiskuntaan uudenlainen yläluokka, jolla vähitellen kasautuvat kaikki bourdieuläisen pääoman muodot?

## 2. SOSIAALINEN PÄÄOMA JA AATTEELLINEN TOIMINTA

### Amerikan ja Suomen vertailua

Robert D. Putnamin ja Pierre Bourdieun teokset ovat useissa Suomen yliopistoissa käytössä sosiologian kurssikirjoina. Tästä pitäisi ehkä huolestua, koska tuontitavarana saadut yhteiskuntateoriat eivät välttämättä sellaisenaan sovellu suomalaiseen todellisuuteen.

Amerikkalainen Putnam kiinnittää suomalaisen tutkijan huomion tavallaan “vääriin” asioihin: vapaaehtoisjärjestöihin ja kirkkokuntiin, joilla ei suomalaisessa yhteiskunnassa ole niin keskeistä merkitystä kuin amerikkalaisessa. Toisaalta Putnam sivuuttaa melkein pä pelkällä maininnalla ammattiyhdistysliikkeen ja poliittiset puolueet. Tämä johtuu siitä, että amerikkalaisessa yhteiskunnassa ei ole koskaan ollut kovin merkittävää työväenliikettä, eikä poliittisilla puolueillakaan ole samanlaista merkitystä kuin meillä. Amerikkalaiset puolueet ovat ennen muuta rahoitusorganisaatioita, jotka heräävät henkiin vaalien lähestyessä, mutta arkielämässä niillä ei välttämättä ole suurta merkitystä. Oletko republikaani vai demokraatti, kiinnostaa amerikkalaista paljon vähemmän kuin se, kuinka paljon kukin tienaa.

Varsinkin uusliberaali amerikkalainen yhteiskuntafilosofia pelkistyy helposti ajatukseen, jonka mukaan Amerikka voi hyvin, kun sen business voi hyvin. *Trickle down* -periaatteella, esimerkiksi hyväntekeväisyysjärjestöjen ja kirkkokuntien kautta vaurautta jaetaan kaikille — ei aina kuitenkaan kovin tehokkaasti eikä oikeudenmukaisesti, kuten eurooppalaiset sosiaalivaltion puolustajat muistavat huomauttaa! Tuloerot ovat Yhdysvalloissa suuret: niiden henkilöiden osuus, jotka saavat korkeintaan puolet keskitulosta, oli 1990-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa 18,6 %, mutta Suomessa vain 2,4 %. Sosiaaliset toimenpiteet ja tuet kohdistetaan Yhdysvalloissa pääsääntöisesti vain niihin, jotka eivät itse ole pystyneet markkinoilla ansaitsemaan sosiaaliturvaansa esimerkiksi yksityisiä vakuutuksia ottamalla. Julkisten sosiaalimenojen osuus bruttokansantuotteesta olikin 1990-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa vain 16,1 %, mutta Suomessa 31,1 %. Tämän lisäksi kirkkokunnat käyttävät kolehtivarojaan sosiaaliseen työhön noin 15–20 miljardia dollaria vuodessa.



Amerikkalaiseen malliin kuuluu ainakin ihanteena myös yritysten kantama *sosiaalinen vastuu*, joka kohdistuu etenkin omiin työntekijöihin ja näiden perheisiin, mutta jossain määrin myös kokonaisuudessaan niihin paikkakuntiin, joilla yritykset toimivat. Jos jollain paikkakunnalla on vahvat firmat, sieltä löytyy todennäköisesti myös niiden sponsoroimat hyvät lastentarhat, koulut ja sairaalat. Suomalaisistakin yrityksistä kansainvälisimmät ovat joutuneet opettelemaan tällaisen toimintakulttuurin. Esimerkiksi Nokian johtokunta hyväksyi elokuussa 2000 Corporate Social Responsibility -tyyppisen periaatepaperin.

Suomalaisesta näkökulmasta amerikkalaisen sosiaaliturvan heikkous on sen aukkoisuus. Sosiaaliturvan universaalisuusperiaatetta ei ole, vaan heikosti menestyvillä paikkakunnilla osa ihmisistä putoaa väistämättä kaikkien turvaverkkojen ulkopuolelle. Kun sosiaalipoliittisia toimijoita on monta, mikään niistä ei kannata kokonaisvastuuta kuten pohjoismainen hyvinvointivaltio. Kokonaisuutena katsoen USA:n kansantaloudellisia kilpailuvaltteja ovat kuitenkin olleet alhaiset verot ja alhainen työttömyys.

Suomalaista ja amerikkalaista yhteiskuntamallia vertailtaessa päädytään helposti karikatyyreihin. Suomesta käsin kuvittelemme helposti amerikkalaisen sosiaalipoliittisen todellisuuden vielä mustemmaksi kuin se onkaan. Suuresta maasta löytyy kuitenkin hyvää ja huonoa, ja eri osavaltioiden sosiaalipoliitikassa on suuria eroja. Suomi vastaa kooltaan loppujen lopuksi vain yhtä amerikkalaista osavaltiota, joten olisi realistisempaa verrata Suomea vaikkapa vain Oregoniin tai Floridaan kuin koko Yhdysvaltoihin. Tällöin paljastuisi, että osavaltiotason vertailussa emme ole aivan niin ylivoimaisia kuin luulemme.

Toisaalta suomalaisen todellisuuteen vain pintapuolisesti tutustuneet amerikkalaiset tutkijat voivat päätyä liian ruusuiseen näkemykseen Suomesta. Esimerkiksi viime aikoina Suomessa paljon julkisuutta saanut sosiologi Manuel Castells julistaa:

"Piilaakson malli perustuu epäinhimilliseen kilpailuun, jonka käänköpuolena ovat itsemurhat, alkoholismi ja huumeet. Siksi sitä mallia on vaikea suositella muille. Mutta tähän asti tutkijatapaamisissa on aina hoettu samaa virttä: joo, onhan se hirveää, mutta mikä on vaihtoehto? Nyt minä sanon niille, että vaihtoehto on Suomi!" (Snellman 2000)

Tällainen julistus on tietysti mannaa suomalaisille kuulijoille, mutta Castellsilta jää huomaamatta, että Suomessa työikäisten miesten itsemurhat ja alkoholismi ovat itse asiassa suurempi ongelma kuin Yhdysvalloissa, ja myös huumekuolemat ovat Suomessa viime vuosina olleet selvässä kasvussa. Castellsia realistisemman näkemyksen Suomesta on esittänyt kirjailija Samuli Paronen, jonka tunnetun aforismin mukaan meillä on hyvinvointivaltiossa asuva pahoinvointikansa.

Putnamin ajattelun voisi kärjistää toteamalla, ettei hän usko puoluepolitiikan merkittävästi lisäävän kokonaisyhteiskunnan sosiaalista pääomaa. Demokraattisessa monipuoluejärjestelmässä puolueet toki tarvitaan, mutta Putnamin mielestä *samanmielisten* yhteenliittyminen puolueeksi on kansalaisyhteiskunnan kannalta vähemmän kiinnostavaa kuin *erimielisten* ihmisten verkostoituminen toimimaan paikallistasolla yhdessä jollain poliittisesti neutraalilla maaperällä, vaikkapa urheilun parissa tai humanitaarisessa työssä. Sellainen yhteiskunta on poliittisesti vakaa, jossa yksittäisille ihmisille kertyy paljon *ristikkäisiä solidaarisuuksia*. Kun samat ihmiset oppivat toimimaan yhdessä hyvin monenlaisissa yhteyksissä, he alkavat tuntea keskinäistä luottamusta erilaisista näkemyksistään tai vakaumuksistaan huolimatta. Tällä tapaa jäsenyydet eri järjestöissä tavallaan neutraloivat toisensa. Ristikkäisten solidaarisuuksien yhteiskunnan vastakohta on *polarisoituneiden solidaarisuuksien* yhteiskunta, jossa järjestökenttä on kokonaan jakautunut kahteen vihamieliseen leiriin. Tällainen tilanne vallitsi Suomessa vuonna 1918 ja vallitsee tänäkin päivänä Pohjois-Irlannissa, jossa protestantit ja katolilaiset eivät mahdu samoihin yhdistyksiin millään elämän alalla.

Suomalaisen yhteiskunnan ongelma putnamilaisesta näkökulmasta on se, että “kaikki on politisoitu”, jopa kirkkovaltuustot ja urheiluseurat. Ei ole itsestään selvää, onko puoluepolitiikan tuominen esimerkiksi urheiluun edistänyt itse asiaa eli urheilua. Naapurimaassa Ruotsissa, jossa urheilutoiminta on historiallisesti ollut vähemmän puoluepoliittista kuin Suomessa, urheiluseuroihin kuului vuonna 1994 peräti 42,9 % kansalaisista, mutta Suomessa vain 23,1 %.

Kaiken kaikkiaan Putnamin ajatuksia sosiaalisesta pääomasta ei sellaisinaan oikein voi siirtää läpivalvottuneeseen ja ylipolitisoituneeseen Suomeen, vaan ne pitäisi tulkita uudelleen suomalaiseen todellisuuteen sovellettuina.

## Ranskan ja Suomen vertailua

Pierre Bourdieun vaihtoehdoisen teorian sosiaalisesta pääomasta pitäisi olla (ainakin tekijän oman ilmoituksen mukaan) universaali. Se ei liene yhtä paljon sidoksissa ranskalaiseen yhteiskuntaan kuin Putnamin teoria amerikkalaiseen, vaan Bourdieulla on seuraajia, oppilaita ja jäljittelijöitä kaikkialla maailmassa. Bourdieutä kiinnostavat eritoten ne mekanismit, joilla yksilö nousee tai nostetaan yhteiskunnan eliittiin, ja ne koodit, joilla hän eliittiasemastaan toisille viestittää. Bourdieun ominta aluetta on akateeminen eliittikulttuuri, jota Suomessa on tutkinut eritoten Matti Klinge:

“Vaikka joku olisi miten menestynyt karriäärissä ja taloudellisesti, häntä ei lueta *oikeaan* eliittiin, jos hän käyttää verkkoaluspaitaa ja ilmoittaa julkisesti, että *Tonava kaunoinen* on hänen mielimusiikkiansa. Siinä

Bourdieuun esimerkkejä. Itse sovelsin Bourdieun *Homo academicus* -kirjan menetelmää tuoreeltaan Yliopistomme historiaan, lukuun, jossa tutkitaan tasavallan ajan professorikunnan sosiaalisia lähtökohtia, ‘eliittikoulujen’ vaikutusta, asuinosoitteiden ja symbolisten palkintojen (kunniaohtoraatit, kunniamerkit) jakautumista, sukulaisuuden ilmiöitä ja niin edelleen. Päädyin siihen, että tiedekunnittaiset piirteet sopivat yhtä lailla Helsinkiin kuin Pariisiin: ne ovat pääkaupunkiyliopistoja.” (Klinge 2002)

Bourdieu, kuten Klingekin, on teoksissaan kuvannut kaikkia mahdollisia elitismien muotoja, mutta poliittiset puolueet hän sivuuttaa lähes kokonaan. Ranskalaisessa yhteiskunnassa tärkeimpinä eliitin muodostumisen mekanismeina Bourdieu käsittelee varsinkin teoksissaan *Homo academicus* (1984) ja *Noblesse d’Etat* (1989) akateemisia arvoja ja eliittikouluja. Suomessa varsinaisia eliittikouluja ei oikeastaan ole, vaan valtakunnan huipputehtäviin kivutaan paljon useammin käytännön puoluetyössä saavutettujen ansioiden kautta. Tulevaisuuden vaikuttajia ei Suomessa ensisijaisesti haeskella yliopistojen käytäviltä, vaan poliittisista nuorisjärjestöistä. Ken niissä luo uraa nuoresta asti, voi mahdollisesti sivuuttaa akateemiset ansiot kokonaan. Suomessa on täysin mahdollista nousta ministeriksi asti ilman akateemisia ansioita. Tohtoriministerit ovat Suomessa suuria harvinaisuuksia.

Ranska on länsimaisen kansanvallan kotimaa, mutta puolueiden suora vallankäyttö on Ranskassa ainakin paikallistason politiikassa suhteellisen vähäistä verrattuna Suomeen. Poliittiseen puolueeseen jäsenenä kuulumisen tai ihmisten leimaaminen puoluekannan mukaan ei ole ranskalaisen mielestä erityisen fiksumaa, *chic*. Suurten ajattelijoiden maassa korostetaan enemmän individualismia. Varsin monet ranskalaiset äänestävät vaaleissa mieluummin tiettyä henkilöä kuin tiettyä puoluetta. Oikeiston ja vasemmiston käsitteet syntyivät Ranskan vallankumouksessa, joten luulisi niiden merkitsevän erityisen paljon ranskalaisille, mutta todellisuudessa oikeiston ja vasemmiston välinen raja on Ranskassa kuin veteen piirretty viiva. Vaalit ovat Ranskassa suurempia jännitys näytelmiä kuin Suomessa, sillä liikkuvia äänestäjiä on todella paljon. Ei ole tavatonta, että kymmenenkin miljoonaa äänestäjää siirtyy vaaleissa oikeistosta vasemmistoon tai päinvastoin, jos tarjolla on karismaattiset johtajat ja intohimoisesti julistettu ohjelma. Sosialisteja lukuunottamatta Ranskassa ei ole yhtä vanhoja ja vakiintuneita puolueita kuin meillä Suomessa, vaan uusia puolue muodostelmia syntyy lähes joka vaaleja varten. Kenraali de Gaulle muokkasi aikoinaan Ranskan poliittisen kartan kokonaan uusiksi, kun häntä tukeva valtava kansanliike, gaullismi, jyräsi kaiken muun.

Ranskan kaikkien puolueiden yhteenlaskettu jäsenmäärä on säännönmukaisesti pysynyt pienempänä kuin esimerkiksi kunnallisvaaleissa valittujen valtuutettujen määrä. Toisin sanoen Ranskassa on suuret määrät poliitikkoja, jotka eivät edes itse vaivaudu kuulumaan jäseninä edustamiinsa puolueisiin. Puolueen vaihtaminen poliittisen uran aikana on tavanomaista, eivätkä äänestäjätäkään siitä pahastu. Suomalainen kriitikko, joka erehtyy paheksumaan Ranskan poliittista kulttuuria, saa heti napakan vastauksen: Monsieur, meillä Ranskassa *valta kuuluu kansalle*, eikä puolueille.

Bourdieu on kuvannut teoksissaan, miten akateemiseen arvoon ja eliittikouluissa luotuun ihmissuhdeverkostoon perustuva sosiaalinen pääoma auttaa ihmistä etenemään urallaan. Jossain määrin tämä pätee toki myös Suomeen, onhan esimerkiksi Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan hallitus monta kertaa ollut melkoinen tulevaisuuden vaikuttajien klubi. Paljon tärkeämpi sosiaalisen pääoman lähde Bourdieun tarkoittamassa mielessä ovat suomalaisessa yhteiskunnassa kuitenkin poliittiset puolueet, jotka sekä ohjelmaltaan että kannattajakunnaltaan ovat pysyneet erittäin stabiileina. Vakiintuneen puoluejärjestelmän vuoksi Suomessa on myös erittäin vakiintunut ”poliittinen luokka”, jossa kaikki tuntevat toisensa ja kasvot vaihtuvat vain harvoin. Poliittisen luokan bourdieulainen sosiaalinen pääoma on valtava, koska sen keskuudessa vallitsee laajaan konsensukseen ja sulle-mulle-periaatteeseen perustuva keskinäinen luottamus yli puoluerajojen. Poliittisen vastuun kantaminen tehtävistä eroamalla epäonnistuneen toiminnan jälkeen on Suomessa erittäin harvinaista moniin muihin Euroopan maihin (vaikkapa parlamentarismien kotimaahan Englantiin) verrattuna. Bourdieun ajatusten soveltamiseksi Suomeen pitäisi tarkastelun painopiste siis siirtää yliopistoista puolueisiin.

Pierre Bourdieussa oli paitsi yhteiskuntakriitikon myös vallankumousromantikon piirteitä, jotka tulivat esiin hänen noustuaan akateemisen maailman huipulle. Vuonna 1995 Ranskassa oli epätavallisen sitkeä julkisen liikenteen lakko, jonka aikana muun muassa Pariisissa piti kuljettaa ihmisiä töihin veneillä Seineä pitkin soutaen. Oman älyllisen loistonsa jossain määrin sokaisema, nuoruutensa kuohuvaa vuotta 1968 muistellut Bourdieu tulkitsi Ranskan olevan vallankumouksellisessa tilanteessa. Niinpä hän päätti laskeutua Collège de Francen kateederin korkeuksista työläisjoukkoja johtamaan, megafoni kädessään, kenties Sartre tai Lenin esikuvanaan. Tämän kirjoittajakin oli todistamassa, kuinka Bourdieu julisti ”ranskalaisten työläisten nyt sinkauttavan ilmoille ne ensimmäiset kipinät, joista pian on roihuava koko maailma”. Ranskalaisten palkansaajajärjestöjen näkökulmasta Bourdieun esiintyminen sai kuitenkin lähinnä naurettavia piirteitä. Palkansaajien tavoitteena ei ollut uusi Ranskan vallankumous, vaan melko tavanomainen neuvotteluratkaisu työmarkkinaosapuolten kesken. Kun se oli saatu aikaan, lakko päättyi ja Bourdieu jäi yksin julistamaan maailmanvallankumousta, kunnes vähin äänin palasi tutkijankammioonsa. Jotain hänen retoriikastaan jäi kuitenkin elämään nuoren polven uusvasemmistossa, eritoten Attac-liikkeessä ynnä muissa globalisaation vastustajissa, jotka ovat demonstroineet joukkovoimaansa ja hävittämiskykyään niin Seattlen, Göteborgin kuin Genovan kaduilla.

Bourdieuun ajattelun voisi kärjistää toteamalla, ettei häntä kiinnosta konsensus, vaan konflikti. Bourdieuläisiä ajatuksia Suomeen sovellettaessa ongelmaksi nousee hänen korostamansa luokkakantaisuus. Bourdieun teoria ei kuitenkaan oikein tunnu toimivan maailman pienimpien tuloerojen maassa, jossa oikeisto ja vasemmisto eivät enää aikoihin ole katselleet toisiaan kiväärinpiippuja pitkin, vaan istuvat sulassa sovussa jopa yhteisessä hallituksessa. Luokkataistelu tuntuu muutenkin epätodennäköiseltä maassa,

jossa suurin osa väestöstä itse arvioi kuuluvansa keskiluokkaan. Bourdieun harmiksi häntä itseään pidettiin elitistisen habituksensa vuoksi kovin epäuskottavana työläisvallankumouksen johtajana. Kaiken selittäminen luokkataistelun näkökulmasta tuntuu epätydyttävältä myös siksi, että esimerkiksi työelämän psyykkiset paineet, kiire ja stressi, uupumus ja masennus koettelevat tasapuolisesti sekä työntekijöitä että työnantajia. Bourdieun teosten lukemisesta on kuitenkin se hyöty, että hän on mestari paljastamaan yhteiskunnan piilomekanismeja ja latenteja konflikteja.

## Konsensus vai konflikti?

Sekä Putnamin että Bourdieun esittämissä sosiaalisen pääoman malleissa on siis ongelmia, mikäli niitä halutaan sellaisinaan soveltaa suomalaiseen yhteiskuntaan. Suomi toimii käytännössä kovin eri tavalla kuin USA tai Ranska. Ehkäpä Putnamin teoriasta kuitenkin löytyisi suomalaiselle yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle enemmän uutta sisältöä kuin Bourdieulta, joka on ollut Suomessa tunnettu jo 1970-luvulta asti? Suomalaiselle nykypolitiikalle tyypillinen konsensus, pragmatismi sekä rauhallinen asioista sopiminen ja neuvotteleminen epäilemättä kertovat suomalaisen yhteiskunnan kehittymisestä pikemminkin putnamilaisen harmonian kuin bourdieuläisen ristiriidan suuntaan. “Kansan jakautumisesta kahtia” kyllä puhutaan uhkakuvana, mutta käytännössä mikään puolue ei vakavissaan kyseenalaista sellaisia suomalaisen yhteiskunnan perusarvoja kuin:

- demokratia
- tasa-arvo
- ihmisoikeudet
- markkinatalous
- kristinusko.

Suomalaiseen konsensukseen kuuluu siis sekä vasemmiston että oikeiston perinteisiä teemoja. Viime aikoina myös *ekologiset arvot* ovat muodossa tai toisessa ilmestyneet käytännössä kaikkien suomalaisten puolueiden ohjelmiin. Kun konsensus etenee, edessä on Francis Fukuyaman (1992) tunnetun teesin mukaan “historian loppu” eli maailmanlaajuinen konsensus varsinkin demokratiasta, tasa-arvosta, ihmisoikeuksista ja markkinataloudesta ja ehkäpä myös ekologisista arvoista. Samuel P. Huntingtonin (1998) kilpailevan teesin mukaan uudet konfliktit tulevat kuitenkin *uskonnon* alalta.

Syyskuun 11. päivän 2001 tapahtumat ja ajankohtainen Lähi-idän kriisi osoittavat hänen olleen jossain määrin oikeassa.

Tässä esiselvityksessä suomalaisen sosiaalisen pääoman johtavaksi tulkintamalliksi on valittu putnamilainen lähestymistapa. Se tuntuu soveltuvan ainakin Suomen nykytilanteeseen paremmin kuin bourdieuläisyys, koska Putnam tähdentää rauhanomaista kehitystä, harmoniaa ja konsensusta siinä missä Bourdieu korostaa vallankumousta, luokkataistelua ja konflikteja. Jos sen sijaan tarkastellaan suomalaisen yhteiskunnan *historiallista* kehitystä, konflikteja löytyy kyllä riittämiin ja bourdieuläinen näkökulma pääsee paremmin oikeuksiinsa.

Suomalaisen sosiaalisen pääoman aatteellista taustaa tarkasteltaessa pitäisi käydä läpi koko Suomen poliittinen järjestöhistoria. Se on kuitenkin suurelta osin kirjoittamatta. Vanhemman järjestöhistorian paras systemaattinen yleisesitys on Henrik Steniuksen kirjoittama (1987), mutta se ei ulotu nykyaikaan saakka, vaan ainoastaan vuoteen 1906 eli yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteutumiseen asti. Vanhimpien suomalaisten poliittisten liikkeiden juuret ovat jo Steniuksen kuvaamassa ajassa, mutta 1800-luvun asioiden referointi ei tunnu tässä esiselvityksessä tarkoituksenmukaiselta. Vanhin suomalaisessa kollektiivisessa piilotajunnassa yhä jossain määrin kummitteleva poliittinen konflikti on vuonna 1918 käyty kansalaissota. Sen jälkeistä maamme poliittista järjestöhistoriaa ei ilmeisesti vieläkään pystytä käsittelemään täysin kiihottomasti, koska Steniuksen työtä jatkava suomalaisen järjestöhistorian yleisesitys on jäänyt kirjoittamatta. Bourdieuläisestä konfliktien näkökulmasta aihetta on lähestynyt Siisiäinen (1990). Hän osoittaa, miten suomalaisen yhteiskunnan sukupolviakohtaiset “protestisyklit” ovat varsinkin kunkin aikakauden radikaalin nuorison keskuudessa ilmenneet järjestötoiminnan vilkastumisena ja järjestöjen keskinäisenä taisteluna sosiaalisesta pääomasta.

Tietenkin on olemassa suuret määrät erityistutkimuksia kuten puolueiden, poliittisten järjestöjen, työväenliikkeen, työmarkkinajärjestöjen, raittiusseurojen, suojeluskuntien, Lotta Svärdirin, nuorisoseurojen, urheilujärjestöjen, partiolaisten jne. historiateokset. Synteesin toimittaminen tästä kaikesta olisi valtava tehtävä, ja oikea metodikin tuntuu puuttuvan. Ehkäpä sosiaalinen pääoma voisi toimia kokoavana teoreettisena käsitteenä? Sadeluoto ja Siisiäinen (1991) tarkastelevat Suomen poliittista historiaa mielenkiintoisella tavalla hahmottamalla tapahtumien kulun maantieteellisesti karttakuvien avulla. Heidän kokoamansa aineisto tarjoaa runsaasti dataa suomalaisen sosiaalisen pääoman historiallisen kehityksen ja maantieteellisen jakautumisen ymmärtämiseksi. Tiedot ulottuvat vuoteen 1989 asti, minkä lisäksi Siisiäinen (2000, 2002) on lyhyemmin analysoinut ja kommentoinut 1990-luvulla tapahtunutta kehitystä.

Siisiäisen ja hänen yhteistyökumppaniensa vuosikymmeniä kestäneen tutkimustyön tuloksena kokoaman datan lyhytkään referointi ei ole mahdollista tässä. Yleishavainto on, että suomalaisten yhdistysaktiivisuus jäsenyyksillä mitattuna on noussut koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan ja että se on kansainvälisesti korkeaa tasoa. Aikojen

rauhottumisesta kertoo se, että puoluepoliittiset järjestöt ovat viime aikoina tasaisesti menettäneet merkitystään, kun taas epäpoliittiset kulttuuri-, liikunta- ja luonnonsuojelujärjestöt ovat kasvattaneet sitä. Uusista 1990-luvulla rekisteröidyistä yhdistyksistä puoluepoliittisia oli 3 %, kulttuurijärjestöjä 27 % ja liikuntajärjestöjä 23 %. Edellisellä vuosikymmenellä 1980-luvulla vastaavat luvut olivat politiikka 13 %, kulttuuri 18 % ja liikunta 16 %, joten siirtymä on selvä. Poliitiikan vastaisuus ja yksityiselämän korostuminen on megatrendi.

Suomalainen yhdistystoiminta ei kokonaisuutena katsoen ole erityisessä kriisissä. Yhdistysrekisteri tuntee kaikkiaan noin 117 000 yhdistystä, joissa on tietysti mukana paljon “kuolleitakin sieluja”. Yhdistysten todellisen jäsenmäärän arviointi on vaikeaa, koska sitä ei näy yhdistysrekisteristä ja koska monilla yhdistyksillä, varsinkin poliittisilla, on taipumusta julkisuudessa liioitella omaa jäsenmääräänsä. Viime vuosikymmenen puolivälissä suomalaisella oli keskimäärin 2,0 yhdistysjäsenyyttä (vrt. ruotsalaisella 2,7). Järjestöjäsenyyksien perusteella arvioituina suomalaiset vaikuttavat jonkin verran vähemmän poliittisesti ja yhteiskunnallisesti tiedostavilta kuin ruotsalaiset. Puoluepoliittisiin järjestöihin kuului vuonna 1994 suomalaisista 7,7 % (vrt. ruotsalaisista 12,5 %). Ammattiyhdistyksiin taas kuului vuonna 1994 suomalaisista 53 % (vrt. ruotsalaisista 83,5 %).

## Politiikka ja luottamus

*Luottamus* on sosiaalisen pääoman keskeisimpiä komponentteja. Suomen poliittisessa nykytilanteessa puolueiden keskinäinen luottamusvaranto vaikuttaa suurelta. Puolueiden välinen ideologinen taistelu tuntuu lientyneen, monenlaiset hallituspohjat vaikuttavat ainakin periaatteessa mahdollisilta, eikä yhteiskunnan rauhanomaisen kehityksen oleteta lähitulevaisuudessa suistuvan raiteiltaan. Suomalaisten luottamus poliittisen systeemin toimivuuteen on käytännössä varsin suurta, koska suuria heilahteluja puolueiden kannatuksessa ei tapahdu.

Toisaalta suomalaisten *julkilausuttu* luottamus eduskuntaan tai poliittisiin puolueisiin on erittäin vähäistä. Eräässä tuoreessa tutkimuksessa (Tiedebarometri 2001) suomalaisten luottamus oli “hyvin suurta” tai “melko suurta” seuraaviin instituutioihin (poimintoja; prosenttia vastanneista): poliisi 79 %, puolustusvoimat 72 %, yliopistot ja korkeakoulut 68 %, oikeuslaitos 51 %, media 40 %, ay-liike 35 %, eduskunta 29 %, puolueet 7 %. Suomalaisista 0 % tuntee “hyvin suurta” luottamusta puolueita kohtaan. Myös luottamus poliitikoihin ihmisinä on vähäistä. *Valittujen Palojen* 18 Euroopan maassa teettämässä tuoreessa tutkimuksessa (European Trusted Brands 2002) mitattiin, kuinka luotettavina kansalaiset pitivät eri ammatteja. Poliitikon ammatti sai Suomessa pohjanoteerauksen, ja samaan tulokseen päädyttiin 12 muussakin Euroopan maassa. Erityisen suurta

luottamusta ansaitsevina piti poliitikkoja tämän tutkimuksen mukaan vain 2 % eurooppalaisista.

Negatiivista suhtautumista poliitikon ammattiin ruokkii monissa Euroopan maissa ennen kaikkea media. Aikakauden megatrendi on median esittämä vaatimus poliitikkojen korvaamisesta “asiantuntijoilla”. Media levittää mielellään näkemystä, jonka mukaan yhteiskunnalliset asiat ovat nykyisin liian teknisiä ja vaikeita vaaleilla valittujen henkilöiden hoidettaviksi. Satunnaisena esimerkkinä mainittakoon *Suomen Kuvalehden* kommentti taannoisista Suomen Pankin johtajanimityksistä:

“Jos keskustelu etenee markkinoiden tapahtumiin, osakekursseihin, liikepankkeihin tai muihin erityiskysymyksiin, Vanhala on varmasti tyytyväinen, ettei rupattelukumppanina ole Esko Aho tai Ilkka Kanerva. Heihin Vanhala ei voisi luottaa pankkialan erikoiskysymyksissä.”  
(Vesikansa 2002)

Asiaan kuuluu tietysti, että toimittajat itse pitävät itseään kaikkien erityiskysymysten erikoisasiantuntijoina.

Tocquevillielaisen näkemyksen mukaan monipuoluejärjestelmään perustuva kansanvalta on yhteiskunnan onnellisin olotila. Putnamin ynnä muiden kommunitaristien mukaan demokraattinen järjestelmä sinänsä on yhteiskunnan sosiaalisen pääoman keskeinen tae, toimiihan kansanedustuslaitos yhteiskunnan lakien laatijana ja siten yhteisen normijärjestelmän luojana. Bourdieun näkökulmasta sosiaaliselta pääomaltaan voimakas puolue sen sijaan luo sosiaalisen nousun kanavia ennen muuta omalle jäsenkunnalleen.

Suomen nykytilanteessa voitaneen todeta, että useimmat suomalaiset poliittiset puolueet, liikkeet ja järjestöt luovat rauhanomaisella ja maltillisella toiminnallaan sosiaalista pääomaa sekä putnamilaisessa että bourdieuläisessä mielessä. Suuren sosiaalisen pääoman kasautuminen vain yhdelle poliittiselle puolueelle kuitenkin on sinänsä sokea prosessi, joka ei kerro mitään kyseisen puolueen harjoittaman politiikan järkevyydestä. Hitler-Jugend, Ku Klux Klan tai talebaanit käykööt esimerkeiksi poliittisista liikkeistä, joilla epäilemättä on menestyksensä päivinä ollut suuri sosiaalinen pääoma, mutta joiden päämäärät ovat olleet kieroutuneita.

Jos Suomen poliittista historiaa tarkastellaan kokonaisuutena, joudutaan problematisoimaan puoluepolitiikan merkitys sosiaalisen pääoman ja luottamuksen luojana. Kovin yleistäviä väitteitä ei voida riidattomasti esittää juuri minkään puolueen hyväksi. Suomessa on toiminut sekä oikeistolaisia että vasemmistolaisia ääriliikkeitä, jotka ovat harjoittaneet kumouksellista toimintaa ja joiden tavoitteena on ollut diktatuurin pystyttäminen. Puoluepolitiikan nimissä Suomessa on sekä rakennettu että hävitetty kansakunnan yhteistä sosiaalista pääomaa. Valitettavasti on todettava, että Suomen poliittinen menneisyys on ollut verinen ja väkivaltainen ja että haavat näkyvät



jossain määrin yhä suomalaisen keskustelukulttuurin kehittymättömyytenä ynnä muina kansallisina traumoina.

## Uuden viestintätekniiikan vaikutus poliittiseen toimintaan

Tämän esiselvityksen erityistehtävänä on miettiä uuden viestintätekniiikan vaikutusta sosiaaliseen pääomaan. Millainen voisi olla esimerkiksi internetin vaikutus puoluepolitiikan alalla? Alkuinnostus ainakin oli suuri, kun kaikki puolueet kilvan ryhtyivät rakentamaan kotisivujaan. Ensimmäiseksi omansa taisi saada valmiiksi Virtuaali-Kokoomus, mutta innostus hiipui, kun kaikki muutkin keksivät saman idean. Vaalien aikana ehdokkaiden ja puolueiden kotisivut sekä erilaiset vaalikoneet ovat ahkerassa käytössä, mutta vaaliajan ulkopuolella todennäköisesti varsin harva suomalainen vaivautuu säännöllisesti vierailemaan puolueiden kotisivuilla. Uutta on ainakin verkkolehtien tarjoama mahdollisuus nopeasti tarkistaa, mitä kussakin puolueessa ajatellaan. Melko harva suomalainen tilaa itselleen useampaa kuin yhtä puoluelehteä, mutta jonkin poliittisen kiistan kärjistyessä on mahdollista nopeasti käydä katsomassa, mitä kilpailevan puolueen lehden pääkirjoitus asiasta sanoo, ts. jokainen voi nopeasti laatia oman lehdistökatsauksensa. *Tiedonvälityksen nopeus* on tietenkin lisääntynyt sekä poliitikon että hänen äänestäjensä näkökulmasta, mutta *tiedon saatavuuden* kannalta tämä voi merkitä joko lisääntyvää avoimuutta tai lisääntyvää salailua. Poliitikon ei ole viisasta kirjoittaa nettisivuilleen mitään sellaista, jota hän ei toivoisi seuraavana päivänä iltapäivälehtien lööppeihin. Tietovuodon tukkiminen on sähköisen tiedonvälityksen aikakautena vaikeampaa kuin painetun lehdistön aikana. Kuka tahansa salaisen asiapaperin hetkeksikin käsiinsä saanut voi helposti internetin avulla järjestää uuden “Zavidovo-vuodon”. Poliitikko ei enää voi kontrolloida tiedonvälittäjiä lähettämällä “myllykirjeitä”, vaan kaikki epätoivottuihin käsiin joutunut tieto löytää nopeasti tiensä jopa kansainväliseen julkisuuteen asti. Suomen tasolla politiikan panokset ovat yleensä pieniä, mutta Euroopan Unionin päätöksenteossa on paljon mahdollista, että salailukulttuuri vain lisääntyy, koska tietovuotojen riskit ovat suurempia.

Vähitellen kaikki puolueet ovat tehneet saman havainnon: uudet viestintävälineet ovat tosiaankin pelkkiä välineitä, eikä niillä voi korvata politiikan sisältöä. Internetin käyttöönotto ei liene ainakaan nostanut äänestysprosentteja, vaikka aluksi sellaistaakin kuviteltiin. Myös “suora demokratia” eli uuden viestintätekniiikan mahdollistama kansalaisten suora yhteydenpito poliitikoihin on syytä kyseenalaistaa mielekkyydeltään, mikäli se johtaa siihen, että päättäjien aika tärvääntyy puuhasteluun toisarvoisten asioiden ja häiriköivien yhteydenottajien kanssa. Jotkut poliitikot valittavat, että heiltä kuluu kohtuuttomasti aikaa saamansa sähköpostin lukemiseen (Tarvainen 2002). Matkapuhelinten ansiosta poliitikkokin on reaaliaikaisesti tavoitettavissa missä ja milloin tahansa, mikä epäilemättä toisaalta laajentaa hänen yhteiskunnallista

kosketuspintaansa, toisaalta lisää hänen stressiään. Kansalaisilta saapuva palaute lienee suurelta osin negatiivista, aggressiivista, mieltä pahoittavaa ja turhauttavaa haukkumista — siitä pitävät ainakin toisten puolueiden kannattajat huolta! Julkisuudessa politiikon on kuitenkin pakko vain todeta, että “saamani palaute on ollut pääosin myönteistä”.

Toisinpäin ajateltuna internet kuitenkin tarjoaa poliitikoille mahdollisuuden ryhtyä itse sisällöntuottajiksi, puhua kannattajilleen suoraan ja ohittaa sanomalehtien tai TV:n ajankohtaisohjelmien toimitukset. Huonosta mediavastaanotosta kärsivä poliitikko voi yrittää puolustaa itseään ylläpitämällä kiinnostavia kotisivuja. Suomessa tällä alalla on huomiota herättänyt ainakin ulkoministeri Erkki Tuomioja, joka ylläpitää kotisivuillaan mm. kirja-arvostelupalstaa. Oman julkisuuskuvan kiillottamisessa on merkitystä myös poliitikkojen kotisivuilleen sijoittamalla puhekokoelmilla, pienoiselämäkerroilla ja valokuvilla. Poliittisista aatteista syvällisemmin kiinnostuneille uusi ulottuvuus ovat eurooppalaisten sisarpuolueiden kotisivuille johtavat linkit. Euroopan Unionin tasoisen politiikanteon seuraaminen Suomesta käsin ilman internetin tarjoamia resursseja ei liene mahdollista ylipäänsä. Euroedustajista monet ovat joutuneet eriasteisen internet-häirinnän kohteeksi ja joutuneet jopa luopumaan tästä viestintävälineestä.

Nykypolitiikkaa on tapana arvostella viihteellistymisestä. Vähäinenkin historian tuntemus kuitenkin osoittaa, ettei ilmiö ole uusi. Viihde on aina kuulunut politiikkaan ja aivan erityisesti nuorison poliittiseen kulttuuriin. Esimerkiksi legendaarisella 1960-luvulla vasemmiston esiinmarssia vauhdittivat osaltaan aikakauden huippuartistit. Ihminen ei ole pelkästään “poliittinen eläin”, vaan haluaa tyydyttää poliittisessa toiminnassa myös muita sosiaalisia tarpeitaan. Poliittisen kokouksen hiukan ylikihottunut ilmapiiri, innostavien puhujien kuuntelu ja suosion osoittaminen heille, mielenosoitukset, iskulauseiden huutaminen ja taistelulaulujen yhdessä laulaminen ovat monen mielestä verrattomia viihdettä sinänsä. Poliittisessa kokouksessa vallitsevaa tunnelmaa ei kuitenkaan ole mahdollista siirtää internetiin, eikä välittää tekstiviestein, vaan se on itse koettava. Poliittisissa järjestöissä opitaan myös yhteiskunnallisen toiminnan perustaidot: julkinen puhuminen, puheen johtaminen, uskottava argumentointi oman näkökannan puolesta. Tällaista kokemusmaailmaa ei myöskään voi virtualisoida tai siirtää internetiin. Aatteellisesti voimakkaasti tiedostavalle nuorelle tärkeä motiivi osallistua nuorisjärjestöön on myös samanmielisen seurustelukumppanin etsiminen: seurakuntanuori etsii seurakuntanuorta, vihreä etsii vihreää jne. Nuoret haluavat pitää hauskaa yhdessä, tanssia, syödä ja juoda yhdessä, mutta tällainen ei onnistu internetissä. Työskentelymuoto, johon internet sen sijaan sopii hyvin, on julkaistaviksi tarkoitettujen poliittisten kannanottojen yhteinen sorvaaminen ryhmätyönä sähköpostin välityksellä. Internet-aikakautena voi parhaiten ennustaa menestyvän sellaisen puolueen, joka osaa käyttää internetin vahvuuksia hyväkseen, mutta säilyttää myös perinteiset poliittiset toimintamuodot. Nuorison houkuttelemiseksi mukaan politiikkaan tarvitaan sekä trendikkäät nettisivut että vauhdikkaat illanvietot — politiikan asiasisältöä tietenkään unohtamatta.

Politiikan kentillä liian utopistiset ideat karsiutuvat vähitellen pois, koska äänestäjillä on valittavanaan useampia puolueita. Omissa maailmoissaan elävien tutkijoiden keskuudessa sen sijaan tavataan niin utopistisia internet-visioita, että on vaikea päättää pitäisikö niille itkeä vai nauraa. Esimerkkinä mainittakoon tutkija Pekka Himasen teoksessaan *Hakkerietiikka* (2000) markkinoima tulevaisuuden sosiaalipolitiikan malli:

“Voin esimerkiksi ilmoittaa verkon kautta, että kävisin mielelläni auttamassa silloin tällöin vanhusta asioissa. Voin ilmoittaa, että meille lapset voivat tulla leikkimään koulun jälkeen. Voin kertoa olevani valmis ulkoiluttamaan arkipäivinä yhtä koiraa lähialueellani. Mallin tehokkuutta voitaisiin kenties kasvattaa lisäämällä vielä ehto, että autettu henkilö lupautuu auttamaan myöhemmin jollakin vastaavalla tavalla jotakuta toista. Verkkoa voidaan käyttää tehokkaasti tämäntapaisten paikallisten voimavarojen organisointiin. Loistavien sosiaalisten ideoiden toteuttamiseen liittyy vähitellen mukaan lisää ihmisiä, mikä synnyttää jälleen lisää levitettäviä loistavia ideoita.”

Näin ei toimi todellinen maailma.

# 3. SOSIAALINEN PÄÄOMA JA ALUEELLINEN KEHITYS

## Maailmanpankin näkemys

Sosiaalisen pääoman kehittämistä on tarkasteltu politiikan välineenä kaikilla politiikan tekemisen tasoilla, globaalista lokaaliin. Kehitysyhteistyössä sosiaalisen pääoman indikaattorien seuranta voi tuottaa informaatiota avun kohdemaassa — vaikkapa Afganistanissa — orastavan demokratian tilasta. Entisen Neuvostoliiton vaikeuksia toimivan demokratian kehittämisesä on kuvattu sosiaalisen pääoman, eritoten luottamuksen, vajeena. Globaalissa ihmiskuntapolitiikassa erityisesti Maailmanpankki on ottanut sosiaalisen pääoman käsitteen omakseen, mutta Maailmanpankillä on siitä myös omia, tavanomaisesta sosiologisesta kirjallisuudesta poikkeavia tulkintojaan. Maailmanpankin jaottelussa pääoman eri muodot ovat ennen kaikkea tuotantotekijöitä:

- (i) fyysinen pääoma (*physical capital*)
- (ii) inhimillinen pääoma (*human capital*)
- (iii) sosiaalinen pääoma (*social capital*).

Ajatelkaamme esimerkkinä Afganistania ja sen saamaa kansainvälistä apupakettia, jolla maa on tarkoitus nostaa taas jaloilleen. Sodan hävittämä infrastruktuuri (lentokentät, sillat, tiet, tehtaot, virastot...) on jälleenrakennettava (*fyysinen pääoma*). Koulunkäyntiä vaille jäänyt sukupolvi on opetettava lukemaan, miinoissa vammautuneet on kuntoutettava, sairast hoidettava, nälkäiset ruokittava (*inhimillinen pääoma*). Kaikkein vaikein tehtävä on kuitenkin saada afganistanilaiset jälleen luottamaan toisiinsa, ohjata vihamieliset heimot yhteistyöhön ja saada keskushallinnon legitimizeetti yleisesti tunnustetuksi (*sosiaalinen pääoma*). Jos tässä epäonnistutaan, syttyy ennen pitkää uusi sisällissota, joka taas tuhoaa kaiken. Sosiaalinen pääoma on siis varsin kriittinen kehitystekijä. Kuvitellessamme sosiaalisen pääoman jälleenrakennustyön vaikeutta Afganistanissa tai entisessä Jugoslaviassa sopii muistaa, kuinka kauan se kesti kansalaissodan jälkeisessä Suomessa.

Maailmanpankki on tällä hetkellä ehkäpä tärkein globaali toimija, joka johdonmukaisesti käyttää sosiaalisen pääoman käsitettä toimintansa kriteerinä. Fine

(2001) sisältää laajan katsauksen Maailmanpankin eri puolilla maailmaa käynnistämiin sosiaalisen pääoman tutkimushankkeisiin. Suomessa vierailleen Maailmanpankin tutkijan sosiologi Michael Woolcockin käsiteanalyttinen katsausartikkeli, laaja kirjallisuusluettelo ynnä joukko kriittisiä suomalaiskommentteja sisältyy Kajanojan ja Simpuran (2000) toimittamaan hyödylliseen teokseen. Woolcock pitää sosiaalista pääomaa hyödyllisenä käsitteenä mm. seuraavista syistä:

— Se antaa mahdollisuuden ilmaista uudella tavalla sellaisia klassisia sosiologisia teemoja, jotka muutoin jäisivät vähemmälle huomiolle.

— Se tarjoaa keskusteluyhteyden, joka ylittää tieteiden ja sektoreiden välisiä sekä metodisia rajalinjoja.

— Se edistää sosiologian pääsyä korkean tason politiikkakeskusteluihin .

— Se haastaa eri yhteiskuntatieteiden (erityisesti taloustieteiden) nykyisiä teorioita ja tarjoaa samalla mahdollisen hedelmällisen pohjan, jolla ne voivat täydentää toisiaan.

— Se omaa laajaa intuitiivista ja sisällöllistä vetovoimaa yli kielellisten ja kulttuuristen rajojen.

Euroopan Unionin asiakirjoissa ei niinkään puhuta *sosiaalisesta pääomasta* kuin *sosiaalisesta koheesiosta*. Käsitteet ovat lähellä toisiaan, mutta emme halua puuttua tähän sen enempää.

Suomessa monet tahot vastustavat jyrkästi Maailmanpankin tai Yhdysvaltojen markkinoimaa teoriaa sosiaalisesta pääomasta, koska luonnollisesti pidämme omia pohjoismaisia näkemyksiämme parempina. Jokaisella maalla on omaan historialliseen kehitykseensä perustuva poliittinen kulttuurinsa, jota ulkomailta tuotu muotiteoria ei helposti horjuta. Pohjoismaat kokevat oman yhteiskuntamallinsa levittämisen osaksi kansallista lähetystehtäväänsä esimerkiksi Itä-Euroopassa, jossa vallitsee tällä hetkellä ideologinen tyhjiö. Epäonnistuneeseen marxilaiseen malliin ei siellä ole paluuta, mutta myöskään pohjoismais-täydellisen hyvinvointivaltion pystyttämiseen ei ainakaan lyhyellä tähtämellä ole varaa. Niinpä amerikkalainen kommunitarismi tarjoaa kiinnostavan vaihtoehdon. Esimerkiksi Viron ajankohtaisessa poliittisessä keskustelussa putnamilaisen sosiaalisen pääoman tai liikeyritysten sosiaalisen vastuun kaltaisia käsitteitä käytetään paljon. Niitä levittävät paitsi Maailmanpankki ja Yhdysvallat myös Amerikasta palanneet emigrantit. Putnamilaisuuden vaikutus saattaa jäädä vähäiseksi Suomessa, mutta siitä voi tulla johtava sosiaalipoliittinen filosofia naapurimaassa Virossa. Lähtökohdat ovat tästä näkökulmasta monissa Itä-Euroopan maissa heikot, koska kommunismin aikana ei minkäänlaisia epäpoliittisia vapaaehtoisjärjestöjä ollut. Niitä on nyt perustettu, mutta esimerkiksi Virossa 85 % kansalaisista ei kuulu mihinkään yhdistykseen, puolueissa on jäseninä vain 1-2 %, ja vain 12 % kansalaisista sanoo

ylipäänsä olevansa kiinnostunut politiikasta (Estonian Human Development Report 2001).

## Alueen sosiaalinen pääoma

Seuraavassa pohdiskelemme sosiaalisen pääoman käsitteen merkitystä alueellisessa kehityksessä.

Castells ja Himanen (2001) analysoivat monipuolisesti Suomen kansallista tietoyhteiskuntamallia mainiten ohimennen myös Putnamin. Heidän tutkimuksensa yksi kiinnostava aspekti on tietoyhteiskunnan *spatiaalinen* (alueellinen, maantieteellinen) ulottuvuus. Suomalaisen tietoyhteiskunnan nopea kehitys 1990-luvulla on jo jättänyt jälkensä Suomen talousmaantieteeseen. Suurimmat informaatioteknologian klusterit ovat sijoittuneet pääkaupunkiseudulle sekä Tampereen ja Turun suuralueille, mutta IT-vetoisia kasvukeskuksia on myös Oulussa, Lappeenrannassa ja Jyväskylässä. Kasvun tärkein veturi näillä maaseutupaikkakunnilla lienee ollut teknologiapainotteinen korkeakoulu. Koska Jyväskylän yliopiston Agora on yksi tärkeimpiä suomalaisen IT-osaamisen solmuja pääkaupunkiseudun ulkopuolella, on luontevaa tarkastella sosiaalisen pääoman merkitystä myös alueellisen tietoyhteiskuntapolitiikan näkökulmasta. Jyväskylän yliopistossa on käynnissä tämäntyyppisiä selvityksiä (Ilmonen & Ruuskanen, 2002).

Robert D. Putnamin teoriat tarjoavat mahdollisia työkaluja myös saman valtion eri alueita vertaileviin tutkimuksiin. Putnamin toinen tunnettu teos *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy* (1993) sisältää kiinnostavan Pohjois- ja Etelä-Italian välisen yhteiskuntarakenteen vertailun, jonka metodeja ehkä voitaisiin *mutatis mutandis* soveltaa Suomeenkin. Tosin Suomi on kulttuurisena kokonaisuutena niin homogeeninen, ettei Pohjois- ja Etelä-Italian veroisia kontrasteja rajojemme sisältä löydy. Tulee muistaa, että pohjoinen ja eteläinen Italia ovat vuosisatoja kuuluneet eri valtioihin. Yhdistynyt Italia on valtiona vielä melko nuori, ja nykyaikanakin Italian hajanaisuus ilmenee sen alueiden separatistisina pyrkimyksinä.

Analysoidessaan Italian alueiden sosiaalista pääomaa Putnam päätyi johtopäätökseen, että Pohjois-Italia menestyy taloudellisesti paremmin, koska sillä on kehittyneempi kansalaisyhteiskunta, mikä ilmenee pitävänä arvopohjana, kansalaisten keskinäisenä luottamuksena ja aktiivisen yhteiskunnallisen osallistumisen perinteenä. Putnam käytti indikaattoreinaan mm. äänestysvilkkautta, paikallislehtien tilaajamääriä ja osallistumista urheiluseurojen ym. vapaaehtoisorganisaatioiden toimintaan. Hän tiivistää:

“Pohjoisessa tärkeimmät sosiaaliset, poliittiset ja jopa uskonnolliset riippuvaisuussuhteet olivat horisontaalisia, etelässä taas vertikaalisia.

Yhteistyö, yhteisvastuu, kansalaismieli ja luottamus [...] olivat tyypillisiä pohjoisen piirteitä. Etelässä tärkein hyve sen sijaan oli hierarkian ja järjestyksen luominen piilevän anarkian kurissa pitämiseksi.”

Etelässä kehitystä jarruttaa mafiosomainen klienttijärjestelmä. “Pohjoisessa ollaan kansalaisia, etelässä alamaisia”, Putnam kärjistää. Etelä-Italiassa yhteiskunta ei ole verkostoitunut vaakatasossa, vaan päätöksenteossa kaikki langat johtavat samoihin käsiin. Sosiaalinen pääoma on kasaantunut “kummisedille”, jotka ovat kunkin pienyhteisön (klaanin, kylän, firman) vahvoja miehiä. Ilman kummisedän suostumusta — johon saatetaan tarvita lahjontaa — mikään aloite ei etene. Sosiologian klassista terminologiaa käyttäksemme eteläisessä Italiassa vallitsee verisukulaisuuteen perustuva *Gemeinschaft*, josta vielä ei ole kehittynyt kaikille yhteinen *Gesellschaft*.

Kehitettyään metodejaan ensin Italiassa Putnam (2000) sovelsi niitä myös Yhdysvaltojen osavaltioihin ja kaupunkeihin, joille hän laski monenlaisia asioita, kuten järjestötoiminnan vilkkautta, kuvaavia sosiaalisen pääoman numeerisia indikaattoreita. Erot Harvardista Harleemiin ovat tietenkin valtavan suuria.

## Suomen maakuntien sosiaalinen pääoma

Suomalaiselle sosiaalisen pääoman tutkijalle tärkein yksittäinen työkalu on *yhdistysrekisteri*, jota ylläpitää Patentti- ja rekisterihallitus. Yhdistysrekisteriin on merkitty kaikkiaan noin 117 000 suomalaista yhdistystä ja järjestöä. Rekisteri kertoo ainoastaan yhdistyksen nimen, kotipaikkakunnan sekä ensimmäisen ja viimeisimmän rekisteröinnin päivämäärän. Jäsenmääristä rekisteri ei kerro mitään, ja jotkut sen sisältämät yhdistykset ovat todellisuudessa jo kuolleet. Viimeksi vuonna 1989 rekisteristä siivottiin pois sellaiset järjestöt, jotka eivät olleet kolmeen kymmeneen vuoteen antaneet elonmerkkiä itsestään. Rekisterissä kummittelevat edelleen esimerkiksi Suomi-Neuvostoliitto-Seuran sadat paikallisosastot, joita ei todellisuudessa enää ole. Yhdistysrekisterin sisältämät tiedot ovat siis niukat ja hieman epäluotettavat, mutta kaikissa maissa ei sosiaalisen pääoman tutkijan käytössä ole tämänkään veroista tietolähdettä.

Yksi mahdollisuus hyödyntää yhdistysrekisteriä alueellisen sosiaalisen pääoman mittaamiseen on vertailla niiden yhdistysten lukumäärää, joissa esiintyy (jossain taivutusmuodossa) maakunnan nimi. Tämä antaa karkean mittarin kunkin maakunnan sosiaalisesta pääomasta. Suomen nykyisille 20 maakunnalle saadaan tällä alkeellisella menetelmällä seuraava tulos:

1. Lappi	617
2. Keski-Suomi	481
3. Satakunta	359
4. Pohjois-Karjala	339
5. Kainuu	310
6. Uusimaa	303
7. Pirkanmaa	286
8. Ahvenanmaa/Åland	278
9. Varsinais-Suomi	249
10. Etelä-Pohjanmaa	244
11. Pohjois-Savo	185
12. Kymenlaakso	178
13. Keski-Pohjanmaa	176
14. Päijät-Häme	160
15. Pohjanmaa	138
16. Etelä-Karjala	135
17. Pohjois-Pohjanmaa	120
18. Etelä-Savo	113
19. Kanta-Häme	87
20. Itä-Uusimaa	50



Tarkkoihin numeroarvoihin on syytä suhtautua varauksellisesti. Esimerkiksi yhdistysten ruotsinkieliset (tai muunkieliset) mahdolliset nimet on tässä otettu huomioon ainoastaan Ahvenanmaan tapauksessa. Tulos on kuitenkin suuntaa antava. Se kertoo jotakin kunkin maakunnan vahvuuksista, joihin nimen tunnettuuskin kuuluu. Listan äärimmäisistä päistä voidaan tehdä joitakin johtopäätöksiä. Sosiaalisen pääoman näkökulmasta arvioituina esimerkiksi Keski-Suomi ja Pohjois-Karjala ovat identiteetiltään vahvoja maakuntia. Juuri ne vastustivat äänekkäimmin vuonna 1997 toteutettua lääninuudistusta, jossa mm. Keski-Suomen ja Pohjois-Karjalan läänit lakkautettiin (mutta Lappi jätettiin itsenäiseksi). Listan kärkipään maakunnille on ominaista myös vahva maakuntalehti (*Lapin Kansa, Keskisuomalainen, Satakunnan Kansa, Karjalainen, Kainuun Sanomat* jne.), jonka levikkialue suurin piirtein vastaa maakuntaa. Jos listan lukuarvot vielä suhteutettaisiin maakuntien väkilukuun, kärkeen nousisivat Ahvenanmaa ja Lappi. Ne ovat Suomen omaleimaisimpia kulttuurisia kokonaisuuksia, mikä osaltaan selittää niiden epätavallisen voimakkaan yhdistystoiminnan suhteessa väkilukuun.

Listan loppupäästä tavataan alikehittynyt ja väestöpohjaltaankin taantuva Etelä-Savo sekä täysin keinotekoiset “maakunnat” Kanta-Häme ja Itä-Uusimaa. *Historiallisia maakuntia* ovat edellisessä listassa vain Ahvenanmaa, Lappi, Pohjanmaa, Satakunta, Uusimaa ja Varsinais-Suomi, joskaan kaikkien historiallisten maakuntien alue ei ole sama kuin nykyisten samaa nimeä kantavien maakuntien. Muut historialliset maakuntamme ovat Häme, Karjala ja Savo. Edellistä taulukkoa hämärtää jonkin verran se, että yhdistysrekisteri tuntee myös lukuisia yhdistyksiä, joissa nämä nimet ovat säilyneet: Häme kokonaisuutena saa näin 173 lisäpistettä, Karjala 147 ja Savo 105. Edelleen monilla paikkakunnilla toimii karjalaisten yhdistyksiä, joita on kaiken kaikkiaan satoja. Myös suomenruotsalaiset muodostavat tavallaan “oman maakuntansa”, jonka yhdistystoiminta on erittäin vilkasta. Riidattomasti ei siis ole mahdollista selvittää, millä Suomen historiallisella maakunnalla, heimolla tai alueella on hallussaan suurin sosiaalinen pääoma. Tämäntyyppisten asioiden harrastus on kuitenkin ollut viime vuosien järjestötoiminnan uusi trendi, kun murteet ja maakuntaidentiteetit (ja myös sukuseurat) ovat nousseet yleisen kiinnostuksen kohteeksi.

## **Suomen kaupunkien sosiaalinen pääoma**

Putnamilainen sosiaalisen pääoman idea on jossain määrin “pikkukaupunkien projekti”. Yhdysvalloissa on paljon Peyton Place -tyyppisiä pieniä paikkakuntia, joissa kaikki tuntevat toisensa, yhteiset normit ovat selkeät ja järjestyshäiriöitä on vähän. Suomessakin on paljon pikkukaupunkeja ja kirkonkyliä, joihin tämä kuvaus sopii. Oikeastaan meillä vain miljoonan ihmisen Suur-Helsinki vaivoin ylittää kansainvälisen metropolin mittasuhteisiin. Helsinkiläisten yhteisen sosiaalisen pääoman kehittäminen olisi paljon vaikeampi tehtävä kuin vaikkapa jyvaskyläläisten tai merikarvialaisten.

Helsingissä erilaisia elämäntyyliä on niin paljon, ettei kaikkia helsinkiläisiä aivan helposti voida koota esimerkiksi yhteistä kaupunkijuhlaa viettämään.

Putnamin näkökulmasta kaupungilla on ihannekoko. Se toteutuu silloin, kun ihmiset auttavat spontaanisti toisiaan. Pikkukaupungissa emme jätä tuntematonta lähimmäistä pulaan, koska saatamme piankin tavata hänet uudestaan. Silloin voimme odottaa — ja saatamme tarvitakin — häneltä vastapalvelusta. Suurkaupungissa sen sijaan emme todennäköisesti kohtaa samaa tuntematonta ihmistä enää koskaan uudestaan, joten jätämme herkemmin hänet oman onnensa nojaan.

Sosiaalisen pääoman käänköpuoli on se tosiasia, että pienet paikkakunnat ovat monien mielestä ahdistavia asuinpaikkoja, joissa “tornikello seisoo”, mitään uutta ei tapahdu, vaan ihmiset kyttävät ja vahtivat toistensa tekemisiä. Varsin monet haluavat mieluummin heittäytyä suurkaupungin urbaaniin sykkeeseen ja hyväksyvät siitä maksettavan hinnan, kuten suurkaupunkielämään väistämättä kuuluvan anonymiteetin, kiireen, kovuuden, turvattomuuden sekä monikulttuurisen ja sirpaleisen normiavaruuden. Suurkaupungin yhteisen sosiaalisen pääoman herättämiseksi tarvitaan jokin aivan poikkeuksellinen tapahtuma, kuten oli vaikkapa jääkiekon maailmanmestaruus ja kiekkoleijonien kotiinpaluujuhla keväällä 1995, jolloin tuntemattomat helsinkiläiset halailivat toisiaan ja rypivät suihkulähteissä.

Yhdistysrekisteriä on mahdollista hyödyntää eri paikkakuntien sosiaalisen pääoman numeeriseksi mittaamiseksi tarkastelemalla yhdistysten rekisteröintipaikkakuntia. Vireillä paikkakunnilla yhdistystoimintaa on paljon, apaattisilla paikkakunnilla vähän. Putnamin teorian mukaan puuttuva yhdistyselämä on toisaalta alikehittyneisyyden varma merkki, toisaalta myös alikehittyneisyyden yksi syy. Täydellinen maakunta-, kunta- ja kaupunkikohtainen analyysi olisi periaatteessa mahdollista tehdä, mutta tätä esiselvitystä varten se olisi ollut liian vaivalloista. Tyydymme seuraavassa tarkastelemaan vain Suomen suurimpien kaupunkien sosiaalista pääomaa.

Järjestöllisen sosiaalisen pääoman yksinkertaisena indikaattorina voimme tarkastella *yhdistysten lukumäärää tuhatta asukasta kohti*. Toisin sanoen jaamme kaupungissa rekisteröityjen yhdistysten lukumäärän kaupungin asukasluvulla ja kerromme tuloksen 1 000:lla. Aivan pienten paikkakuntien sosiaalista pääomaa ei tällä menetelmällä ole mielekästä tarkastella. Sopivalta tuntuva raja on ottaa mukaan tarkasteluun vähintään 40 000 asukkaan kaupungit, joita Suomessa on kaikkiaan kahdeksantoista. Kun ne pannaan paremmuusjärjestykseen em. indeksin suhteen, saadaan seuraavanlainen taulukko:

Helsinki	27
Hämeenlinna, Joensuu, Vaasa	24
Jyväskylä, Pori	23

Kuopio, Turku	21
Kotka	20
<hr/>	
Lappeenranta, Mikkeli, Tampere	19
Hyvinkää, Lahti, Oulu	17
Porvoo	15
Espoo	12
Vantaa	10

Jos taulukko jaetaan karkeasti kahteen sarjaan kuten yllä, voimme tehdä joitakin summittaisia johtopäätöksiä: Ensinnäkin Helsinki on maan pääkaupunkina omassa sarjassaan. Helsingissä on mahdollista harrastaa kaikkia mahdollisia asioita ja kannattaa kaikenlaisia aatteita, joita Suomi ylipäänsä voi tarjota. Helsinki on myös useimpien valtakunnallisesti toimivien järjestöjen keskuspaikka, ja varsin monessa tapauksessa valtakunnallisiksi tarkoitettut yhdistykset järjestävät käytännön toimintaa ainoastaan Helsingissä. Pääkaupungissa toimivat esimerkiksi lähes kaikki maan tiedeseurat, tärkeimmät kaupan, teollisuuden, ay-liikkeen, politiikan, uskonnon ja urheilun keskusjärjestöt sekä useimmat kansainväliset seurat. Aktiivisen ihmisen on helppo kerätä Helsingissä yhdistysjäsenyyksiä kuinka paljon tahansa.

Pääkaupungin lisäksi sosiaaliselta pääomaltaan erityisen vahvoja kaupunkeja ovat historialliset maakunta- ja läänikeskukset Hämeenlinna, Joensuu, Jyväskylä, Kuopio, Pori ja Vaasa. Ehkäpä voidaan sanoa, että nämä ovat "sopivan kokoisia" suomalaisia kaupunkeja, joihin Putnamin teoria sosiaalisesta pääomasta elämänlaadun mittarina soveltuu erityisen hyvin? Myös Turku sijoittuu korkealle perinteisenä kulttuurikaupunkina, jossa yhdistysten suurta määrää selittää osaltaan kaupungin kaksikielisyys. Kotka taas on perinteinen vahva työväenkaupunki, jota voitaisiin tässä suhteessa verrata Kemiin. Näissä molemmissa on ollut erityisen paljon työväenyhdistyksiä sekä vasemmistolaisia poliittisia järjestöjä, joista tosin monet lienevät lakanneet toimimasta. Itse asiassa jos "Suomen punaisimpana kaupunkina" tunnettu 23 400 asukkaan Kemi otettaisiin mukaan eo. kaupunkivertailuun, se nousisi erityisesti vasemmistolaisten poliittisten ja yhteiskunnallisten järjestöjensä paljouden perusteella Helsinginkin ohi koko maan kärkeen huikealla indeksillä 31. Mutta tuskinpa Kemissäkään todellisuudessa enää on toiminnassa 36 kommunistisen puolueen paikallisosastoa, 13 pioneerijärjestöä ja 7 Suomi-Neuvostoliitto-Seuran paikallisosastoa?

Sosiaalisen pääoman suhteen huonommin menestyvään ryhmään näyttäisivät kuuluvan teknokaupungit Lappeenranta, Oulu ja Tampere, joita voimakas IT-panostus ei näytä tässä asiassa auttaneen; taantuvan Etelä-Savon pääkaupunki Mikkeli; kenties pääkaupunkiseudun varjoon jääneet Hyvinkää, Lahti ja Porvoo sekä aivan pohjalla suurine, joskin erityyppisine sosiaalisine ongelmineen Espoo ja Vantaa.

Kaikkein suurimmissa, satojen tuhansien ihmisten kaupungeissa on tietysti myös kaupunginosien välisiä suuria eroja. Esimerkiksi hyperaktiivisessa Espoon Tapiolassa on rekisteröity peräti 112 yhdistystä (vrt. Kauniainen 103 kpl), kun taas Helsingin Jakomäessä niitä on vain 19 kpl. Kaikkialla maailmassa suurkaupunkien aktiivista keskustaa ympäröivät nukkumalähiöt, joissa ei voi harrastaa juuri mitään. Suurkaupunkien laidoilla ja betonilähiöissä asuu paljon juurettomaksi itsensä kokevaa muualta muuttanutta väestöä, joka ei vielä ole integroitunut yhteiskuntaan yhdistystoiminnan kautta. Näiltä alueilta sekä autoituvalta maaseudulta löytyy myös Suomen suurin henkinen, fyysinen ja sosiaalinen pahoinvointi (Kainulainen, Rintala & Heikkilä 2001).

Koko Suomea emme ole käyneet läpi, mutta indeksin arvo 20 näyttäisi olevan jonkinlaista hyvää suomalaista keskitasoa. Huippukorkea, Helsingin veroinen sosiaalisen pääoman indeksi löytyy Uusikaarlepyystä, jossa sen arvo on 27. Vilkaisu Uusikaarlepyyssä rekisteröityjen järjestöjen listaan osoittaa, että väki on siellä kulttuurin suhteen hyvin aktiivista ja harrastaa kaikkea mahdollista ratsastuksesta runouteen. Toisaalta juuri pienten paikkakuntien osalta edellä mainittu sosiaalisen järjestöpääoman indeksi ei välttämättä kerro kaikkea. Esimerkiksi Oulunsalon kunnan kohdalla sen arvo on vain 8, Vantaatakin huonompi. Väen luulisi Oulunsalossa olevan passiivista ja saamatonta, vaikka todellisuudessa juuri tämä kunta on taloudellisesti yksi Suomen menestyneimpiä. Kaikki sosiaalinen pääoma ei siis näy yhdistysrekisteristä, vaan asia vaatii lähempää tarkastelua. Myöhemmin otamme sekä Uudenkaarlepyyn että Oulunsalon tarkemmin suurennuslasin alle. Nämä kunnat ovat hyvin erilaisia, mutta molemmissa kysymys on *luottamuksesta*.

## **Luottamus ja rajoitettu solidaarisuus**

Luottamus on merkillinen asia. Kun sitä on, emme kiinnitä siihen mitään huomiota. Kun se häviää, kaikki tuhoutuu: firma, perhe tai vaikkapa kokonainen valtio. Luottamuksen rakentaminen on hidas prosessi, luottamuspula sen sijaan voi syntyä milloin tahansa. Keskinäisen luottamuksen taustalla voi olla *vahva* tai *heikko* side. Verisukulaisuus on esimerkki vahvasta siteestä, hyvänpäiväntuttavuus heikosta. Vahvat siteet kestävät koviakin koettelemuksia, mutta Granovetterin (1973) mukaan organisaation toimintakyvyn kannalta huolestuttavinta onkin heikkojen siteiden katkeileminen. Vahvat siteet ovat usein hierarkisia, mutta nykyisin esimerkiksi firmat järjestävät

tarkoituksellisesti yhteistä vapaa-ajanohjelmaa henkilökunnalleen luodakseen epämuodollisia heikkoja siteitä ristiinrastiin läpi organisaatiokaavioiden.

Valtion tai alueen tasolla yhteenkuuluvuuden tunne voi syntyä vaikkapa isänmaallisuudesta, maakuntapatriotismista tai kotiseutuhengestä. Tällaisia asioita pitäisi kommunitaristisen ajattelun mukaisesti rohkaista. Toisaalta ihmisen kyky solidaarisuuteen on rajallinen. Emme voi ottaa — ainakaan pysyvästi — koko ihmiskunnan taakkaa harteillemme. Euroopan Unionikin saattaa olla liian suuri samaistumiskohde; ehkäpä sen vastapainoksi tarvittaisiin desentralisoitu alueiden Eurooppa, joka tarjoaisi keskitason samaistumiskohteita? Maakunta on kenties suurin fyysinen ja henkinen kokonaisuus, jonka asialle ihminen jaksaa kokonaan omistautua. Kenties Saksan liittotasavallan taloudellinen menestystarina osaltaan selittyy sen osavaltioiden kyvystä mobilisoida ja organisoida aluetason sosiaalinen pääoma? Kokonaisen valtion vahva yhteenkuuluvuudentunne syntyy vain äärimmäisissä kriisitilanteissa. Suomen historiassa kuuluisin esimerkki on vuonna 1939 syntynyt “talvisodan henki”, joka yhdisti poliittisesti, sosiaalisesti ja kielellisesti hajanaisen nuoren kansakunnan yhteiseen voimainponnistukseen. Sotaponnistuksissa ratkaisevan suuri osuus oli nimenomaan vapaaehtoisjärjestöillä, kuten lotilla. Inhimillinen solidaarisuus on aina rajoitettu, mutta joskus suurimman mahdollisen solidaarisuusyksikön rajat määrittelee ulkoinen uhka.

Syyskuun 11. päivänä 2001 New Yorkiin ja Washingtoniin tehdyt terrori-iskut ovat olleet myös sosiologinen megatapahtuma, joka on vaikuttanut amerikkalaisten kollektiiviseen käyttäytymiseen. Solidaarisuudessa näkyy nyt selvä jako “meikäläisiin” ja “muukalaisiin”. Näkymättömän uhan edessä amerikkalaiset hakevat turvaa toinen toisistaan. Uutistietojen mukaan esimerkiksi ravintoloissa on havaittu, ettei yksinsyöjiä enää ole. Avioliittojen määrä on lisääntynyt, kirkot ovat täyttyneet jopa ääriään myöten, tuntemattomat puhuvat toisilleen. Joka neljäs amerikkalainen kävi terrori-iskujen jälkeen luovuttamassa vertaan. Robert D. Putnam kommentoi ilmiötä *The New York Times*’n kolumnissaan 19. lokakuuta 2001. Hän pitää erityisesti massiivista verenluovutusta merkinä amerikkalaisten sosiaalisen pääoman paluusta. Hän vertaa amerikkalaista uuspatriotismia kansakunnan vastaavanlaisiin kokemuksiin Pearl Harborin hyökkäyksen jälkeen. Kirjoituksen sävy on optimistinen:

“Kestääkö tämä uusi ilmapiiri? Uskon, että se voi kestää. Kuten 60 vuotta sitten, kansalaisten aktivoituminen kesti kuitenkin vain hallituksen tuella. Se ei ollut pelkästään spontaania. Tämä on opettavaista ja rohkaisevaa; opettavaista, koska se osoittaa, etteivät pyyteettömmäkään kansalaisvelvollisuudet toteudu ilman hallituksen tukea, ja rohkaisevaa, koska se osoittaa, että tie parempaan kansalaisyhteiskuntaan on olemassa.”

Kolumni oli otsikoitu *A better society in time of war*, mikä on herättänyt myös sarkastisia kommentteja. Eikö parempaan yhteiskuntaan tosiaankaan ole Amerikassa muuta tietä kuin yltiöisänmaallisuus, viholliskuvat ja sota?

Putnam (2002) on jo ehtinyt selvittämään, minkä verran terrori-iskut ovat konkreettisesti muuttaneet amerikkalaista mielipideilmastoa. Tulokset osoittavat, että amerikkalaisten keskinäinen luottamus on koettelemusten keskellä suuresti kasvanut. Kysely oli toteutettu loka-marraskuussa 2001. Verrattuna vastaavaan ajankohtaan vuotta aikaisemmin amerikkalaisten luottamus liittovaltioon oli kasvanut 44 %, luottamus osavaltiohallintoon 19 %, luottamus poliisiin 14 %, luottamus toisenrotuisiin amerikkalaisiin (arabeja lukuunottamatta) 11 %, luottamus myymälänpitäjiin 11 %, luottamus naapureihin 10 %, luottamus paikallistason päättäjiin 8 % ja luottamus mediaan 7 %. Vielä voimakkaammin muutos näkyy nuorimmissa ikäluokissa, joiden isänmaallisuuteen presidentti Bush onkin erityisesti yrittänyt vedota. Amerikkalaiset “keilaavat taas yhdessä”, Putnam kärjittää. Yhteenkuuluvuuden tunteen ulkoisena symbolina ovat kaikkialla hulmuavat Amerikan liput.

Robert D. Putnamin arvomaailma on epäilemättä konservatiivinen. Suomeen siirrettynä sen voisi tiivistää vanhaksi iskulauseeksi “koti, uskonto ja isänmaa”, mutta Yhdysvalloissa tuollainen käsitekolmikko ei ole ihmisiä jakava, vaan Putnamia ovat pitäneet arvossa ja käyttäneet neuvonantajanaan sekä demokraatti Bill Clinton että republikaani George W. Bush. Putnamin uusin neuvo on, että liittovaltion varoja pitäisi käyttää enemmän kansalaisyhteiskunnasta harjoittavien nuorisjärjestöjen tukemiseen ja että kouluihin pitäisi saada enemmän patrioottista opetusta.

## **Politiikan merkitys**

Tärkein alueelliseen kehitykseen suoraan vaikuttava tekijä on tietenkin poliittinen päättäminen, joten voisi luulla poliittisten puolueiden harjoittaman politiikan sisällön ratkaisevan kaiken. Käytännössä joka maassa — Yhdysvalloissa, Italiassa tai Suomessa — havaitaan kuitenkin, että muutamat alueet, kunnat ja kaupungit kehittyvät muita heikommin tai vahvemmin, sovellettiinpa niihin minkä tahansa ideologian tai hallituspohjan mukaista aluepolitiikkaa. Päivänpolitiikan pinnan alla vaikuttavat kulttuurin syvärakenteet, jotka determinoivat alueiden sosiaalista pääomaa. Esimerkiksi rahastamiseen tottuneella alueella (vaikkapa Etelä-Italiassa) suuretkin aluepoliittiset tukiaiset voivat kadota jälkiä jättämättä kuin mustaan aukkoon, kun taas yrittämiseen tottuneella alueella pienikin starttiraha alkaa kohta tuottaa tulosta.

Suomalaisen aluepolitiikan historiallinen arviointi ei mahdu tämän esiselvityksen kehyksiin. Se olisi riidattomasti mahdotonta myös siksi, että joutuisimme ottamaan suoraan kantaa eri puolueiden harjoittamaan politiikkaan. Yleisellä tasolla voidaan tietysti todeta, että maatalouspaineinen aluepolitiikka oli järkevää silloin, kun koko kansantalous vielä oli suurelta osalta agraarinen. Samoin savupiipputeollisuutta kannatti tukea silloin, kun kansantalous lepäsi sen varassa. Nykyisin puhutaan paitsi

autioituvasta maaseudusta myös rappeutuvasta ruostevelyhykkeestä. “Uuden talouden” siivittäjiä, kuten korkean teknologian innovatiivisia yrityshautomaita, haikailevat kaikki kunnat ja kaupungit, mutta yksinkertaista menestysreseptiä ei ole. Yliopiston perustaminen epäilemättä merkitsi muutamille alueille (Oulu, Jyväskylä) menestystarinan alkua, mutta korkeakoululaitoksen laajentaminen ei enää liene mahdollista. Toisaalta Suomessa on eräitä kaupunkeja (Pori, Mikkeli), joihin puuhattu korkeakoulu jäi toteutumatta. Junasta myöhästyneiden on nyt keksittävä jotain uutta.

Suomella on poliittisen historian sanelema poliittinen maantieteensä. Ainakin suurilla puolueilla on perinteiset vahvat kannatusalueensa, jotka selvästi näkyvät kartalla, mutta mikään ei todista, että puolueen A omalla vahvalla kannatusalueellaan harjoittama politiikka olisi ollut kaikissa historian käänteissä johdonmukaisesti järkevämpää kuin puolueen B. Jos näin olisi, äänestäjätkin olisivat sen varmaan huomanneet. Suomessa toki on esimerkiksi työväenkulttuuriltaan perinteisesti vahvoja kaupunkeja (Kotka, Kemi) tai kaupunginosia, joissa sosiaalisen pääoman kasvu ja yhteiskuntaan jäsentyminen on suurelta osin tapahtunut esimerkiksi Työväen Urheiluliiton, Elannon ja SAK:n kautta. Toisaalta Suomesta löytyy myös laajoja maalaisliittolais-keskustalaisia alueita sekä muutamia perinteisesti porvarillisia kuntia, kaupunkeja ja kaupunginosia. Erityisesti itäisessä Hämeessä on Kansallisella Kokoomuksella oma selvästi kartalla näkyvä reviirinsä.

Emme kuitenkaan voi tieteellisesti väittää, että puolueen A hallitseman alueen asukkaat olisivat onnellisempia tai suuremmasta sosiaalisesta pääomasta nauttivia kuin puolueen B. Pikemminkin kaikki suomalaiset osoittautuvat henkisesti rakenteeltaan hyvin samankaltaisiksi, jos heitä yritetään eritellä puoluekannan mukaan. Suomessa meillä tosin on tapana leimata ihmisiä voimakkaasti puoluekannan perusteella — ehkäpä siksi, että pienessä maassa muutakaan tapaa tyypitellä ihmisiä ei oikein ole. Todella monikulttuurisissa yhteiskunnissa kuten Yhdysvalloissa ihmisten välisiä eroja on niin paljon, että puoluekanta tajutaan niistä vähäisimmäksi. Puoluekanta on liian pinnallinen asia vaikuttaakseen kovin syvästi esimerkiksi ihmisen moraaliin, yhteistyökykyyn tai luotettavuuteen, saati seksuaalisuuteen, uskonkäsityksiin tai mielenterveyteen. Italian tapauksessa Putnam (1993) pohdiskelee, johtuisiko Emilia-Romagnan alueen taloudellinen menestys ja toimiva kansalaisyhteiskunta Italian Kommunistipuolueen (PCI) suuresta kannatuksesta ja pitkästä hallintovastuusta tällä alueella. Hän hylkää kuitenkin hypoteesin, koska samalla alueella oli epätavallisen suuri sosiaalinen pääoma jo ennen kommunistejakin. Putnamin mielestä kiinnostava tutkimuskohde ei ole, kuinka paljon kukin tuntee luottamusta omaa puoluettaan kohtaan, vaan miten hyvin pystytään yhteistyöhön poliittisten vastustajien kanssa. Uslaner (2002) toteaa, että luottamus omaan poliittiseen puolueeseen ja yleinen luottamus kanssaihmiin ovat kaksi eri asiaa, jotka eivät ole korrelaatiossa keskenään.

Yhdysvalloissakin toki on perinteisesti demokraattisia tai republikaanisia osavaltioita, kaupunkeja ja kaupunginosia. Robert D. Putnamin teoriassa USA:n sosiaalisesta pääomasta ei kuitenkaan kiinnitetä juuri minkäänlaista huomiota tähän, vaan paljon

kiinnostavampia sosiaalisen pääoman määrääjiä ovat hänen mielestään eri paikkakuntien etniset, kulttuuriset ja uskonnolliset eroavaisuudet. Esimerkiksi Utahin mormonivaltiota on poikkeuksellisen suuri sosiaalinen pääoma. Muita hyvin menestyviä osavaltioita ovat pääsääntöisesti pohjoiset, protestanttiset osavaltiot. Suomalaisen sydäntä ehkä lämmittää kuulla, että myös amerikansuomalaisten asuttamat Michigan ja Minnesota ovat koko Yhdysvaltojen kärjessä. Putnam toteaaakin, että skandinaaviset kansat ovat sosiaalisen pääoman suhteen erityislahjakkaita ja että niiden asuttamat osavaltiot ja alueet ovat tässä suhteessa Yhdysvaltain kehittyneimpien joukossa. Huippuhyvin menestyy eritoten anglosaksisen kantaväestön asuttama Uusi Englanti, minkä pani merkille jo Tocqueville. Suuri sosiaalinen pääoma korreloi Yhdysvalloissa mm. onnistuneen sosiaalipolitiikan ja paremman terveyden kanssa (Lochner, Kawachi et alia 1999), alhaisemman rikollisuuden kanssa (Sampson, Raudenbusch & Earls 1997) sekä taloudellisen menestyksen kanssa (Knack & Keefer 1997). USA:n huonointa seutua sosiaalisen pääoman suhteen ovat takapajuiset ja roturistiriitojen repimät etelävaltiot kuten Alabama ja Mississippi. Erityisesti rotujen välinen jatkuva konflikti kuluttaa näissä valtioissa sekä mustien että valkoisten sosiaalista pääomaa. Alabamassa ja Mississippissä nuoriso voi pahoin: vedetään huumeita, keskeytetään koulu, jäädään työttömiksi, ryöstetään, raiskataan, tapetaan, joudutaan vankilaan ja kuollaan nuorena. Mielenkiintoinen havainto on myös se, että näissä kaikkein alhaisimman sosiaalisen pääoman osavaltiossa katsellaan eniten televisiota (Putnam 2000).

Yhdysvalloissa etnisiä, kulttuurisia ja uskonnollisia eroavaisuuksia on paljon, Suomessa taas hyvin vähän. Bourdieun leimaamassa, luokkakantaisuutta ja poliittisuutta korostavassa suomalaisessa sosiologiassa ei etniseen, kulttuuriseen ja uskonnolliseen perintöön ole kiinnitetty suurtakaan huomiota — varmaankin myös siksi, että maamme on näissä asioissa niin homogeeninen. Mikäli vakavissamme yritämme soveltaa Putnamin ajatuksia Suomeen, tällaisetkin tekijät on kuitenkin syytä ottaa huomioon.

## **Uskonnon merkitys**

Colemanilla (1988) on pittoreski esimerkki uskonnon merkityksestä luottamuksen ja sosiaalisen pääoman luojana: “Timanttien tukkukauppa New Yorkissa on juutalaisten käsissä. He ovat suurelta osin sukua keskenään avioliittojen kautta, asuvat Brooklynissä ja käyvät samoissa synagogissa. Kyseessä on käytännöllisesti katsoen suljettu yhteisö.” Colemanin mukaan juutalaisyhteisön arvopohja ja keskinäinen luottamus on niin voimakas, että raakatimanteja voidaan käsitellä ilman turvatoimia tai vakuutuksia. “Jos joku yhteisön jäsen rikkoisi sääntöjä vaihtamalla tai varastamalla timantin, jonka on tilapäisesti saanut, hän menettäisi perhe-, uskonto- ja yhteisösuhteensa.” Koska juutalaisyhteisön ei tarvitse investoida turvallisuuteen, se voittaa timanttikaupasta käytävässä kustannuskilpailussa kaikki muut. Euroopassa sama ilmiö toteutuu Antwerpenissä, jossa timanttikauppa myös on juutalaisten käsissä.



Myös Putnamin kaikissa teoksissa kiinnitetään runsaasti huomiota uskontoon, mikä ei ole suomalaisessa sosiologiassa tavanomaista. Amerikkalaisessa kommunitarismissa sinänsä on uskonnollinen leima, ja amerikkalaiset poliitikot, eritoten presidentit, viljelevät uskonnollista retoriikkaa ahkerasti. Suomessa presidentti Martti Ahtisaari käytti puheissaan usein kristillisväritteisen kommunitarismien sanastoa, kuten sosiaalisen pääoman käsitettä, jonka hän varmaankin oli omaksunut amerikkalaisesta keskustelusta. Itse asiassa hän toi sen Suomeen. Esimerkiksi viimeisessä uudenvuodenpuheessaan Ahtisaari totesi, että “yhteiskunnan... vahvuus riippuu sosiaalisesta pääomasta, joka koostuu ihmisten keskinäisestä luottamuksesta ja yhteistyökyvystä”. Vielä vahvempana Ahtisaaren kommunitarismi oli kuultavissa hänen kirkkopäivillä ja erilaisissa seurakuntajuhlissa pitämässään puheissa.

Yhdysvalloissa uskonnon asema on täysin erilainen kuin Suomessa. Amerikkalaisilla kirkkokunnilla ei ole verotusoikeutta eikä julkisoikeudellista asemaa, vaan niiden talous on riippuvainen toiminnan tuloksellisuudesta. Niinpä kirkkokunnat toimivat kuin firmat: ne mainostavat ja markkinoivat itseään ja kilpailevat keskenään. Kirkkokunnat myös ylläpitävät kokonaisia kouluja, sairaaloita ja yliopistoja ja toimittavat siis hyvin keskeisiä yhteiskunnallisia tehtäviä. Harvardin yliopiston John F. Kennedy Schoolissa on laskettu, että lähes puolet Yhdysvaltain sosiaalisesta pääomasta on kirkkokuntien käsissä, mitattiinpa asiaa rahassa tai vapaaehtoistyöntekijöiden määrässä. Amerikkalaisten kirkkokuntien veroisia valtiosta riippumattomia kolmannen sektorin toimijoita ei Suomessa sen sijaan juuri ole.

Toisaalta amerikkalaisille jumalanpalvelus on tärkeä sosiaalinen kohtaamispaikka, eräänlainen *agora*, kun taas suomalaisessa yhteiskunnassa kirkkossakäynnillä ei ole kovin suurta merkitystä. Amerikkalaisista peräti 40 % käy kirkossa joka sunnuntai, kun taas Suomessa näin ahkeria kirkkovieraita ei ole käytännössä ollenkaan. Keskimääräinen suomalainen osallistuu jumalanpalvelukseen noin yhden kerran vuodessa, helsinkiläinen vain 0,5 kertaa vuodessa. Kirkkossakäyntiä ei siis voitane Suomessa käyttää sosiaalisen pääoman indikaattorina paitsi joidenkin pienryhmien osalta.

Toisaalta Suomelle kyllä on ominaista läntisessä Euroopassa ainutlaatuinen uskonnollinen yhtenäisyys. Suomalaisesta ikäluokasta 93 % kastetaan ja konfirmoidaan ja 99 % haudataan kristillisin menoin. Suurimpaan kirkkokuntaan, luterilaiseen kansankirkkoon, kuuluu 85 % väestöstä. Suomalaisilla on erittäin homogeeninen yhteinen kulttuuripohja, jonka on katsottu ilmenevän myös yhteisinä normeina ja epäilemättä myös keskinäisenä luottamuksena. Kansainvälisesti arvioituna Suomi on muun muassa maailman vähiten korruptoitunut maa (*Transparency International*, 2002).

Suomalaiset kuvaavat usein maataan “maailman luterilaisimmaksi maaksi”, jossa uskotaan vallitsevan “luterilainen työmoraali”. Presidentti Martti Ahtisaari puhui Saksassa vieraillessaan jopa “Lutherin maasta” — millä hän siis tarkoitti Suomea! Suomalais-pohjoismainen hyvinvointivaltio on tapana selittää nimenomaan

luterilaisuuden aikaansaannoksena. Esimerkiksi teologian tohtori, kirkkoherra Jaakko Ripatti (2001) toteaa, että “pohjoismainen hyvinvointivaltio on luterilaisuuden lapsi”. Hänen mukaansa hyvinvointivaltiomme perusta lepää “Pohjolan verraten vahvojen luterilaisten kansankirkkojen sosiaaliopetuksessa ja diakoniassa”.

Teologian tohtori, tuomiorovasti Mikko Heikka (2001) puolestaan pohdiskelee sosiaalisen pääoman väitettyä katoamista suomalaisesta yhteiskunnasta: “Talous ja markkinat ovat nousseet hierarkian huipulle. Arvot ja kulttuuri ovat puolestaan pudonneet pohjamutiin. Sosiaalinen pääoma on kuihtunut.” Ongelman ratkaisuksi hän ehdottaa seuraavaa hiukan epämääräistä reseptiä: “Sosiaalista pääomaa voivat taas kartuttaa uudistuvat traditiot, uusia muotoja etsivä perhe ja pehmeä moraali, joka muotoutuu yhteiskunnan eri osapuolien vuoropuhelun kautta.” Heikka tarjoaa kirkkoa yhteiskunnalliseksi muutosvoimaksi todetessaan, että “luterilainen kirkko on suomalaisen sosiaalisen pääoman keskeisiä lähteitä”. Sosiaalisesta pääomasta puhuessaan Heikka tarkoittaa nimenomaan Robert D. Putnamin teoriaa, johon hän kirjoituksissaan viittaa. Heikan puheenvuorot ovat saaneet osakseen myös kritiikkiä, sillä häntä on syytetty amerikkalaisen kommunitarismien tyrkyttämisestä luterilaiseen Suomeen.

Kommunitarismi on tosiaan amerikkalaisesta keskustelusta lainattu sana, mutta varsin samantapaisia ajatuksia löytyy kyllä vanhimmasta luterilaisestakin perinteestä. Uskonpuhdistuksen alkuaikoina Pohjois-Saksan kaupungeissa luotiin Lutherin ajatusten pohjalta reformatorisia kaupunginjärjestyksiä kuten Wittenbergin järjestys (1522) ja Leisnigsin järjestys (1523). Kirkkoisä Augustinuksen ajatteluun tukeutuva Luther tajusi aikansa saksalaisen kaupunkivaltion “Jumalan kaupunkina”, orgaanisena yhteisönä, jossa kaikki jäsenet olivat olemassa toisiaan varten. Kaikkien kansalaisten oli täytettävä tehtävänsä ja hoidettava virkansa pyyteettömän, lahjoittavan lähimmäisenrakkauden hengessä. Lutherin yhteiskuntakäsitys perustui ajatukseen, että on olemassa vain yksi laki, nimittäin rakkauden laki. Luonnollisella moraalilla ja kristillisellä rakkauden lailla ei ole eri sisältöä, vaan ne ovat identtiset. Vaikka maallinen ja hengellinen regimentti erotettiin reformatorisen periaatteen mukaisesti toisistaan, ne pysyivät kuitenkin saman yhteisöllisen elämän kahtena ulottuvuutena. Kaupunki oli ennen muuta kommuunio, uskonyhteisö, jonka jäsenet olivat toistensa ja yhteisen hyvän palveluksessa. Kaiken huipulla oli kuningas, maallisen järjestyksen takaaja ja puhtaan uskon puolustaja.

Ekumeniikan professori Tuomo Mannermaa (2001) on pohdiskellut, miksi alkuperäinen luterilainen “kommunitarismi” eli sosiaalisen yhteisvastuun taju myöhempinä vuosisatoina heikkeni ja sen tilalle tuli enemmän henkilökohtaista vanhurskauttamista korostava pietistinen uskonkilvoittelu:

“Reformaatioajan kaupunginjärjestyksiä voidaan pitää hyvinvointivaltion varhaisina hahmotelmina. Ne ovat imponoiva yritys toteuttaa kultaiselle säännölle ja *agape*-rakkaudelle perustava yhteisö. Lutherin teologian

tämän osan laiminlyönti on yksi syy siihen, ettei kirkolla ollut esimerkiksi 1800-luvulla kriteerejä kohdata köyhtymistä ja proletaaristumista, joka seurasi teollista vallankumousta. Syy siihen, että reformatorinen yhteisö-ajatus väistyi taka-alalle tai pikemmin unohtui, on todennäköisesti siinä, että luterilaisuuden yksipuolinen forensinen vanhurskauttamisoppi syrjäytti Lutherin oman, Kristus-kommuuniolle perustuvan vanhurskauttamisopin. Lutherille niin keskeisen Kristuksen läsnäolon ajatuksen asema problematisoitui. Sen vuoksi myös ajatus Kristuksen kuvan kaltaisuuteen muotoutumisesta uskossa ja rakkaudessa menetti paikkansa. Ajatus hengellisestä ja yhteiskunnallisesta yhteisöstä *agape*-rakkaudelle perustuvana kommuuniona väistyi taka-alalle.”

Suomessa luterilaisen kirkon sosiaalieettisen ajattelun kehittymättömyydellä oli kohtalokkaat seuraukset vuonna 1918, jolloin maassa syttyi sisällissota, kansakunta jakautui punaisiin ja valkoisiin ja yhteinen sosiaalinen pääoma tuhoutui. Suomen historian pahimman henkisen katastrofin taustalla on yhtenä syynä nähty luterilaisen kirkon omaksuma ns. beekiläinen teologia, liian dogmaattinen raamattukäsitys, jossa ei ollut riittävää sijaa sosiaaliselle vastuuntunnolle. Nykyisenkaltaisen laajaan konsensukseen perustuvan hyvinvointivaltion synty oli vaivalloinen prosessi, jonka juuret ovat 1930-luvun ensimmäisissä punamultahallituksissa, eritoten Väinö Tannerin ja Kyösti Kallion yhteiskunnallisessa ajattelussa. Luterilaisen kirkon aktiivinen osuus suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamisessa alkoi ehkäpä vasta 1940-luvulla, erityisesti ns. asevelipappien (Martti Simojoki, Erkki Niinivaara) johdolla. Nykyisin luterilainen kirkko on suomalais-pohjoismaisen hyvinvointivaltion ehkäpä merkittävin henkinen takaaja. Hyvinvointivaltion adoptointi luterilaiseksi projektiksi merkitsee paluuta Lutherin alkuperäiseen sosiaalieettiseen ajatteluun.

## **Kaksi suomalaisen kulttuurin erikoisuutta**

Suomalaisina uskomme helposti, että me olemme normaaleja ja koko muu maailma on eksoottinen paikka. Varsin yleinen käsitys Suomessa on esimerkiksi se, että luterilaisuus on maailman johtava uskonto ja että sosiaalista kehitystä ja edistystä voi tapahtua ainoastaan sen pohjalta. Suomalaisina luterilaisina kuvittelemme olevamme sosiaalisessa kehittyneisyydessä automaattisesti maailman ykkösiä — ja järkytymme, kun jonkin tutkimuksen mukaan niin ei olekaan. WHO:n vuoden 2000 terveysraportissa Suomi oli 31. sijalla, kun taas parhaiten menestyivät Ranska ja Italia. Suomen heikkoa sijoitusta selittävät erityisesti suomalaisten miesten varhainen työelämästä syrjäytyminen, alkoholismi ja korkeat itsemurhaluvut.

Etnisesti tai uskonnollisesti epätavallisten populaatioiden tutkimus on sosiologisesti palkitsevaa, koska erityisryhmissä saattaa näkyä vahvana signaalina jokin myönteistä

(tai kielteistä) kehitystä selittävä piirre, joka normaalissa populaatiossa on näkyäkseen liian heikko. Yhdysvalloissa etnisesti, uskonnollisesti tai muuten erikoislaatuisia yhteisöjä (*communities*) on paljon, joten kommunitaristiselle sosiologialle riittää työmaata. Esimerkiksi Utahin mormonivaltiossa arvot ja normit ovat monessa asiassa erilaiset kuin muualla Yhdysvalloissa. Homogeenisesta Suomesta sen sijaan on vaikea keksiä juuri muita spatiaalisesti selväpiirteisiä epätavallisia normiyhteisöjä tai mikrokulttuureja kuin *lestadiolaiset* ja *suomenruotsalaiset*. Toki meillä on maahanmuuttajien yhteisöjä, mutta — tataareja ehkä lukuunottamatta — ne ovat putnamilaisiksi tutkimuskohteiksi vielä liian nuoria tulokkaita. Kiinnostavaa olisi tietää, mitä vaikkapa “vihreät arvot” eli sitoutuminen ekologiseen elämäntapaan ja kestäväan kehitykseen voisivat saada yhteiskunnassa aikaan. Käytännössä ainakaan kovin laajaa “vihreää yhteisöä” Suomessa ei kuitenkaan ole, ei ainakaan spatiaalisesti lokalisoituneena. On kyseenalaista, onko vihreä liike uusi elämäntapa vai onko se sittenkin vain uusi poliittinen puolue, vai hakeutuvatko samanhenkiset ihmiset samalle paikkakunnalle asumaan.

#### *a) Lestadiolaiset*

Suomessa on yksi maantieteellinen alue, jossa Putnamin teoriaa uskonnon merkityksestä sosiaalisen pääoman muodostukseen ja taloudelliseen innovaatiokykyyn olisi mahdollista testata, nimittäin Pohjois-Suomen lestadiolaisalue. Siellä eletään Martti Lutherin vanhaa regimenttioppia käytännössä toteuttaen. Pohjois-Suomen pikkukunnissa on tavanomaista, että samat miehet junailevat sekä kunnan että seurakunnan asioita ja tuntevat toisensa molemmista yhteyksistä, jolloin syntyy ristikkäisiä solidaarisuuksia. Meidän aiheemme kannalta on kiinnostavaa kysyä, olisiko lestadiolaisuudella ollut mitään osuutta Perämeren pohjukan IT-alan menestystarinaa?

Lestadiolaisuus olisi mainio putnamilainen tutkimuskohde, koska kyseessä on melko suuri ja melko selvästi spatiaalisesti rajautunut väestöryhmä. Lestadiolaisilla on erittäin vahva oma verkostoyhteiskunta, johon kuuluu esimerkiksi oma sanomalehti, omat kokoontumistilat ja jopa oma tervehdys (“Jumalan terve”). Liikkeen vuotuinen suur tapahtuma, suviseurat, joka kokoaa yhteen noin 70 000 liikkeen kannattajaa, on Pohjois-Euroopan suurin uskonnollinen tapahtuma. Sen järjestäminen talkootyönä vapaaehtoisvoimin edellyttää todella suuren sosiaalisen pääoman läsnäoloa tässä yhteisössä. Toisaalta jatkuvan talkooavun perinne esimerkiksi uudistalojen rakentamisessa myös kartuttaa tämän yhteisön sosiaalista pääomaa.

Oulun seudun IT-yrityksissä lestadiolaisia työskentelee paljon. Tiedotusvälineiden huomiota on kiinnittänyt erityisesti Oulunsalon kunta, joka on kasvuvauhdiltaan Suomen ykkönen (4 % vuodessa) ja väestörakenteeltaan Suomen nuorin (keski-ikä 29,7 vuotta). Oulunsalo loi vuosina 1995–98 eniten uusia työpaikkoja Suomessa (46,9 %). Kunnan verotulojen kasvu oli vuonna 2001 maan kolmanneksi suurin Salon ja naapurikunnan Kempeleen jälkeen. Oulunsalon valtionveron alaiset tulot olivat Suomen

seitsemänneksi suurimmat (pääkaupunkiseudun ja Maarianhaminan jälkeen eli 118 248 mk/tulonsaaja). Oulunsalosta löytyy myös maan seitsemänneksi koulutetuin väestö ja Suomen yhdenneksitoista suurimmat asunnot. (Tiedot Laura Pekosen reportaasista *Suomen Kuvalehdessä* (2001).)

Putnamilaisen sosiologin luonnollinen kysymys kuuluu, onko lestadiolaisuus luonut Oulunsaloon erityistä sosiaalista pääomaa, joka osaltaan selittäisi kunnan menestystarinan. Voitaaisiinko Oulunsalon lestadiolaisia Colemanin (1988) mielessä jopa verrata New York Cityn timanttikaupalla rikastuneisiin juutalaisiin? Laura Pekonen (2001) haastattelee oulunsalolaiseksi “standardinörtiksi” ja “hartaaksi lestadiolaiseksi” kuvailemaansa Jot Automation -nimisen IT-firman työntekijää Mauno Isopahkalaa, 32. Tämä arvelee, että “IT-yritykset arvostavat lestadiolaisia työntekijöitä, koska nämä ovat rehellisiä ja työteliäitä”. Isopahkala itsekin “ei lähde töitten jälkeen kaljalle, vaan tulee kotiin laittamaan pihaa Jot-lippalakki päässä”. Vaimo Anita Isopahkala, 37, täydentää: “Yhdessä käydään seuroissa, lapset leikkivät keskenään, ja ongelmista on helppo puhua ihmisille, joilla on samanlainen asenne elämään”. Hänen mukaansa lestadiolaisuus “antaa vahvan selkärangan elämään”.

Keski-Suomessa tunnettu esimerkki kasvatusguruksi nousseesta lestadiolaisesta on laukaalainen Anne Eskelinen, 43. Hän sai vuonna 1996 Alcuin-palkinnon Euroopan parhaasta kasvatusta tukevasta ideasta, Laukaassa käynnistämästään Yhdessä elämään -projektista ([www.yhdessaelamaan.fi](http://www.yhdessaelamaan.fi), Eskelinen 2000). Yhdessä elämään on itse asiassa suomalaista kommunitarismia ja sosiaalisen pääoman rakentamistyötä käytännössä, vaikkei Eskelinen halua käyttää tällaisia teoreettisia käsitteitä. Hankkeen tunnuslauseeksi on riittänyt vanha viisaus “koko kylä kasvattaa”. Laukaan kunta, seurakunta, yrittäjät, urheiluseurat ja vanhemmat kokosivat voimansa auttaakseen pikkurikollisuuteen, alkoholin käyttöön ja huumeisiin sotkeutuneiden nuorten paluuta tavalliseen elämään. Vastaavasti verkostoiduttiin monipuolisesti tukemaan nuorison hyviä harrastuksia. Kasvatusyhteistyömalli on saavuttanut valtakunnallista huomiota, ja sen pohjalta on jopa syntynyt eräänlainen kansanliike. Kuntaliitto on näet hyväksynyt Eskelisen mallin osaksi lapsipoliittista kehityshankettaan “Kasvatus tulevaisuuteen” (2001–2005), jonka eriasteisia pilottikuntia ovat Enontekiö, Helsinki, Järvenpää, Kannonkoski, Kerava, Kokkola, Kuusamo, Laukaa, Lempäälä, Liminka, Loviisa, Lumijoki, Multia, Rantasalmi, Rantsila, Rautjärvi, Rymättylä, Sauvo, Suomussalmi, Tornio, Tuusula, Tyrnävä ja Ylivieska.

Lestadiolaiset ovat Suomen ainoa vastakulttuuri, jonka suhde tieto- ja viestintäteknikkaan on selkeästi erilainen kuin muiden suomalaisten. Kurkistakaamme siis uteliaisuudesta *Helsingin Sanomien* toimittajan kanssa Eskelisten olohuoneeseen:

“Eskelisillä ei katsota televisiota, koska sieltä tulee väkivaltaa ja seksiä, eikä vanhemmilla ole mahdollisuutta kontrolloida tarjontaa. Joskus kuitenkin katsotaan yhdessä hyviä videoita. Forrest Gump on nähty neljään kertaan. ‘Meidän isä katsoisi varmaan televisiota kaiket illat, jos

sellainen olisi’, Eskelinen nauraa. Kun Eskeliset 1997 kutsuttiin presidentinlinnan itsenäisyysjuhliin, naapurit tarjosivat lapsille lainaksi matkatelevision. Kotiin tulee paljon lehtiä. Lapset saavat lukea myös aamiaispyödyssä, muuten kaikki eivät ehtisi lukea päivän uutisia ennen kouluunmenoa. Tytöt seuraavat Kauniiden ja rohkeiden juonta sanomalehdestä. Internetissä lapset surffailevat melko vapaasti. Perheessä on monta konetta, ja niillä pelataan myös pelejä. Seuroissa käydään viikonloppuisin, mutta kotona ei harrasteta uskonnollisia rituaaleja. Pienimpien lasten kanssa luetaan iltarukous.” (Nykänen 1999)

### ***b) Rannikoruotsalaiset***

Castells ja Himanen (2001) julkaisevat joukon suomalaisen tietoyhteiskunnan spatiaalista rakennetta kuvaavia karttoja, joissa “Pohjanmaa” (= entinen Vaasan lääni ja Oulun seutu) selvästi erottuu kilpailukykyisempänä alueena kuin Lappi, Kainuu, Keski-Suomi tai Itä-Suomi. Pohjanmaalla on nuorempi väestö, rannikkoseudulla suhteellisen korkea bruttokansantuote ja varsinkin Oulun seudulla paljon IT-yrittäjiä.

Herätysliikkeiden lisäksi toinen tällä alueella vaikuttava mikrokulttuuri muodostuu Pohjanmaan rannikkoseutujen ruotsinkielisestä väestöstä. Putnamilaisittain tarkasteltuna voisi olettaa tällä kieli-identiteetin määrittelemällä kansanryhmällä olevan paljon sosiaalista pääomaa. “Rannikoruotsalaiset” ovat kotiseuturakkaita, ovathan he asuneet samoilla sijoillaan tuhat vuotta. Vahvan kieli-identiteetin lisäksi ruotsalaisväestölle on ominaista voimakas verkostoituminen (“*ankdammen*”), viljeltyyn tapakulttuuri, vilkas yhdistystoiminta, aktiivinen lukemisharrastus ja lukuisat paikallislehdet. Pohjanmaan ruotsinkieliset pk-yrittäjät ovat kyenneet verkostoitumaan myös Pohjanlahden yli Ruotsiin, ja jotkut heistä pitävät pääkonttoriaan Tukholmassa. Heillä on siis käytettävissään kahdenkin valtion sosiaalista pääomaa. IT-alalla ruotsinkielisen Pohjanmaan voimannäyttö on suunnitelma ([www.seutuverkot.net](http://www.seutuverkot.net)) ruveta itse vetämään valokaapeliin tukeutuvaa laajakaistaverkkoa kirkonkyliin, kun valtio ja Sonera kerran eivät sitä tee. “Suomenkieliset puolueet vastustivat, yhtä valtuutettua lukuunottamatta”, harmittelee hankkeen vetäjä Ulf Grindgårds *Helsingin Sanomissa* 5.2.2002.

Stakesin tutkimuksessa *Hyvinvoinin alueellisesta erilaistumisesta 1990-luvun Suomessa* (Kainulainen, Rintala & Heikkilä, 2000) Pohjanmaan ruotsinkieliset pitäjät ja Ahvenanmaa erottuivat alueina, joissa ihmiset ovat poikkeuksellisen onnellisia ja tyytyväisiä elämäänsä ja joissa monenlaisia sosiaalisia ongelmia on selvästi vähemmän kuin muualla Suomessa. Stakesin tutkimuksessa parhaiten menestynyt kaupunkikunta oli Uusikaarlepyy, jolle on ominaista mm. erityisen vilkas yhdistyselämä. Uusikaarlepyy on 93-prosenttisesti ruotsinkielinen. Huvittava yhteensattuma on, että myös *Helsingin Sanomien kuukausiliite* (Juurus & Malkavaara 1995) vähemmän tieteellisin menetelmin (mutta Stakesin tilastoihin pohjautuen) nimesi juuri Uusikaarlepyyn Suomen onnellisimmaksi kaupungiksi. “Uusikaarlepyyssä nuoret ihmiset ovat niin optimistisia, että syntyvyyden Suomen ennätys alkaa olla lähellä. Lapsia on paljon, ja illansuussa urheilutalolla onkin hyvä nauttia juniorityön hedelmistä.” Toimittajat haastattelevat

“täydellistä nuorta” Andreas Haglundia, 19, joka opiskelee Pietarsaaren kauppaooppilaitoksessa, soittaa kitaraa tanssiorkesterissa ja edustaa Suomea salibandyn maajoukkueessa. Hän todistaa Uusikaarlepyyn puolesta:

“Kaikki ihmiset ovat varmaankin sitä mieltä, että maailman paras paikka on juuri se, missä he ovat syntyneet. Minäkin ajattelen niin. Uudessakaarlepyyssä on rauhallista. Ja kaikki mitä elämään tarvitaan, löytyy omasta takaa.”

Muidenkin ruotsinkielisten kaupunkien (Närpiö, Pietarsaari, Maarianhamina) hyvä menestys herätti keskustelun “onnellisten saarekkeista”, joilla asuvat ovat muita suomalaisia aktiivisempia ja aloitteellisempia, terveempiä ja pitkäikäisempiä. Ilmiötä tarkemmin tutkinut neurologian dosentti Markku T. Hyypä havaitsi ihmeekseen, että ruotsinkieliset tuntevat kipuakin vähemmän kuin suomenkieliset naapurinsa! Kipuahan on usein psykosomaattinen kokemus, ja hyvä yhteisöllisyys voi auttaa kivunkin sietämisessä. Kymmenisen vuotta kestäneessä selvityksessään Hyypä löysi lisää merkittäviä ilmiöitä. Esimerkiksi Pohjanmaalla kaikista työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneistä suomenkielisistä miehistä ensimmäiset 10 % syrjäytyivät jo ennen 36. ikävuottaan, kun vastaavan kokoinen joukko ruotsinkielisiä siirtyi työkyvyttömyyseläkkeelle vasta ennen 48. ikävuottaan. “Suomen ruotsinkielisen väestön pitkä aktiivi elinaika, hyvä terveys ja vähäinen kuolleisuus ennen vanhuuseläkkeelle joutumista säästävät miljardeja euroja koko Suomen kansalle”, Hyypä toteaa. Selitykseksi havainnoilleen Hyypä tarjoaa Robert D. Putnamin teoriaa sosiaalisesta pääomasta (Hyypä & Mäki, 2000; 2001). Sosiaalisen pääoman ja paremman terveyden korrelaatio voi toimia sosiaalipolitiikan kriteerinä (Baum 1999). Hyypän mukaan Pohjanmaan ruotsinkielisillä kunnilla on muuta Suomea suurempi sosiaalinen pääoma, joka selittää poikkeuksellisen fyysisen, sosiaalisen ja taloudellisen toimintakyvyn. Hyypä valmistelee tästä aiheesta kirjaa. Hän tiivistää suomenruotsalaisilta oppimansa elämäniloisen elämäntavan julistukseksi *Vaihda optiosi sosiaaliseen pääomaan* (2002):

“Yhteisöllisyyden mallioppiminen tai siirtäminen toiseen väestöön ei käy noin vain, sillä sosiaalisen pääoman juuret ovat syvällä kulttuurissa. Jos minulta kysytte keinoja, pyrkisin kaikin keinoin sammuttamaan suomalaisessa kytevän väkivallan kekäleeseen. Paikkaisin suomalaiselle tyypillistä luottamuspulaa keskinäisellä luottamuksella. Välitavoitteina parantaisin lasten kohtelua, laimentaisin miehistä uhoa, kiittäisin ja kannustaisin työpaikoilla, suosisin eurooppalaisia syömä- ja juomatapoja, aktivoisin kulttuuritoimintaan. Patistaisin suomalaisia talkoisiin. Kannustaisin sosiaalisen pääoman kulutusjuhliin.”

## Uusi viestintäteknikka ja alueellinen kehitys

Suomalaisen IT-alan nousu 1990-luvulla on merkinnyt joillekin kunnille ennennäkemätöntä menestystarinaa. Ei ole ihme, jos vähän joka puolella Suomea haaveillaan samaa. Mutta onko samanlainen menestys edes periaatteessa mahdollista kaikille? Putnam on tässä suhteessa pessimistinen.

Italian alueiden kilpailukykyä vertaillen Putnam päätyy “polkuriippuvuuden” (*path dependence*) käsitteeseen. Hänen mukaansa alueellisen yhteisön menneisyydessä kokoama sosiaalinen pääoma suurelta osin *predestinoi* eli määrää ennalta, millaisiin tavoitteisiin alueen on mahdollista yltää tulevaisuudessa. “Minne voit päästä, riippuu siitä mistä olet tulossa, ja joihinkin päämääriin et voi päästä” (Putnam 1993). Hän korostaa sosiaalisen pääoman kumuloituvaa luonnetta. Sosiaalisella pääomalla on taipumusta kasautua niille, joilla sitä ennestäänkin on ollut. Alue, joka on koostunut sosiaalisen alkupääoman, pystyy kartuttamaan sitä historian muuttuvissakin olosuhteissa. Yhteistyökyvyn, verkostoitumisen ja luottamuksen traditio antaa valmiuksia sopeutua myös uuden aikakauden haasteisiin. Kääntäen jokin alue voi päätyä negatiiviseen spiraaliin, jolloin sen sosiaalinen pääoma hupenee olemattomiin. Onko syöksykierteen oikaiseminen mahdollista aluepoliittisin toimin?

Castells ja Himanen (2001) tarkastelevat esimerkkinä Oppiva Ylä-Karjala -nimistä kehittämishanketta. Ylä-Karjala on 20 000 asukkaan köyhä alue, josta nuoriso muuttaa pois. Paikalliset asukkaat käynnistivät vuonna 1998 sosiaalisen tietoyhteiskuntahankkeen, jolle he saivat Pohjois-Karjalan maakuntaliiton ja Sitran tuen. Aluksi koulutettiin 38 paikallista työtöntä verkkokouluttajiksi ja ATK-tukihenkilöiksi. Nämä kouluttivat edelleen muuta väestöä, jota palvelemaan perustettiin yli kolmekymmentä verkkokioskia. Pääsy internetiin ja tukipalvelut olivat ilmaisia. Peräti neljäsosa alueen väestöstä, erityisesti nuoriso, saatiin innostumaan internetin sisällöntuottajiksi. Alussa hankkeeseen kohdistuneet odotukset olivat hieman ylimitoitettujakin. Pelkkä internet ei silti lisännyt alueen työllisyyttä. Castells ja Himanen arvioivat Oppivan Ylä-Karjalan kuitenkin saavuttaneen kolme päämäärää: “Ensinnäkin sen levittämä internet-osaaminen lisää nuorten koulutusmahdollisuuksia ja voi auttaa heitä jopa työnhaussa, jos alueen talous kehittyy. Toiseksi se rakentaa ja vahvistaa yhteisöä, kuten saatoimme itse todeta, niin että paikallisten yhteisöjen elinvoima, keskinäiset siteet ja perinteet säilyvät ja ihmiset kykenevät yhdistämään voimansa uusiin projekteihin. Kolmanneksi — ja tämä on tärkeintä — samaan aikaan kun Suomi on kaikin voimin kehittämässä tietoyhteiskuntaa internetin ympärille, Ylä-Karjalan väestö voi tuntea olevansa osa tätä kehitystä. He eivät jää sivuun uudesta teknologisesta paradigmasta, vaan ovat omalta paikkakunnaltaan kytkettyjä globaaleihin verkostoihin.”



Tiivistäen voitaisiin siis todeta, että Ylä-Karjalan alueen tietoyhteiskunnassa käyttökelpoinen sosiaalinen pääoma projektin ansiosta kasvoi. Sitra tukee nyttemmin kahdeksaa muutakin vastaavanlaista oppiva seutukunta (OSKU) -hanketta, jotka ovat nimeltään e-Päijänne, Itä-Turku, Kainuu, Kehä 5, Nettimaunula, PiiSavo, Pohjois-Lappi ja Saaristo-Skärågård. Hanke esittelee itseään näin ([www.oskut.net](http://www.oskut.net)):

“OSKU-projektissa tietoyhteiskuntaa ei tuoda alueille ylhäältä päin ja valmiina pakettina. Alueen tietoteknisten valmiuksien rakentamiseen tarvitaan paikoin ulkopuolista apua, mutta paikallisen tietoyhteiskunnan sydämen, kansalaisverkon eli paikallisen virtuaaliyhteisön, alueen ihmiset luovat itse omalla toiminnallaan haluamansa näköiseksi. Ihmiset tuottavat itse kansalaisverkon sisällön, keskustelevat ja liikkuvat verkossa omilla nimillään. Yksittäiselle ihmiselle kansalaisverkko näyttäytyy henkilökohtaisen sähköpostin laajenuksena. Aina kun käytät sähköpostiasi, olet myös läsnä virtuaalisessa paikallisyhteisössä. Alueellisen tietoverkon lisäksi kansalaisverkosta on myös suora yhteys internetiin”.

Perinteisessä suomalaisessa aluepolitiikassa rakennettiin fyysistä pääomaa (tehtaat, liikenneväylät...) ja inhimillistä pääomaa (koulut, sairaalat...) . Edellä kuvattu Sitran OSKU-projekti on esimerkki uudentyyppisestä aluepolitiikasta, jossa keskeisesti mukana on myös sosiaalinen pääoma. Alueellisia verkostoja on tietysti aina ollut, mutta nykytekniikka tarjoaa symbolista ihmissuhdeverkkoa tukemaan myös reaalisien tietoverkon. OSKU-projektissa yritetään luoda kokeilupajakunnille yhteistä identiteettiä virtuaalisten merkkien ja logojen avulla. “The medium is the message”, sanoisi Marshall McLuhan. Yhteiseksi koettujen arvojen ja normien löytäminen edellyttää kuitenkin niiden reaalista olemassaoloa myös kyseisten paikkakuntien kulttuurin syvärakenteessa. Paikallishenkeä ei voida puhaltaa tyhjästä teknokraattisesti tekaistuun yhteisöön.

Putnamilaisen predestinaation mukaisesti kovin keinotekoinen virtuaaliyhteisö tuskin tuottaa uutta sosiaalista pääomaa, vaan parhaiten onnistunevat sellaiset yhteisöt, jotka fyysisesti ja henkisesti jo muutenkin ovat orgaanisia kokonaisuuksia. Tietoverkko voi vahvistaa paikalliskulttuurin joitakin piirteitä, mutta yhtä hyvin se voi hämärtää niitä. Käyttäjän valittavaksi jää, haluaako hän todella olla enemmän tekemisissä toisten yläkarjalaisten tai itäturkulaisten kanssa vai surfaileeko suoraan Polynesian. Esimerkkinä ilman Sitran tukea, maakuntahengen pohjalta spontaanisti syntyneestä alueellisesta tietoverkosta mainittakoon keskisuomalainen FINNICA-portaali ([www.finnica.fi](http://www.finnica.fi)). Se pyrkii verkostoimaan keskisuomalaista kulttuurialan osaamista käyttäen erityisteemanaan Jyväskylän asemaa eräiden maamme vanhimpien suomenkielisten kulttuuri-instituutioiden (seminaari, lyseo) syntymäpaikkakuntana.

Myös Opetushallituksella on käynnissä laaja tietoyhteiskunnan kansalaistaitojen kehittämishanke, jossa yhteistyökumppaneina on hyvin monenlaisia julkisia ja

kolmannen sektorin toimijoita. Suomen Oujee Oy ([www.oujee.fi](http://www.oujee.fi); Oujee 2001), joka on arvioinut tämäntyyppisiä kehittämishankkeita, päätyi toteamaan, että menestyksen kriteereitä olivat mm. seuraavat asiat:

- 1) tietoyhteiskuntataitojen kytkeminen muun elämänpiiriin luontevaksi osaksi,
- 2) vertaiskouluttajajärjestelmä eli kouluttajien rekrytointi yhteisön omasta väestä,
- 3) alueellinen verkostoituminen julkisten ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

Yhteenvetona voidaan todeta, että putnamilaisella sosiaalisella pääomalla on suuri merkitys tietoyhteiskunnan alueellisessa kehittämistyössä, mutta tämän pääoman luominen tyhjästä ei onnistu kädenkäänteessä. Uusi viestintätekniikka vaikuttaa kahteen suuntaan: se voi joko vahvistaa tai heikentää paikallisyhteisöä. Erityisen pessimistisiä näkemyksiä paikalliskulttuurien kohtalosta globalisoituvassa maailmassa on esittänyt Matti Sarmela (Julkunen & Sarmela 1987; Sarmela 2000). Sarmelan mukaan suomalainen kulttuuri on tuomittu pikaisesti häviämään teknokulttuurin puristuksessa. Ehkäpä vähemmän pessimistisenä esimerkkinä omaleimaisen kulttuurin sitkeydestä voitaisiin nostaa esille Japani: Se on huipputeknologinen maa, joka ei ole kadottanut kulttuurista erikoislaatuisuuttaan, vaan on sulauttanut uudet vaikutteet ikivanhan kulttuurinsa kudokseen.

## 4. SOSIAALINEN PÄÄOMA JA YKSILÖN-KEHITYS

### Käsitteiden rajankäyntiä

Kuten edellä olemme nähneet, sosiologisessa kirjallisuudessa on olemassa varsin vakiintuneita ja valmiita sosiaalisen pääoman käsitteitä, jotka voidaan “ottaa kirjahyllystä” tutkijan käyttöön. Yksilön kehityksen näkökulmasta katsottuna kyseisten käsitteiden käyttökelpoisuus ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys. Psykologisessa kirjallisuudessa yleisesti hyväksyttyä, käyttöön vakiintunutta sosiaalisen pääoman käsitettä ei vielä ole, eikä psykologia redusoidu sosiologiaksi, vaikka yhteistä kosketuspintaa löytyykin (sosiaalipsykologia). Tosiasia kuitenkin on, että sosiaalisen pääoman käsite — ainakin paljon käytettynä sanontana — on tullut jäädäkseen, joten sen täsmentäminen tuntuu luonteelta ajatukselta. Käsite tuntuu houkuttelevalta niin psykologista kuin kasvatustieteilijästäkin paitsi mahdollisen tieteidenvälisen kantavuutensa myös ajankohtaiseen lapsi- ja nuorisopoliittiseen keskusteluun syntyneen rajapinnan vuoksi.

Psykologiassa on totuttu puhumaan esimerkiksi “sosiaalisista taidoista”, “sosiaalisista valmiuksista” ja “sosiaalisesta toimintakyvystä”. Bourdieun näkökulmasta ne kuuluvat suurelta osin yksilön kulttuuriseen pääomaan. Entä millaisia uusia näkökulmia “sosiaalisen pääoman” käsite voisi tuoda keskusteluun? Ensikuulemalta sana ‘pääoma’ tuntuu ongelmalliselta, koska se viittaa pääomille ominaisiin markkinoihin ja sijoituksiin, jotka eivät yksilönkehitystä tutkivassa psykologiassa ole erityisen luontevia käsitteitä. Sosiaalisten verkostojen, luottamuksen sekä arvo- ja normiperustan näkökulmat sitä vastoin kuuluvat keskeisesti yksilön kehityksen edellytyksiin, ja niistä on olemassa psykologista tutkimustietoa.

Haluamme seuraavassa ainakin työhypoteesina esittää lapsen sosio-emotionaalista kehitystä tutkivalle psykologialle sopivan sosiaalisen pääoman määritelmän. Koska arviointitehtävämme painopiste on lapsissa ja nuorissa, voitaisiin erityisesti puhua *sosiaalisesta alkupääomasta*, jonka lapsi saa kotoaan ja jonka kartuttaminen voisi olla elämänhallintaan, ehyeseen ihmisyyteen ja hyvään elämään tähtäävän kasvatuksen keskeinen tavoite.

Mitä kaikkea siis voisi kuulua pienen lapsen sosiaaliseen alkupääomaan? “Yksi syntyy riemuun / ja toinen murheeseen”, toteaa Eino Leino. Bourdieulainen analyysi korostaa sosiaaliluokalle ominaisen habituksen periytyvyyttä ja luokkien reproduktiokykyä oman yhteiskuntaluokan arvoihin leimautumisen kautta. Bourdieun teoria tuntuu toimivan hyvin erityisesti kuvattaessa yhteiskunnan eliittien elämää, koodeja ja distinktioita. Toisaalta nyky-yhteiskunnassa monet ongelmat — vaikkapa avioerot tai huumausaineiden käyttö — eivät tunne luokkarajoja, vaan läpäisevät koko yhteiskunnan, tavallisesta kansasta aina Windsorien suvun Charlesiin, Dianaan ja Harryyn asti. Itsemurhia tehdään yritysmaailman huipulla enemmänkin kuin normaaliväestössä. Esimerkiksi tällaisten asioiden kehityspsykologista tarkastelua varten pitäisi olla käytettävissä yhteiskuntaluokkia erottelematon sosiaalisen pääoman käsite. Tässä yhteydessä Putnamin ynnä muiden amerikkalaisten kommunitaristien arvoja ja normeja, yhteisöllisyyttä ja luottamusta korostava lähestymistapa tuntuu luontevalta, vaikka ymmärrämme heidän käsitteidensä olevan alttiita bourdieuläiselle ja muullekin kritiikille.

## Lapsen sosiaalinen alkupääoma

Pieni lapsi ei ole bourdieuläisten valtapelientien pelaaja. Elämänsä alussa hänellä ei ole omaa strategiaa. Sosiaalista alkupääomaansa hän ei voi itse hankkia, vaan hän saa sen häntä ympäröivältä kasvatusyhteisöltä kuin lahjana tai perintönä, aktiivisen kasvatuksen tai myös passiivisesti vastaanotetun ympäristövaikutuksen tuloksena. Sosiaalinen pääoma on siis jotain sellaista, joka ei ole olemassa lapsessa itsessään, vaan hänen kasvuyhteisössään sekä sen ja lapsen välisissä suhteissa. Colemanin (1988) mukaan sosiaalisen pääoman *vaikutus* näkyy lapsen tai aikuisenkin *sosiaalisessa toimintakyvyssä*. Kodin ynnä muiden varhaisten ihmissuhteiden vaikutuksesta syntyneet lasten sosiaalisen alkupääoman erot luovat erilaiset lähtökohdat lasten yhteisöön jäsentymiselle, luottamuksen syntymiselle sekä arvo- ja normikäsitteiden omaksumiselle.

Määrittelemme, että lapsen tai nuoren *sosiaalinen pääoma* koostuu seuraavista kolmesta hänen kasvu ympäristössään vaikuttavasta tekijästä:

- (1) arvot ja normit
- (2) yhteisön tuki; erityisesti sosiaaliset verkot
- (3) luottamus.

Kukin näistä kolmesta tekijästä antaa tietenkin heti aihetta jatkokeskustelulle. Arvot ja normit eivät ole itsestäänselvyys, onhan rikollisliigallakin omat arvonsa, joiden mukaan esimerkiksi “poliisille ei vasikoida”. Yhtä hyvin myös yhteisön tuki ja luottamus voivat

esim. nuorisojengissä, mafiasuvussa tai huumekartellissa olla palvelemassa vahingollisiakin päämääriä. Menestyksellisessä rikollisuudessa ovat usein vaikuttamassa aivan samanlaiset sosiaaliset verkostot kuin muussakin menestyksellisessä liiketoiminnassa, ainoastaan arvot ja normit ovat yhteiskunnan kannalta katsottuna kieroutuneet (McCarthy & Hagan, 2001).

Seuraavassa tarkoitamme sosiaalisesta pääomasta ja sen edistämisestä puhuessamme — käsitteen ambivalenssista tietoisina — kuitenkin vain sellaisia yhteisöjä, jotka tukevat aristotelista *hyvän elämän* ihannetta (Aristoteles/Knuutila 1989; Sihvola 1998). Hyvässä elämässä on mahdollista

1. kokea täydellinen elämänkaari,
2. olla ruumiillisesti terve, saada ravintoa, suojaa ja sukupuolista tyydytystä sekä liikkua paikasta toiseen,
3. kokea mielihyvää ja välttää tuskaa,
4. käyttää kaikkia aisteja sekä harjoittaa mielikuvitusta ja ajattelukykyä,
5. kiintyä läheisiin ihmisiin, erityisesti vanhempiin ja lapsiin sekä kokea vastaavia tunteita, kuten rakkautta, surua, kaipausta ja kiitollisuutta,
6. muodostaa itsenäisesti käsitys elämän päämääristä ja suunnitella elämää niiden mukaisesti,
7. harjoittaa käytännön taitoja ja kehittää teknisiä kykyjä,
8. elää yhteisöelämää perheessä ja yhteiskunnassa,
9. elää tyydyttävässä suhteessa eläimiin ja luontoon,
10. nauraa, leikkiä ja harrastaa virkistäviä asioita,
11. kokea elämänsä omakseen ja tunnistaa kulttuurinen identiteettinsä.

## Sosiaalisen alkupääoman synty

Lapsen sosiaalisen alkupääoman syntyyn vaikuttaa epäilemättä eniten lähipiiri: vanhemmat, koti ja suku, ystävät, toveripiiri ja koulu, mutta nykykulttuurissa sosiaalisen pääoman vaikutuspiirit laajenevat kuin renkaat vedessä jopa maailmanlaajuisiksi. Menneisyyden yhteiskunnassa laajin rengas saattoi olla oma kyläyhteisö tai kotiseutu, kenties koko Suomi, mutta nykyisin varsinkin nuorisokulttuuri on globaalia kulttuuria, jonka tajuntatuotteet (Pokemonit, Harry Potterit, Taru sormusten herrasta...) leviävät globaalitalouden ja sitä tukevien globaalien verkkojen kautta yli koko maailman. Kylästä on tullut maailmankylä. Internet vauhdittaa kulttuurista globalisaatiota: pienikin lapsi saattaa ylläpitää maailmanlaajuisia nettiyhteyksiä, joiden veroisia ei missään mennessä kulttuurimuodossa olisi voitu kuvitellakaan.

Lähimmän piirin vaikutus on silti determinoivampi kuin minkään ulomman, netti mukaan lukien (Pulkkinen 2002a). Lapsi, jonka lähipiirin asiat ovat kunnossa, menestyy sosiaalisesti elämän laajemmissakin kehissä. Väkivaltaviihdekään, mikäli se tällaista lasta edes kiinnostaa, ei välttämättä heijastu epäsosiaalisena käyttäytymisenä. Lapsella voi olla perusvoimavaroja (*resources*), jotka auttavat häntä suojautumaan haitallisilta vaikutuksilta. Toisaalta lapsi, jolla on ongelmia lähipiirissään, on viihteen tarjoamien kielteisten käyttäytymismallien suhteen muita haavoittuvampi (*vulnerability*). Mutta haavoittuvallakin lapsella voi olla suojaavia tekijöitä (*protective factors*), kuten ydinperheen ulkopuolisia hyviä ihmissuhteita, jotka auttavat häntä pärjäämään. Vaikeuksista selviytymiskykyä (*resilience*) tukee esimerkiksi jokin erityislahjakkuus, tyypillisesti urheilu tai musiikki. Vaikeuksiin joutunut, mutta lahjakas lapsi voi löytää harrastuksestaan eheytymistä tukevan ystäväpiirin.

*Arvot ja normit* opitaan ennen kaikkea vanhemmilta ja muulta lähipiiriltä, mutta myös esimerkiksi uskonnon kautta. Arvoista ja normeista puhuttaessa on tietenkin aina syytä täsmentää, kenen arvoista ja millaisista normeista on kysymys. Monikulttuurisessa todellisuudessa vallitsee elämäntyylien (*lifestyle*) moninaisuus. Yhden arvoja ja normeja voivat olla joogaaminen, eläintensuojelu ja kasvissyönnö, toisen taas kerskakulutus, minkkiturkit ja barbecue-juhlat. Yhteisistä arvoista ja normeista puhuminen on monien mielestä enää vain vitsi. Ääri-individualistisessa, täysin atomisoituneessa kulutusyhteiskunnassa ainoiksi yhteisiksi arvoiksi jäänevät vain samat kulutustottumukset, yhteiset brändit ja logot. Jumalina palvotaan viihteen supertähtiä, pyhinä kirjoituksina luetaan päivän medialööpit. Mutta kun lööppi kertoo vaikkapa kurditytön kunniamurhasta, havahdumme ainakin hetkellisesti kaipaamaan jonkinlaisia yhteisiä normeja. Pirstaleisessa ("postmodernissa") nykymaailmassa esiintyy toisinaan nostalgiaa menneen maailman kuviteltua yhtenäiskulttuuria kohtaan. Ääritapauksessa voidaan päätyä *fundamentalismiin*, joka voi olla uskonnon tai yhtä hyvin jonkin muuntyyppisen yhden asian ja aatteen sanelemaa (taistolaisuus). Arvoista ja normeista

puhuttaessa on pidettävä mielessä niiden ambivalenssi joko sosioemotionaalista kehitystä tukevana tai tukahduttavana tekijänä. Esimerkiksi voimakkaasti uskonnollinen kasvuympäristö voi mahdollistaa yhdenlaista käyttäytymistä, mutta rajoittaa toisenlaista. Kun kyläyhteisö kasvattaa, tukee ja valvoo nuorisoaan, ehkäpä alkoholin käyttö ja huumeet pysyvät kurissa, mutta kiellettyjen asioiden listalle saattaa päätyä myös viattomampi hauskanpito, vaikkapa tanssiminen.

Puhuttiinpa uskomisesta tai kuluttamisesta, Suomelle on joka tapauksessa ominaista arvopohjan suuri yhdenmukaisuus. Moniin muihin Euroopan maihin verrattuna Suomi ei ainakaan vielä ole kovin monikulttuurinen, vaan erittäin homogeeninen. Suomessa on paljon yksilöllisiä elämäntyyplejä, mutta ei suuria vaihtoehto- tai vastakulttuureja, ei edes Helsingissä korttelinkaan laajuista juutalaisghettoa, chinatownia tai muuta toiskulttuurista asuma-aluetta. Tulevaisuuden mahdollisiin kulttuurien konflikteihin (*clash of civilizations*) on hyvä varautua ajoissa, mutta monikulttuurisuudesta käyty keskustelu on ajoittain mennyt meillä suhteettomuuksiin asti, kun toisia kulttuureja kohtaan tunnetun suvaitsevaisuuden nimissä on oma kulttuuriperintö haluttu kieltää. Niinpä lehtien yleisönosastoissa on vakavissaan taitettu peistä siitä, voidaanko koulun kevätjuhlassa laulaa suvivirsi vai loukkaako sekin jonkun perusoikeuksia. Kommunitaristin mielestä juuri tämäntyyppiset traditiot ovat arvokkaita, koska ne siirtävät sosiaalista pääomaa sukupolvelta toiselle.

Yhteisinä ihanteina pidetyt suomalaiset perusarvot tiivistyvät esimerkiksi vuonna 2000 joka kotiin jaetussa katekismuksessa, jonka lukemista tasavallan presidentinkin suositteli kansalaisille. Jossain aidosti monikulttuurisessa yhteiskunnassa, vaikkapa Yhdysvalloissa, näin selväpiirteinen yhteisten arvojen ja normien määrittely ei olisi mahdollista. Melkein kaikki suomalaiset kuuluvat samaan kirkkokuntaan, käyvät samanlaista koulua, katsovat samoja televisio-ohjelmia, lukevat samoja sanomalehtiä ja puhuvat varsin samanlaista kieltäkin (mikä ei ole itsestäänselvyys Englannissa). Arvojen ja normien suhteen suomalaisen lapsen sosiaalinen alkupääoma lienee useimmissa tapauksissa varsin samankaltainen. Arvojen ja normien läsnäoloa emme suomalaisessa kulttuurissa aina edes huomaa, koska ne ovat niin yhdenmukaisia, etteivät ne ole kyseenalaistettavissa.

Merkityksellisiä yksilöidenvälisiä sosiaalisen alkupääoman eroja löytyy sen sijaan *yhteisön tuesta*, jota voimme tarkastella niin määrällisesti kuin laadullisesti. Yksinkertainen suure, jota kyselyissä voidaan mitata, on kysyä, *kuinka moni aikuinen ydinperheen ulkopuolelta on valmis käyttämään aikaansa ja energiaansa osallistuakseen lapsen kasvatukseen. Kuinka moni syli — äidinsylin lisäksi — on ollut lapselle avoin? Perinteisessä kyläyhteisössä “lasta kasvatti koko kylä”, mutta betonilähiön yksinhuoltajaäiti voi olla hiekkalaatikolla lapsensa kanssa todella yksin. Yksinhuoltajaperheissä elää suomalaisista lapsista noin joka kuudes ja erilaisissa uusperheissä joka kymmenes. Noin 30 000 alle 18-vuotiasta lasta kokee avio- tai avoeron joka vuosi. Avioero voi amputoida sukupuusta kokonaisia oksia — ja niiden mukana dramaattisesti supistaa lapsen sosiaalista pääomaa. Toisaalta tietysti uusperhe*

voi suotuisassa tapauksessa tarjota myös uusia verkostoja. Äärimmäisen privatisoitumisen merkki ovat ne nuoret vanhemmat, jotka eivät edes halua isovanhempien, kummien ja sukulaisten osallistuvan lastensa kasvatustyöhön.

Toinen ongelmakokonaisuus on selvittää, mikä on *perheen yhteisen ajankäytön* merkitys sosiaalisen pääoman muodostuksessa. Onko joku vanhemmista kenties pysyvästi kotona, pidetäänkö yhteyttä enimmäkseen kännyköiden avulla tai jääkö lasten kanssa leikkiminen “laatuajaksi”, jota kaavoitetaan päiväryhtiin silloin, kun töiltä, matkoilta ja harrastuksilta liikenee aikaa? Entä mitä hyötyä tieto- ja viestintäteknikasta on perheelle? Kuluttaako se perheen yhteistä aikaa vai päinvastoin tuottaako se sitä? Tätä selvittää Jyväskylän yliopiston monitieteinen perheportaali-projekti, jonka 1. vaihe on valmistunut.

Ensisijainen kasvatusvastuu kuuluu vanhemmille, sanoi presidentti Halonen uudenvuodenpuheessaan 2002 samalla paljastaen, että tämäkin perusasia on monilta suomalaisilta hukassa. Jopa OECD on kiinnittänyt huomiota kouluikäisten suomalaisten lasten yksinäisiin iltapäiviin, mitä monessa muussa maassa pidettäisiin heitteillejättönä. Poliitiikan kannalta kysymys kuuluu, missä määrin muut toimijat — kuten päiväkotit, koulu, erilaiset kolmannen sektorin yhteisöt jne. — voisivat toimia vanhempien panosta korvaavana tai täydentävänä kasvatusyhteisönä. Valtakunnallisessa, kehitteillä olevassa MUKAVA-hankkeessa (Pulkkinen 2002b) on tavoitteena kouluympäristön yhteisöllisyyden kehittäminen integroimalla kokonaiskouluopäivään erilaisia harrastuksia yhteistyössä erityisesti kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.

## **Luottamuksen käsitteestä**

Mitä tulee *luottamukseen*, siitä puhuaksemme on hyödyllistä Uslanerin (2002) tapaan erottaa kaksi käsitettä:

(a) *Strateginen luottamus* on neuvotteluihin, sovitteluihin ja sopimukseen tai suorastaan strategiseen laskelmointiin perustuvaa toisen ihmisen tai ihmisryhmän tulevan käyttäytymisen ennustettavuutta, johon usein liittyy vahva intressinäkökulma.

(b) *Moraalinen luottamus* sen sijaan tarkoittaa pyyteetöntä luottamusta tuntematontakin ihmistä kohtaan, siis eräänlaista “lähimmäisenrakkautta” vailla omaa täsmällistä intressiä.

“Luottamus on ehkäpä tärkein yhteiskuntaa koossapitävä voima”, toteaa Simmel. Kokonaan ilman luottamusta maailmassa vallitsisi hobbesilainen “kaikkien sota kaikkia vastaan”. Valvontakameroiden ym. turvalaitteiden yleistymisen sellaisissakin paikoissa, joissa niitä ei oikeastaan mihinkään tarvita, kenties kertoo turvattomuuden ja yleisen



epäluottamuksen tunteen yleistymisestä suomalaisessa yhteiskunnassa. Ollaanko menossa kohti vartiointiyhteiskuntaa?

*Moraalista* luottamusta näemme koko ajan ympärillämme arkipäivän pienissä transaktioissa, joita huomaamattamme toimitamme tuttujen ja tuntemattomien kanssa. Mikrotason ihmissuhteissa ilmenevä luottamus on suurelta osin kasvatuksen tulosta ja sellaisena kasvuympäristöön sidonnaista. Ulkomaanmatkalla saatamme olla jo vähemmän luottavaisia. *Strategisen luottamuksen* astuessa kuvaan panokset ovat arkipäivän pikkuasioita suurempia. Strateginen luottamus vaikkapa työehtosopimusneuvotteluissa tai valtioiden välisissä suhteissa saavutetaan politiikan kautta, mutta myös tärkeimpien toimijoiden keskinäinen moraalinen luottamus (“henkilökemia”) voi olla merkityksellinen. Konsensusyhteiskunnassa luottamus viime kädessä perustuu vahvimpien intressipiirien solmimaan kaikenkattavaan yhteiskuntasopimukseen. Luottamus ihmisiin ja luottavaisuus instituutioita kohtaan yhdessä muodostavat yhteiskunnan “luottamusrakenteen” (Ilmonen 2000).

Englannin kielestä löytyy kaksikin sanaa, jotka kääntyvät suomeksi sanalla *luottamus*: toisaalta *confidence*, toisaalta *trust*. Viime aikojen keskustelussa näiden sanojen merkitykset ovat alkaneet eriytyä, joskaan kehitys ei ole yksiselitteinen: *Confidence* tuntuu enemmän viittaavan *strategiseen* luottamukseen. Kun asioista puhutaan “luottamuksellisesti” (*confidentially*) liikutaan esimerkiksi rahamaailman sisäpiireissä tai eliittivallan käytävillä, joilta ulkopuoliset eli luottamuksesta osattomat suljetaan pois. Luottamuksellista sisäpiirin tietoa voi olla vaikkapa diileriltä saatu sijoitusvinkki tai poliitikkojen laatima kassakaappisopimus. Luottamuksen perustana on tällöin osapuolten aseman vahvuus. Talouselämässä strateginen luottamus voidaan mitata selvässä rahassa: kellä on luottoa, sillä on usein myös *confidence*-tyyppistä luottamusta.

*Trust*-sana puolestaan viittaa useammin *moraaliseen* luottamukseen, jollaista me kaikki ainakin jonkin verran tarvitsemme arkielämän tilanteista selviytyäksemme. *Trust* on yhteisön yleispätevä ominaisuus, joka auttaa monenlaisissa tilanteissa ja tasoittaa kaikenlaisten asioiden sujumista. Kun *trust*-tyyppistä luottamusta on yhteiskunnassa paljon, se säästää yhteisön voimavaroja, tukee demokratian kehitystä ja lujittaa kansalaisyhteiskuntaa. Näin on varsinkin amerikkalaisen kommunitarismin piirissä uskottu Tocquevillelta alkaen. Putnamin mukaan moraalinen luottamus koituu lopulta koko yhteiskunnan “siunaukseksi”. Uskonnollisia äänenpainoja ei Putnamia tai Uslaneria lukiessa voi välttää, ja molemmat pitävätkin keskeisenä uskonnon osuutta moraalisen luottamuksen ylläpitäjänä. Luottamus uskonnolliseen yhteiseen arvopohjaan kannattelee myös yhteiskunnallisia instituutioita kohtaan tunnettua yleistä luottavaisuutta. *In God we trust*, lukee dollarin setelissäkin kuin kommunitarismin ohjelmanjulistuksena.

Sanojen *trust* ja *confidence* välistä eroa ei kuitenkaan voi esittää kategorisesti, vaan jokaisella aihepiiristä kirjoittaneella on loppujen lopuksi oma tapansa käyttää kieltä. Esimerkiksi Fukuyama (1996) käyttää sanaa *trust* pikemminkin strategisen luottamuksen

merkityksessä. Hän lähestyy aihetta taloustieteen näkökulmasta ja löytää eri maiden ja kulttuurien yleisestä luottavaisuudesta suuria eroja. Italiassa raha-asioissa petkuttaminen on Fukuyaman mukaan yleistä; niinpä vain sukulaisiin voi luottaa. Tästä johtuu, että Italian taloudellisesti menestyneimmät finanssiyhtiöt (Agnelli, Benetton, Pirelli...) ovat luoneet nimenomaan perhefirmoja. Saksassa ja Pohjoismaissa, jotka raha-asioissa ovat vahvan luottamuksen yhteiskuntia, firmat ovat voineet syntyä perhepiiriä laajemman luottamuksen, esimerkiksi osuustoiminnan, pohjalta. Fukuyaman mukaan minkään yhteiskunnan talouselämää ei voi ymmärtää ottamatta huomioon, millainen on kyseisen yhteiskunnan luottamusrakenne.

Seligman (1997) puolestaan haluaisi varata *trust*-sanon kuvaamaan vain ihmisten välistä luottamusta ja *confidence*-sanon instituutioita kohtaan tunnettuun yleiseen luottavaisuuteen. Käytännössä tämäkään ei onnistu. Kielessä on aina epätarkkuutta, mutta tärkeintä on oivaltaa, että 'luottamus' on käsitteenä hyvin moniulotteinen ja että siihen sisältyy enemmän nyansseja kuin yksi suomen kielen sana pystyy ilmaisemaan.

Bourdieu taas ei juuri lainkaan käytä sanaa luottamus. Hän suhtautuu kriittisesti varsinkin moraalisen luottamuksen merkitykseen. Hänen näkökulmastaan innokas luottamuksesta puhuminen kertoo pikemminkin latentin yhteiskuntakonfliktin olemassaolosta. Totta onkin, että luottamuksesta on alettu esimerkiksi Suomessa keskustella 1990-luvun lopulla, toisin sanoen maamme historian vakavimman laman jälkitilanteessa, jolloin monet ihmisryhmät ovat jo menettäneet luottamuksensa systeemiä kohtaan. Lamavuosina Suomesta tuhottiin sosiaalinen pääoma, kärjistää Antti-Veikko Perheentupa (2002). Kun yhteiskunnassa leviää epäluottamus, se ensimmäiseksi näkyy moraalisen luottamuksen murenemisena ja muuttumisena strategiseksi luottamukseksi. Ihmiset muuttuvat laskelmoiviksi saalistajiksi, pudotuspeli yleistyy, liioiteltu edunvalvonta kuluttaa yhteistä moraalivarantoa.

Uslanerin (2000a) mukaan taloudellinen vakaus, vauraus ja oikeudenmukaisuus ovat tärkeimpiä yhteiskunnan luottamusrakenteen ylläpitäjiä. Demokratiakin tarvitaan, mutta pelkkä demokratia ei vielä riitä luomaan yhteiskuntaan luottamuksen ilmapiiriä. Esimerkiksi Argentiinassa on kyllä demokratia, mutta huonon talouspolitiikan vuoksi luottamus päättäjiin on pudonnut siellä lähes nolliin. Kovan kurin Singaporessa taas on ongelmallista puhua demokratiasta, mutta Singapore on silti maailman neljänneksi vähiten korruptoitunut maa (Suomen, Tanskan ja Uuden Seelannin jälkeen ja Islannin rinnalla; Transparency International 2002). Myös Kiinassa kansa sanoo tuntevansa huomattavan suurta luottamusta johtajiaan kohtaan, mutta Uslanerille tämä tutkimustulos on hämmäntävä, koska Kiina ei ole demokratia. Hän viittaa kuitenkin konfutselaiseen kasvatusihanteeseen, joka korostaa kunnioittavaa suhtautumista vanhempiin ynnä muihin yhteiskunnallisiin hierarkioihin.

Strategisen luottamuksen sisältö määräytyy kussakin yhteiskunnassa voimakkaimpien ryhmittymien ajamiin intressien pohjalta syntyneenä kompromissina. Esimerkiksi Suomessa voidaan ajatella vallitsevan suurimpien puolueiden, päämedian ja myös

luterilaisen kirkon välinen laaja konsensus (“Korpilammen henki”), jonka jatkuvuutta ei Suomen sisältä uhanne mikään. Suomella on vain yksi, maantieteellisesti Etelä-Suomeen keskittynyt eliitti, jossa “kaikki tuntevat kaikki” ja luottavat toisiinsa, ainakin strategisesti. Suomalaisessa konsensuksessa on mukana sekä strategista luottamusta (osapuolten intressilaskelmat) että moraalista luottamusta (yhteiset arvot). Toistaiseksi tuntematonta on missä määrin globalisaatio tai jäsenyys Euroopan Unionissa synnyttävät suomalaiseen yhteiskuntasopimukseen vaikuttavia ulkoisia muutosaineita. Jos ulkomaailma aletaan kokea uhkaavaksi, voi myös käydä niin, että suomalainen konsensus vain entisestään tiivistyy.

Strategisen luottamuksen syntyyn riittää vastapuolen käytöksen ennustettavuus. Suurvaltapolitiikassa kylmän sodan aikana vallinnut “kauhun tasapaino” oli sekoin eräänlaista strategista luottamusta. Vaikkeivät osapuolet pitäneetkään toisiaan moraalisesti luotettavina, ne ainakin tiesivät mihin asti iskuissa ja vastaiskuissa voitiin mennä. Niin kauan kuin hitunen strategista luottamusta vielä on jäljellä valtiomiesten, sotilasjohtajien ja diplomaattien keskinäisissä suhteissa, sotakin voidaan lopettaa neuvottelemalla. Terrorismi poikkeaa tavanomaisesta sodasta siinä, ettei mitään luottamusta enää ole.

Luottamus on symmetrinen suhde: minä luotan sinuun ja sinä luotat minuun. Luotettavuus (*trustworthiness*) sen sijaan on epäsymmetrinen suhde, joka edellyttää, että toinen (*alter*) tunnistaa ja tunnustaa moraalisen luottamuksen olemassaolon minussa (*ego*). Vaikutelma minun luotettavuudestani ei niinkään perustu toisen laskelmointiin kuin hänen intuitioonsa. Luotettavuus on olemassa vain toisen silmissä. Kukaan ei voi itse julistaa olevansa luotettava tai merkitä sellaista ominaisuutta ansioluetteloonsa. Pikemminkin luotettavuuden vaikutelma syntyy vähitellen yhteisen kanssakäymisen oheistuotteena, yleensä toki molemminpuolisena. Luotettavuuden vaikutelma on kuin hienoaromista eliksiiriä, jota hitaana prosessina voidaan tislata lisää, kun osapuolet vähitellen oppivat paremmin tuntemaan toisensa. Luotettavuuden testaamisesta on kysymys esimerkiksi liikemiesten kansainvälisessä tavassa tutustella toisiinsa golfia pelaamalla.

Moraalinen luottamus tulee esille erityisesti suhtautumisessa tuntemattomia ihmisiä kohtaan ja epävarmoissa olosuhteissa, joissa ei ole muuta mahdollisuutta kuin luottaa. Minän täytyy vain uskoa, että toisen sana tai lupaus pitää. Luottamusta tukevat esimerkiksi totuudellisuuden, reilouden ja vastuullisuuden kaltaiset hyveet. Moraalinen luottamus on usein vaikuttamassa myös strategisen luottamuksen syntyyn. Jos esimerkiksi työhönottohaastattelussa, liikemiesten neuvottelussa tai työmarkkinaosapuolten välillä syntyy vaikutelma, että toinen on sitoutunut johonkin vahvaan arvoon, Charles Taylorin (1989) sanoin “superhyvään”, jonka minäkin jaan, se antaa toiselle vakaan identiteetin, joka tekee hänet minulle luotettavaksi. Esimerkkinä mainittakoon vaikkapa mormonin tuttuus ja turvallisuus utahilaisen firman rekrytoidessa uutta työntekijää Salt Lake Cityssä. Superhyvä luotettavuuden tae voi olla myös verisukulaisuus, sama poliittinen puolue jne. Yleensä yhteistä superhyvää ei kuitenkaan

ole, vaan luottamus perustuu tuttuuteen, yhteiseen taustaan, yhteiseen kieleen jne. Ulkomailla kaksi suomalaista, jotka eivät muuten tunne toisiaan, alkavat piankin tuntea keskinäistä luottamusta ympäröivään täysin outoon kulttuuriin verrattuna.

Tietenkään luottamusta herättävä ihminen ei todellisuudessa aina ole luottamusta ansaitseva. Psykopaatit ovat mestareita herättämään luotettavuuden vaikutelman, vaikka heidän tavoitteensa on vain toisten ihmisten manipuloiminen näiden luottavaisuutta häikäilemättömästi hyväksi käyttäen.

## **Luottamuksen kriisi**

Viime aikojen yhteiskunnallisessa keskustelussa pinnalle ovat nousseet monet nuorisokulttuurin pelottavat ilmiöt: huumeet, alkoholi, jengiytyminen, silmitön väkivalta, äärimmäisinä ilmiönä jopa hautausmaiden vandalisoiminen ja saatananpalvonta. Mika Ojakangas kirjoitti *Helsingin Sanomissa* 2.1. 2002: “Yhteiskunnassa, jossa rajojen hahmottaminen on lopulta mahdotonta, nuoren on ryhdyttävä mahdottomiin toimiin rajojen rikkomiseksi.” Kun tällaiset ilmiöt ovat koskettaneet ylimpienkin sosiaaliluokkien lapsia ja nuoria, eivät perinteiset selitysmallit yhteiskunnallisen syrjäytymisen syistä enää tunnu toimivan. Eräät yksittäiset väkivaltarikokset, kuten nuorten tekemät murhat ja toisaalta lapsiaan surmanneet äidit, ovat saattaneet kansakunnan ymmälle. “Miksi hyvien perheiden lapset tappavat?”, kyselee iltapäivälehti lööpissään unohtaen täsmentää, millainen oikeastaan on “hyvä perhe”. Onko hyvällä perheellä paljon rahaa, paljon koulutusta, paljon tietokoneita — vai paljon luottamusta? Meidän tutkielmamme näkökulmasta keskeisimmäksi käsitteeksi nousee moraalinen luottamus, joka on suurelta osin kasvatuksen tulos.

Lapsen perusluottamus syntyy jo varhaisessa äitisuhteessa (Eriksson 1950). Sen taustalla voi olla jopa prenataalinen kokemus, erityisesti “kuuden viimeisen raskausviikon aikana, ellei äiti ole raskauden aikana stressaantunut” (Cyrulnik 2001). Lapsi kiintyy turvallisesti hoitajaansa, joka ymmärtää herkästi hänen tarpeensa ja vastaa niihin nopeasti. Cyrulnik korostaa “kolmiomaisen” ihmissuhteen merkitystä lapsen luottamuksen kehittämisessä: äidin rinnalla tarvitaan myös isä tai muu äidin vahva tukija. Pettymykset varhaisissa ihmissuhteissa esim. laiminlyöntien tai pahoinpitelyjen takia voivat vaurioittaa vakavasti perusluottamusta ihmisiin. Myös myöhemmät kokemukset ihmissuhteista vaikuttavat luottamuksen rakentumiseen. Esimerkiksi luottavaisuutta perheinstituutioon voi horjuttaa vanhempien keskinäinen väkivaltaisuus tai ero. Se voi näkyä myöhemmässä elämässä suurempana alttiutena avioeroon kuin niillä, joiden luottavaisuus avioliittoa kohtaan on syntynyt lapsuuskodissa. Perheväkivalta ja avioerot ulosmittaavat yksilön ja yhteiskunnan sosiaalista pääomaa Suomessa enemmän kuin monessa muussa maassa. Noin puolet avioliitoista päättyy Suomessa eroon, ja Helsingissä reilusti yli puolet; tämä on maailmanennätys.

*Valittujen Palojen* 18 Euroopan maassa teettämä luottamustutkimus (European Trusted Brands 2002) antaa suomalaisista vähintäänkin kummallisen kuvan: Kaikkiaan 31 692 eurooppalaista sai tehtäväkseen arvioida eri yhteiskunnallisia instituutioita luotettavuusasteikossa. Kaikissa maissa arvioitiin samat 20 instituutiota. Kaikissa muissa Euroopan maissa paitsi Suomessa parhaan luotettavuusarvioinnin sai avioliitto. Omalaatuiset suomalaiset sen sijaan arvioivat luotettavimmaksi Yleisradion!

Elämme epävarmuuden aikaa. Pätkätöiden rinnalle ovat tulleet pätkäavioliitot. Nykyisin myös työelämän tempo on kiihtynyt. Varsinkin kuumimpana käyväällä IT-alalla kaikki näyttää olevan mahdollista. Kilpailijoita kammitetaan, avainhenkilöitä ostetaan, nurkanvaltauksia tehdään, firmat pilkotaan ja myydään, “uuden talouden” kuplat puhkeavat. Miten tämä vaikuttaa lapsiin? Kaj Ilmonen (2000) kirjoittaa: “Lapset oppivat nyt vanhemmiltaan, että ‘pärjätäkseen’ ei kannata luottaa kehenkään. Miksi siis heidän pitäisi luottaa edes omiin vanhempoihinsa, jotka näyttävät aina otollisen tilaisuuden tullen pettävän työnantajansa tai kenen muun tahansa?”

Suomen Akatemian laajassa ja monitieteisessä Lama ja luottamus -projektissa (2002) selvitettiin 1990-luvun alun talouslaman vaikutuksia suomalaiseen yhteiskunnan luottamusrakenteeseen. Kyseistä tutkimusta ei vielä ollut julkistettu, kun käsillä oleva esiselvitystyö tehtiin.

## **Luottamukseen ja luotettavuuteen kasvattaminen**

Jo Coleman (1988) käsitteli lapsuuden sosiaalisten verkostojen merkitystä myöhempään koulun keskeyttämiseen. Hän korosti, ettei vanhempien tai suvun kulttuurinakaan pääoma siirry lapselle itsestään, elleivät vanhemmat ole tärkeä osa lastensa elämää, vaan toimivat enimmäkseen vain työelämässä ja muualla kodin ulkopuolella. Yhdysvalloissa on todettu itäaasialaista alkuperää (kiinalaiset, korealaiset, vietnamilaiset) olevien lasten usein yltävän poikkeukselliseen koulumenestykseen, koska aasialaisyhteisö tukee ja arvostaa tämäntyyppisiä saavutuksia. Äidit preppaavat lapsiaan jopa niin paljon, että lapset ostavat koulukirjansa kahtena kappaleena — toinen on äidille! Äidin ja lapsen välinen luottamus, vaikkapa koulutehtävien tekemisessä, onkin moraalisen luottamuksen ydinaluetta. Tärkeää on myös ydinperhettä laajemman yhteisön osallistuminen lapsen arvo- ja normimaailman, yhteisöllisyyden ja luottamuksen kehittämiseen. Osavastuuta kuuluu koululle, mahdollisesti uskonyhteisölle sekä muille kolmannen sektorin toimijoille.

Koulujen uskonnonopetus on monien mielestä jääne, joka joutaisi jo historian roskatynnyriin, onhan kyseessä koululaitoksen vähiten suosittu aine. Toisaalta ei ole aivan helposti osoitettavissa, millä uskonnon poistamisesta syntynyt arvotyhjiö

voitaisiin täyttää — tuskin pelkällä kansalaistaidolla. Akateemisesti sivistynyt, paljon lukenut ja matkustellut eliitti-ihminen kenties voi aikuisena sommitella oman privaatin elämäkatsomuksensa maailmalta löytämistään kiinnostavista sirpaleista, mutta elämänsä alussa olevaa nuorta voivat uskonnon välittämät arvot myös suojella paljolta pahalta. Uskontokasvatusta — sen enempiä kuin sukupuolivalistustakaan — ei voida noin vain sysätä vanhempien vastuulle, koska läheskään kaikki vanhemmat eivät kykene tällaisista asioista puhumaan. Uskontoa ei myöskään voida aivan helposti kiertää, kun on puhe luottamuksesta ja toivosta. Kun tarpeeksi syvälle mennään, päädytään kyselemään elämän ja olemassaolon perimmäistä tarkoitusta. Ekumeniikan professori Tuomo Mannermaa pohdiskelee:

“Ihmiselle on elintärkeää luottamus, että olemassaololla on jokin perimmäinen tarkoitus. Olemassaololla on puolestaan tällainen tarkoitus vain, jos se on viime kädessä hyvä eli elämisen arvoinen. Vain silloin ihminen voi luottaa ja hänellä on toivo.” (Mannermaa 2000)

Myös Eric M. Uslaner (2002) myöntää uskonnon suuren merkityksen yhteisön keskeisiä arvoja kantavana ja varjelevana voimana. Hän ei kuitenkaan halua kytkeä toivoa ja luottamusta pelkästään uskonnolliseen maailmankuvaan, vaan puhuu laajemmin “optimistisesta elämänasenteesta”, jonka perusta luodaan lapsuuden ja nuoruuden kokemuksista. Optimistisen ihmisen perusasenne on valistunut luottavaisuus: hän uskoo useimpien ihmisten olevan luotettavia ja pyrkivän toiminnallaan enimmäkseen hyvään. Yhteistyö on hänelle luonnollinen asia. Lapsia ja nuoria kannattaa rohkaista osallistumaan monenlaiseen järjestötoimintaan, sillä aktiivisista järjestöihmisistä kasvaa omissa pienyhteisöissään yhteiskunnan luottamusrakenteen tukipilareita. Kaikki tutkimukset osoittavat, että aktiiviset järjestöihmiset tuntevat suurempaa luottamusta yhteiskunnan instituutioita kohtaan kuin passiiviset. Esimerkiksi vuonna 1994 kaikista suomalaisista eduskuntaan luotti vain 21,2 %, mutta niistä suomalaisista, jotka olivat jäseninä yli neljässä yhdistyksessä, luottamusta eduskuntaan tunsu peräti 40,0 % (Siisiäinen 2000).

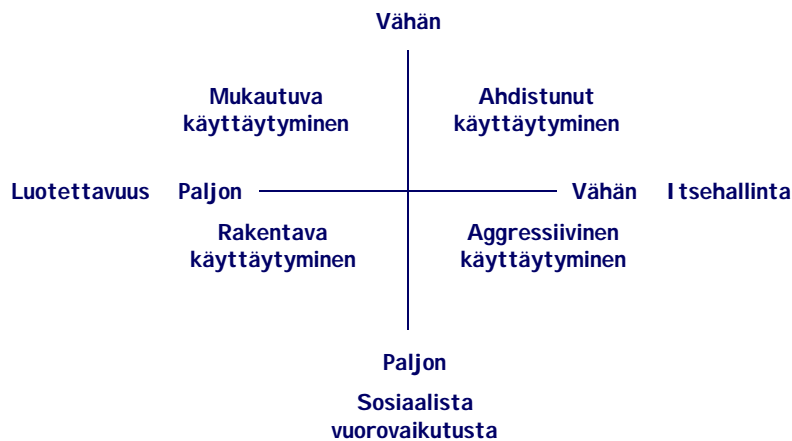
Persoonallisuuden ominaisuuksien pysyvyyden perusteella on todennäköistä, että luottamus, luottavaisuus ja luotettavuus ovat ihmisen käyttäytymisessä ajallisesti jatkuvia piirteitä. Lea Pulkkisen johtama seuraututkimus “Lapsesta aikuiseksi” (Pitkänen 1969; Pulkkinen 1977, 1982, 1984, 1997) tarjoaa ainutlaatuista materiaalia tällaisten kysymysten analyysiin. Jyväskylän yliopiston Psykocenterissä on tietokanta, joka perustuu alunperin vuonna 1968 aloitettuun 196 pojan ja 173 tytön kehityksen monipuoliseen haastatteluseurantaan. Lähtötilanteessa seurattavat olivat 8-vuotiaita, viimeisimmässä vuonna 2001 toteutetussa tutkimusvaiheessa 42-vuotiaita. Alkuperäisistä seurattavista on tähän mennessä kuollut 5 miestä ja 1 nainen, minkä lisäksi jotkut ovat kieltäytyneet haastattelusta tai jääneet tavoittamatta. Mukana on silti vielä 151 miestä ja 134 naista, joten aineiston kattavuus on säilynyt vuosikymmenten yli. Materiaali on kansainvälisesti ainutlaatuinen kolmesta syystä:

- (i) Näin pitkät ja laajat seuruututkimukset ovat harvinaisuuksia ylipäänsä.
- (ii) Materiaali edustaa yhteiskunnallista läpileikkausta, sillä toisin kuin monissa muissa seuruututkimuksissa huomiota ei ole kiinnitetty riski- tai erityisryhmiin, vaan aivan tavallisiin lapsiin.
- (iii) Tieto- ja viestintäteknologian sosiaalisten seuraamusten kannalta materiaali on paljonpuhuva, koska tietoyhteiskunnan suuri murros osuu keskelle juuri tämän tutkittavan sukupolven elämänkaarta.

Seuruun jatkamiselle elämänkaaren myöhemmissä vaiheissa on siis painavat syyt. Myös seuraavan sukupolven seuruu, joka on jo aloitettu, voi tuottaa ainutlaatuisia tutkimusmateriaalia esimerkiksi sosiaalisen pääoman periytyvyydestä ynnä monista muista kiinnostavista kysymyksistä.

Sosioemotionaalisen käyttäytymisen viitekehyksenä on ollut kaksiulotteinen malli, jolla on kuvattu yksilön käyttäytymistä ristiriitatilanteissa (kuvio 1). Vaaka-akselilla havainnollistetaan impulssien ja tunteiden joko heikkoa tai vahvaa itsehallintaa. Riippuen siitä, kuinka paljon pyrkimystä sosiaaliseen vuorovaikutukseen käyttäytymisessä on, hallitsematon käyttäytyminen ristiriitatilanteissa voi saada joko aggressiivisuuden tai ahdistuneisuuden ja pelon muotoja. Hallittu käyttäytyminen sitä vastoin voi ilmetä joko aktiivisina pyrkimyksinä poistaa ristiriidan lähteitä (rakentava käyttäytyminen) tai mukautumisena ja ongelmallisten tilanteiden väistelynä.

Hallittu käyttäytymistapa koetaan luottamusta herättäväksi. Kun kohtaamme uuden ihmisen, jonka luotettavuutta joudumme arvioimaan, teemme havaintoja hänen käytöksestään. Neuvotteluun ja sovitteluun pyrkivä tai konfliktitilanteessa rauhallisena pysyvä henkilö herättää luottamustamme enemmän kuin mieltään aggressiivisesti osoittava tai hyvin pelokas henkilö. Kuvio 1 havainnollistaa, miten luotettavuuden arviointi on yhteydessä havaintoihimme kohteen käyttäytymisestä ristiriitatilanteissa. Luotettavuus on sitä vahvempaa, mitä enemmän havaitsemme käyttäytymisen itsehallintaa. Tutkimuksessamme lapsen itsehallinta ei perustu ainoastaan tutkijan käytöstavoista ynnä muista sosiaalisista taidoista tekemiin havaintoihin, vaan myös koulutovereiden arviointiin lapsen kyvystä käsitellä sosiaalisia tilanteita muita ihmisiä huomioon ottavalla tavalla.



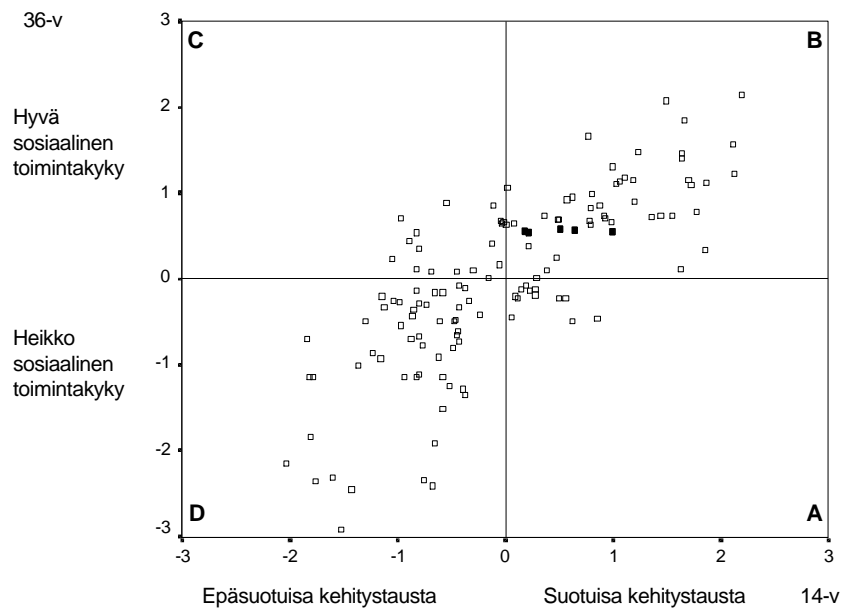
Kuvio 1. Lapsen sosioemotionaalisen käyttäytymisen yhteydet arviointiin hänen luotettavuudestaan

Lapsesta aikuiseksi -tutkimus osoittaa, että luotettava käyttäytyminen kehittyy parhaiten kotiympäristössä, jossa vanhemmilla on hyvä keskinäinen suhde, lapsella on hyvä suhde isäänsä, äiti on huolehtivainen ja lapseensa luottava ja vanhempien alkoholinkäyttö on hallittua. Vähemmän luottamusta herättävän kielteisen käyttäytymisen taustalta taas löytyy usein ongelmallisia kotioloja, joissa lapsi on kokenut monenlaisia pettymyksiä ihmissuhteissa, aikuisten käyttäytymisessä tai suhtautumisessa itseensä. Suotuisassa tapauksessa lapsi voi kuitenkin saada tukea laajemmalta perheeltä (*extending family*), esimerkiksi isovanhemmilta tai muilta sukulaisilta ja perheystäviltä, opettajilta tai nuorisotyöntekijöiltä ja selviytyä kotipiirin vaikeuksistaan korvaavien verkostojensa tukemana (Cochran 1990). Toisaalta vähäiseksi arvioitu luotettavuus voi johtaa negatiiviseen kierteeseen: Nuori voi joutua “huonoon seuraan” eli arvovärykseltään kielteiseen vertaisryhmään kuten päihteiden käyttöä tai rikollisuutta suosivaan jengiin, jossa hän kuitenkin kokee saavansa osakseen kaipaamaansa hyväksyntää tai ihailua.

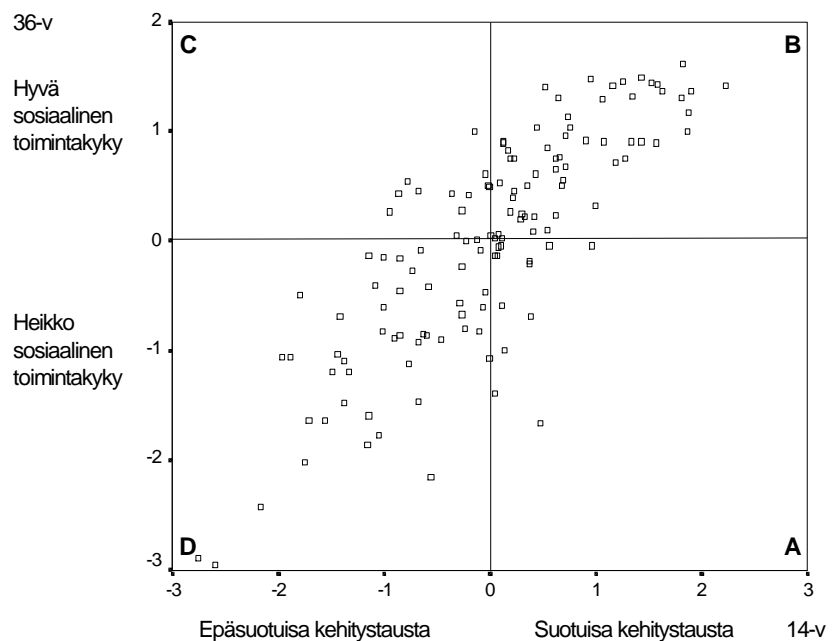
Aikuisiän sosiaalisten taitojen indikaattoreina on tarkasteltu mm. yleistä yhteiskuntaan sopeutumista, vakaata työuraa ja kontrolloitua alkoholinkäyttöä. Lapsuuden lähtökohtien yhteys sosiaaliseen toimintakykyyn on havaittu erittäin vahvaksi. Lapsuudessa saadun sosiaalisen pääoman vaikutus aikuisen sosiaaliseen toimintakykyyn on havaittu niin vahvaksi, että voidaan miltei puhua determinismistä. Lapsesta aikuiseksi -seuruussa mukana olleista juuri kukaan, jolla oli ollut keskimääräistä paremmat lähtökohdat 8 vuoden ikään asti, ei ollut päätenyt keskimääräistä heikompaan sosiaaliseen toimintakykyyn 36 vuodentkaan iässä. Vastaavasti juuri kukaan, jonka



lapsuuden tausta (“sosiaalinen alkupääoma”) oli huono, ei ollut myöhemmässäkään elämässä saavuttanut erityisen hyvää sosiaalista toimintakykyä. Kuvioissa 2 ja 3 yksittäiset pisteet edustavat tutkimukseen kuuluneita miehiä (kuvio 2) ja naisia (kuvio 3).



Kuvio 2. Kehitystaustan ja sosiaalisen toimintakyvyn hajontakuvi miehillä



Kuvio 3. Kehitystaustan ja sosiaalisen toimintakyvyn hajontakuvi naisilla

Kuviot herättävät monia kysymyksiä mahdollisuuksista tukea lapsen kehitystaustan muotoutumista. Vanhemmuuden tukemiseen varhaislapsuudesta lähtien olisikin tehtävä kaikki mahdollinen, sillä kotipiiri kaikkine ominaisuuksineen antaa lapselle merkittävän osan hänen kehityksensä lähtökohdista. Tulosten soveltaminen käytäntöön on mahdollista myös ongelmallisissa lähtökohtatilanteissa. Cyrulnik (2001) on tutkinut äärimmäisiä tapauksia kuten Kosovon, Ruandan ja Sierra Leonen sotien ja kansanmurhien keskellä syntyneitä ja kasvaneita lapsia. Cyrulnikin mukaan ihmisellä on toivoa selviytyä ja toipua äärimmäisen traumaattisistakin kokemuksista, jos suhde äitiin ja muuhun lähipiiriin on ollut hyvä. Kehitys voi edetä suotuisasti, mikäli on olemassa riittävästi suojaavia tekijöitä kuten hyviä ihmissuhteita laajemman perheen piirissä. Suojaava tekijä voi olla myös jokin kulttuuriharrastus, tyypillisesti urheilu tai musiikki, mutta miksei myös tietokoneharrastus (väkivaltaiset tietokonepelit poislukien). Vaikka ensisijainen kasvatusvastuu onkin vanhemmilla, olisi suomalaistenkin lasten sosiaalisten taitojen kehittymistä mahdollista tukea nykyistä tehokkaammin integroimalla koulun toimintaan nykyistä enemmän harrastustoimintaa.

Usein kiinnitämme sosiaalisen pääoman, erityisesti sen vajeen, merkitykseen huomiota vain silloin, kun se aktualisoituu riskiryhmissä ja kriisitilanteissa, vaikkapa nuorisorikollisuudessa ynnä muissa yhteiskunnan kannalta negatiivisissa ilmiöissä. Yhtä tärkeää olisi havaita sosiaalisen pääoman merkitys myös silloin, kun se ilmenee yksilön sosiaalisena lahjakkuutena ja hänen rakentavissa aikaansaannoksissaan yhteisönsä hyväksi. Mitä yhteisö kylvää, sitä se myös niittää. Putnamilaisittain ajateltuna sosiaalisella pääomalla siis on kuin onkin sijoitusmarkkinat: yhteiskunta voi saada lapsiin sijoittamansa sosiaalisen pääoman korkojen kanssa takaisin. Sosiaalisesti lahjakkaasta yksilöstä voi jo hyvin nuorena kehkeytyä yhteisönsä hyväntekijä, joka esimerkiksi nuorisojärjestöissä aktiivisesti toimimalla luo lähipiiriinsä uutta sosiaalista pääomaa. Pääoman muotona sosiaalinen pääoma on sikäli poikkeuksellinen, ettei sitä voi säilöä, vaan se on pantava kiertoon — muuten se katoaa. Aktiiviseen kiertoon pantuna sosiaalinen pääoma ei kulu, vaan karttuu hyödyttäen koko sitä yhteisöä, joka sitä kierrättää.

# 5. UUDEN TIETO- JA VIESTINTÄTEKNIIKAN VAIKUTUKSISTA LASTEN JA NUORTEN ELÄMÄSSÄ

## Laaja ongelmakenttä

Olemme edellä luoneet laajan katsauksen *sosiaalisen pääoman* käsitteeseen kolmella eri tasolla: aatteellisesti, alueellisesti ja yksilönkehityksen kannalta. Olemme sivunneet useita tieteenaloja kuten poliittista historiaa, sosiologiaa, taloustiedettä, valtiotiedettä ja psykologiaa. Eri muodoissa ja merkityksissä sosiaalinen pääoma on osoittautunut ajankohtaiseksi avainkäsitteeksi, jolla on tieteidenvälistä kantavuutta. Vaikka kyseessä olisikin vain muotikäsite, ovat *syrjäytyminen* ynnä muut yhteiskunnalliset ilmiöt, joihin sosiaalisen pääoman käsitettä käyttäen voidaan puuttua, polttavan ajankohtaisia.

Sosiaalista pääomaa kaikilla tasoilla parhaiten luonnehtiva käsite on *luottamus*. Sen tieteidenvälinen läpäisevyys on oikeastaan vielä suurempi. Luottamusta tavataan ja tarvitaan toimivan yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Luottamuksen piirit laajenevat vanhempien ja lapsen suhteesta perheeseen, sukuun, lähipiiriin, pienyhteisöön, kylään ja kaupunkiin, paikalliselle ja alueelliselle tasolle, yhteiskunnallisiin suhteisiin ja lopulta jopa maailmanlaajuisiksi.

Nykypäivän maailmankulttuurin suurimpia murroksia on tietoyhteiskunnan tulo (Castells 2000). Kysymys on vieläkin varsin tuoreista, 1990-luvun teknisistä keksinnöistä ja niiden tavattoman nopeasta yleistymisestä. Tietoverkossa "surfailun" mahdollistava www-toiminto tuli käyttöön internetissä kesällä 1991. Matkapuhelimet alkoivat Suomessakin toden teolla yleistyä vasta noin vuonna 1995. Tekstiviesteistä tuli megatrendi noin vuonna 1998. Tieto- ja viestintäteknologian uudet keksinnöt katalysoivat myös yhteiskunnallisia muutoksia, joiden kauaskantoisuutta emme murroksen keskellä elävinä täysin tajua. Suomalaisella yhteiskuntatieteellisellä tutkimuksella on kuitenkin mahdollisuus saavuttaa tietoyhteiskunnan sosiaalisten vaikutusten seurannassa etulyöntiasema, koska maillamme on etumatkaa tietoyhteiskunnan fyysisenkin infrastruktuurin rakentamisessa.

Suomalaiset kotitaloudet ovat nopeasti kasvattaneet laitekantaansa viime vuosikymmeninä. *Suomi tietoyhteiskuntana* (2000) -raportin mukaan kotitalouksien

tuloerot eivät ole olleet tieto- ja viestintätekniiikan leviämisen merkittävä este paitsi silloin, kun perheenjäsentä kohti laskettu bruttotulo jäi alle 4000 mk/kk. Näin on asia esim. monissa useampilapsisissa perheissä. Tieto- ja viestintätekniiikan hankinnassa kotitalouksiin motivaatio tai sen puute on lähes yhtä merkittävä tekijä kuin perheen tulotaso. Vuonna 2000 tietokone oli hieman yli 60 %:lla, verkkoyhteys 25 %:lla ja vähintään yksi matkapuhelin 90 %:lla kotitalouksista. Henkilökohtainen tietokone ja henkilökohtaiset salasanat ohjaavat uusien laitteiden käyttöä individualistiseen suuntaan. Äärimmäisen huipputeknisessä perheessä jokainen viihtyy omassa huoneessaan oman televisionsa, nettiyhteytensä ja kännykkänsä parissa. Lasten tekninen varustetaso kertoo suomalaisten elintasosta: Jo vuonna 1997 oli alle 15-vuotiaista suomalaislapsista 38 prosentilla oma televisio ja yli 15-vuotiaista peräti 60 prosentilla; näistä lisäksi 22 prosentilla oli myös oma videonauhuri. Myös kännykkä ja oma sähköpostiosoite on ennen pitkää lähes kaikilla lapsilla. Omaperäinen suomalaisidea nuorten viestintätaitojen kehittämiseksi ovat olleet Viestintäkasvatuksen seura ry:n vuodesta 1987 järjestämät viestintäleirit (Viherä 2000).

Lasten ja nuorten osalta tietoyhteiskunnan yksi ilmiselvä vaikutus on sukupolvien kuilu suhtautumisessa uuteen tekniikkaan. On paljon vanhempia, joilla ei ole minkäänlaista tuntumaa heidän lastensa käyttämään informaatiotekniikkaan saati sen tarjoamiin sisältöihin. Ei tiedetä, mitä edes tarkoittaa chat-ryhmään osallistuminen tai pelin "imuroiminen" verkosta, saati että osattaisiin kuvitella, millaisia arvoja, normeja tai yhteisöllisyyden muotoja uusi viihdekulttuuri tarjoaa. Kyseessä on murroskauden ongelma, joka osittain korjautuu itsestään, kun yhä uudet ikäluokat tulevat tutuiksi uuden teknologian kanssa. Tällä hetkellä tietysti vanhin ikäluokka on eniten "ulkona" kehityksestä, mutta tulevaisuudessa digitaalinen kuilu ei erottane yhtä selväpiirteisesti ikäryhmiä toisistaan. Todennäköisesti koulussa ja työelämässä opitut tietotekniikkataidot läpäisevät ennen pitkää kaikki ikäluokat, ja tämänhetkinen vanhojen ihmisten ymmärrettäväkin haluttomuus perehtyä uusiin laitteisiin häviää tai vähenee luonnollisen kehityksen kautta.

Tietoyhteiskunnan "ensimmäinen aalto" on jo pyyhkinyt Suomen yli: Esimerkiksi pääkaupunkiseudun nuorison ikähaarukassa 15–19 vuotta kännyköiden peitto on jo 100 %, eikä siis enää voi kasvaa. Myös internetin käyttäjinä olemme Euroopan johtava kansakunta. OECD:n tutkimuksen mukaan heinäkuussa 2000 Suomessa oli 147 internet-liittymää tuhatta asukasta kohti. Maailmantilastossa vain Yhdysvaltojen tunnusluku (215) oli suurempi. Kun tietoyhteiskunnan ensimmäisen aallon keskeisin kysymys oli tekninen *miten*, niin tästedes yhä useammin tullaan kysymään myös *miksi*. Tietoyhteiskunnan "toisessa aallossa" pohdiskellaan entistä enemmän kehityksen suuntaa, jolloin yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden merkitys keskustelussa kasvaa. Informaatioteknologia on kehittynyt vaiheeseen, jossa niin kuluttajan ääntä kuin tutkijayhteisöäkin kuunnellaan entistä herkemällä korvalla ja jossa teknologiset edellytykset aidosti ihmislähtöisille sovelluksille ovat olemassa.

## Yhteisöllisyyttä vai yksinäisyyttä?

Onko sitten sosiaalinen pääoma uuden tieto- ja viestintätekniiikan takia kaiken kaikkiaan kasvamassa vai vähenemässä? Robert D. Putnam syytti erityisesti televisiota Amerikassa havaitsemastaan yhteiskunnallisen osallistumisen hiipumisesta, mutta internetiin hän ei ottanut kantaa yhtä painokkaasti. Suomessa Tilastokeskus on todennut, että television katseluun käytetty vapaa-aika jatkuvasti kasvaa ja sosiaalisen kanssakäymisen osuus vastaavasti vähenee. Nykyisin televisio vie jo 35 prosenttia suomalaisten kaikesta vapaa-ajasta, kun taas sosiaaliseen kanssakäymiseen käytetty aika on 1990-luvulla pudonnut 23 prosentista 17 prosenttiin. Suomalaisessa nuorisokulttuurissa televisio on edelleen kaikkein tärkein media. Käytännöllisesti kaikki nuoret katsovat televisiota arkisin 2–3 tuntia päivässä, viikonloppuisin 3–4 tuntia päivässä. Yhdysvalloissa sen sijaan trendi on kääntymässä: television katselu on jonkin verran vähentynyt internetin käytön hyväksi. Nettiperheissä katsellaan televisiota ajallisesti 13 % vähemmän kuin netittömissä, sanoo eräs nyt jo vanhentunut amerikkalaistutkimus vuodelta 1999. Internet osoitti tehokkuutensa tietolähteenä ja löi itsensä Yhdysvalloissa lopullisesti läpi syksyn 2001 terrori-iskujen aikana, jolloin sitä käytettiin ehkä enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Internetiä ei voi vain ”katsella”, vaan sieltä on itse haettava tietoa aktiivisesti ja interaktiivisesti, joten kyseessä on ”sähköisen sosiaalisuuden” muoto. Televisio on pääosin yksisuuntaista viestintää, kun taas internetissä aito vuorovaikutus ja myös oman nettimateriaalin tuottaminen on mahdollista. Ainakin passivoivaksi syytettyyn televisioon verrattuna internet siis epäilemättä on sosiaalista pääomaa lisäävä keksintö.

Nimenomaan internetin ja television eroa yhtenä perustelunaan käyttäen Lin (2001) esitti optimistisen teesin: hänen mukaansa koko maailmankin sosiaalinen pääoma on valtavassa kasvussa juuri nettikulttuurin ja nettiyhteisöjen ansiosta. Esimerkiksi syrjäseutujen nuorille internet voi avata laveamman kontaktipinnan yhteiskuntaan ja mahdollisuuden testata ajatuksia keskustelussa toisenlaisten, toisessa kulttuurissa elävien nuorten kanssa. Internet mahdollistaa myös yhteisöllisen prosessityöskentelyn, jossa eri osapuolet tuovat käsiteltävään teemaan omia näkemyksiään. Esimerkiksi nuorisoryhmä voi työstää netissä yhteisen tekstin kannanotoksi ajankohtaiseen poliittiseen kysymykseen. Optimistisesti voimme ajatella, että tällaisen työskentelytavan yleistyminen vähitellen vaikuttaa ajatteluun, auttaa ottamaan huomioon toisenkin osapuolen ja liennyttää yhteiskunnallisia ristiriitoja. Varsin tavallista on, että emme kuuntele loppuun asti toista ihmistä, jonka mielipidettä emme ota täysin vakavasti. Miehet puhuvat naisten päälle, naiset miesten, aikuinen keskeyttää lapsen, työnantaja työntekijän jne. Näin tapahtuu tavallisessa keskustelussa ja samoin lankapuhelimessa tai kännykässä. Sen sijaan internetissä lueamme yleensä saamamme viestin loppuun asti lähettäjän arvoasemasta riippumatta. Kyseessä on siis demokraattisempi viestintäväline.

Internet on tietoyhteiskunnan suuri tasoittaja, joka mahdollistaa uudentyyppisen kansalaisaktiivisuuden odottamattomissa paikoissa. Hyvänä esimerkkinä ovat erilaiset globaalit kansalaisliikkeet (*non-governmental organizations*, NGO), joiden maailmanlaajuinen mobilisaatiokyky ei olisi mahdollista ilman internetiä. Hyvä esimerkki on vuonna 1997 Nobelin rauhanpalkinnon saaneen Jody Williamsin johtama menestyksenkäs kampanja maamiinojen kieltämiseksi ([www.icbl.org](http://www.icbl.org)). Sen takana ei aluksi ollut suurta organisaatiota, vaan yksi rohkea nainen, joka alkoi kotoaan Vermontista syyttää sähköpostia eri maiden päättäjille. Linin mukaan “olemme uuden aikakauden alussa, jolloin sosiaalinen pääoma voittaa inhimillisen pääoman merkityksessään ja vaikutuksissaan”. Mielenpitojen kirjo ulottuu siis äärimmäisyydestä toiseen: hyvä netti lisää sosiaalista pääomaa, paha netti vähentää sitä.

Internetin merkitystä nuorisokulttuurissa tutkinut Eric M. Uslaner (2002) päätyy toteamaan, että lähimmän kasvatusyhteisön vaikutus on determinoivampi kuin minkään ulomman, netti mukaan lukien. Lapsi, jonka lähipiirin asiat ovat kunnossa, toimii netissäkin sosiaalisesti. Kiinnostus tietokoneisiin sinänsä on erityislahjakkuus, joka saattaa joillekin nuorille muodostaa muissa vaikeuksissa auttavan suojaavan tekijän. Tietokonefreikit muodostavat oman alakulttuurinsa, ns. nörtit. Tutkimatta kuitenkin on, tukeeko nörttielämä samalla tavalla sosiaalisten valmiuksien kehittymistä kuin vaikkapa jalkapalloilu tai rokkibändi. Tietokoneiden parissa lähes kaiken aikansa viettävien ääri nörttien keskuudessa on kuitenkin havaittu “nettimasennuksen” ilmiö (Kraut, Patterson et alia 1998).

Nörtti voi ylläpitää maailmanlaajuisia tietoverkkoyhteyksiä, mutta ne ovat kuitenkin virtuaalisia. Katsekontakti, kädenpuristus, ilmeet ja eleet ym. ruumiin kieli puuttuu. “Hymiöt”, kuten hyväntuulisuutta merkitsevä :-), ovat tunteille köyhä korvike. Nörtin ruumis ja sielu asustavat ikään kuin eri todellisuuksissa. Ruumis nuokkuu tietokoneen ääressä, sielu viihtyy kukaties missä virtuaalisessa pelihelvetissä. Kartesiolainen ruumiin ja sielun dualismi siis toteutuu käytännössä. Verkossa nörtti voi myös esittää kokonaan eri roolia kuin tosielämässä ja tosi ruumiissa. Epävarma murrosikäinen voi muuttua *chat-* tai *IRC-*keskusteluryhmässä kaikenkokeneeksi aikuiseksi, hänellä voi olla eri keskusteluryhmissä erilaisia nimiä ja identiteettejä, hän voi vaihtaa sukupuolta. Roolipelien suuri suosio epäilemättä johtuu internetin tarjoamasta mahdollisuudesta maskeerata itsensä kokonaan toisenlaiseksi. Sana *persoona* tarkoittaa alunperin naamia, teatterimaskia, jonka avulla näyttelijä määrittelee henkilöllisyytensä. Entä kun samalla ihmisellä, vielä kasvavalla ja kehittyvällä nuorella, on tietoverkossa useita persoonia? Suurelta osin tutkimatta on, mitä tämä vaikuttaa oman persoonallisuuden kehittymiseen (Amichai–Hamburger 2002). Erityistutkimuksia löytyy esimerkiksi homoseksuaalisen identiteetin kehittymisestä tätä aihetta koskevissa keskusteluryhmissä (McKenna & Bargh 1998).

Roolipelejä pelataan sekä verkossa että livenä. Suurena erona sisällä yksin tietokoneen kanssa *pelaamisessa* ja ulkona yhdessä toisten lasten kanssa *leikkimisessä* on se, että metsikössä “larppaava” roolipelaaja käyttää ja kehittää myös ruumistaan, kun taas

tietokoneen ääressä ruumista ei oikeastaan tarvita ollenkaan, yhden hiirisormen liikuttelua lukuunottamatta. Suomalaisista 14-vuotiaista pojista löytyy 6 %:n ryhmä, joka pelaa tietokonepelejä vähintään kolme tuntia joka päivä. Näin pitkä päivittäinen tietokoneen ääressä viihtyminen epäilemättä rappeuttaa ruumiinkunnon, vaikuttaa koulumenestykseen ja ehkä ääritapauksissa vaarantaa lapsen psykomotorisen kehityksenkin. Samaa on tietysti väitetty myös liiallisesta televisionkatselusta, mutta pelimaailmoissa on uutta niiden kyky “imaista” pelaaja sisäänsä. Pelien lumo on niiden dynamiikassa, taukoamattomassa *action*-tykityksessä ja muuttuvissa tilanteissa, jotka vaativat katkeamatonta draivia. Tietokonepelejä ei voi noin vain keskeyttää käydäkseen jääkaapilla, kuten television mainostauon aikana, vaan himopelaajalta unohtuvat syöminen ja nukkuminen. Liikaa pelaamalla nuori ehkä pilaa suhteensa omaan ruumiillisuutensa. Hän ei ehkä enää viihdy omassa ruumiissaan, joka ei ole pelimaailman luodinkestävän teräsmiehen superruumiin kaltainen. Hän ei kenties myöskään osaa eläytyä toisten ihmisten kärsimyksiin, jotka tietokonepeleissä ovat arkipäiväisyyksiä tai joita ei edes esitetä kärsimyksenä vaan viihteenä.

Quéau (1995) pohdiskelee tulevaisuuden kolmiulotteisia lumetodellisuuksia (*virtual reality*) ja niiden mahdollistamia entistä rajumpia pelimaailmoja. Hän huolestuu ihmisen ruumiillisuuden ja virtuaalisen lumeen perimmäisestä yhteensovittamattomuudesta ja varoittaa todellisuudentajun repeämästä (*skhizein*), joka voi syntyä kun kyberavaruudessa surfaillut ja siellä fantastisia asioita kokenut kybernautti taas palaa arkitodellisuuteen. Syvälle pelien maailmaan sukeltanut pelaaja tarvitsisi ainakin hengähdystaukoja ennen kuin palaa pintaan, muuten häntä uhkaa sukeltajantauti: skitsofrenia.

“On myös aika huolestua *kybermaniasta*, lumeen liikkakäytön psykologisista seurauksista. On nähtävissä, että tietokoneohjelmien taustalla olevan matematiikan täydellisyydestä tai tietokonepelien loogisesta täydellisyydestä liiaksi ihastuneita ihmisiä vaanii reaalityodellisuudesta vieraantumisen vaara. Lumetodellisuus pseudokonkreettisine, kouraantuntuvine lumeolioineen voi vain vahvistaa taipumusta vieraantumiseen. Lumemaailma on erityisen vaarallinen siksi, että se on ideaalinen maailma, johon kuitenkin sisältyvät myös kaikki ne aistilliset houkutukset, joita ilman lopulta kyllästyisimme ideaalimaailmoihin. On helppoa uppoutua ideaalimaailmaan ja unohtaa koko reaalityodellisuus ongelmineen. Toisaalta lumetodellisuus on kompleksisten systeemien hallintaan ja niiden parempaan ymmärtämiseen tarjoutuva oiva apuväline, toisaalta siinä piilee skitsofrenian siemen.”  
(Quéau)

## Netti hyvässä ja pahassa

Arvioidaksemme internetin vaikutuksia sosiaaliseen pääomaan putnamilaisessa mielessä meidän pitää käydä läpi kolme kohtaa: arvot ja normit; yhteisöllisyys; luottamus.

### *(i) Arvot ja normit:*

Ensi silmäyksellä netissä vallitsee arvojen ja normien kaaos. Kaikenlaiset lifestylet ovat samalla viivalla, hierarkiaa ei ole. Utta tässä verrattuna esimerkiksi sanomalehden tai television tarjoamaan maailmankuvaan on se, että äärimmäisyydetkin ovat mukana. Sanomalehtien yleisönosastoissa tai television ajankohtaisohjelmissä toimii hiljainen sensuuri, joka eliminoi yleisistä moraalikäsitteistä liiaksi poikkeavat kannanotot, kuten esimerkiksi rasmin puolestapuhujat. Netissä sen sijaan rasistista ym. arveluttavaa materiaalia on rajattomasti. Netistä löytyy kaikkea mitä maa päällään kantaa, netti on eräänlainen hyvän ja pahan tiedon puu. Joku käyttää nettiä hakeakseen tietoa astrofysiikasta, toinen jää addiktiksi pornosivuille. Netti on syyntakeeton: se näyttää kullekin mitä kukin haluaa katsella. Netin olemassaolon yksi mahdollinen vaikutus on se, että televisio kehittyy samaan suuntaan ja alkaa tarjota kaikkea mahdollista. Mitä enemmän taivaskanavia on, sitä varmemmin koko TV-illan saa kulumaan vaikkapa pornon ja väkivallan parissa, jos joku zappailija niin haluaa. Televisiossa sentään jonkinlainen ohjelmapolitiikka on mahdollista, netissä ei.

Netin varaan olisi vaikea perustaa suljettua arvo- ja normiyhteisöä niin kuin sellainen voidaan muodostaa jonkin pyhän kirjan varaan. Liian suljettuihin arvo- ja normiyhteisöihin netti tuo henkireiän. Diktaattoriin ei juuri voi sensuroida nettiä muuten kuin kieltämällä sen kokonaan. Netissä ei ole yhtä totuutta, vaan sen kautta voidaan levittää yhtä tehokkaasti moraalisia ja moraalittomia ajatuksia, oikeaa ja väärää tietoa, huhuja ja valheita. Parhaimmassa tapauksessa netti kuitenkin kehittää ihmisen henkilökohtaista arvostelukykyä, mutta sekään ei toteudu ilman kasvatusta. Sopii kysyä, tarjoaako suomalainen koululaitos teknisluonteisen nettiosaamisen ohella myös kasvatusta kriittisyyteen kuten tietolähteen luotettavuuden arviointiin. Valistunut netinkäyttäjät löytää kyllä netistäkin arvojen hierarkian, joka loppujen lopuksi on sama kuin reaali maailmassa: Hollywood pysyy Hollywoodina, Oxford pysyy Oxfordina. Netti on pohjimmiltaan todellisuuden peili, ei uusi todellisuus.

Netissä nörttien kesken sinänsä vallitsevat tietyt käyttäytymissäännöt. Puhutaan "netiketistä", jonka mukaan esimerkiksi henkilökohtaiseksi tarkoitettua sähköpostiviestiä ei ole hienotunteista panna yleiseen jakeluun. Tuntuu kuitenkin liioittelulta väittää, että internet-kulttuurin pohjalta olisi syntymässä kokonainen uusi maailmanetiikka, "netiikka" tai "hakkerietiikka" (Himanen 2000), onhan osa nörteistä



omistautunut vahingolliseen toimintaan kuten virusten levittämiseen. Uusia eettisiä ongelmakenttiä ovat tietoverkkojen visaiset tekijänoikeuskysymykset, musiikkiteollisuudelle ongelmallinen piratismi sekä koulumaailmassa yleistynyt netistä kopioiminen; yliopistoissakin on paljastunut kokonaisia “nettigraduja”, joissa itsenäisen älyllisen työskentelyn osuus on ollut vähäinen.

## *(ii) Yhteisöllisyys*

Hyvä esimerkki netin varaan syntyneestä uudesta yhteisöllisyydestä ovat erilaiset tukiryhmät. Kuvitellaanpa pienellä paikkakunnalla asuvaa perhettä, jonka vastasyntyneellä lapsella on Downin oireyhtymä. Se aiheuttaa monenlaisia käytännön ongelmia, joista voi olla vaikea keskustella. Kenties tapaus on paikkakunnalla ainoa, jolloin ongelman kanssa ollaan yksin. Internetistä kuitenkin löytyy muutamalla klikkauksella jopa tuhansia vanhempia, jotka ovat kokeneet saman ja jotka ovat auliisti valmiita jakamaan neuvojaan ja tukeaan. Internetin postituslistat pitävät koossa monenlaisia jopa maailmanlaajuisia kansalaisliikkeitä. Erilaisten harrastusten keskusteluryhmissä vaihdetaan tietoa ja kuulumisia 24 tuntia vuorokaudessa. Missään aikaisemmassa kulttuurimuodossa näin laaja, jopa maailmanlaajuinen solidaarisuus ei olisi ollut mahdollista. Jutustelu netissä sitä paitsi johtaa usein tapaamiseen myös reaali maailmassa. Saman aihepiirin harrastajat löytävät ensikontaktin toistensa kanssa kätevimmin ehkäpä juuri netin kautta.

Suhteessa yhteisöllisyyteen toinen äärimmäisyys ovat yksinäisiin virtuaalipelimaailmoihinsa kadonneet addiktit, joita tavanomainen kanssakäyminen tässä ihmisten maailmassa ei enää kiinnosta. Kumpi efekti mahtaa painaa internetin kokonaisarviointissa enemmän: yhteisöllisyys (*connecting people*) vai erakoituminen (*disconnecting people*)? Perheen tasolla uudet viestimet tarjoavat käteviä yhteydenpitovälineitä pitkienkin matkojen takaa, mikä sopii hyvin nykypäivän kansainvälistyvään ja mobiiliin elämäntyyliin. Ajattelemme ensimmäiseksi yläluokan meneviä miehiä, jollaisia mainoskuvissa käytetään, mutta yhtä hyvin ulkomailla liikkuvan rekkakuskin on kiva soittaa kännykällä kuulumisia kotiin. Toisaalta perheiden kotoisesta ajankäytöstä tehdyt tutkimukset osoittavat kaikkien sähköisten viestinten haukkaavan osansa perheen yhteisestä ajasta.

Uslaner on realisti. Hänen mukaansa pääosa ihmisen yhteisöllisyydestä on ja pysyy reaali maailmassa. Netissä jatketaan pääosin samantyyppisiä käyttäytymismalleja, jotka ihminen on oppinut sen ulkopuolella. Netti on uusi väline, eikä uusi päämäärä. Uslaner (2000b) osoittaa myös empiirisesti, ettei netin käytöllä loppujen lopuksi ole niin suurta merkitystä ihmisen sosiaalisuudelle kuin sen innokkaimmat puolestapuhujat ovat visioineet. Nettiä käyttävät sekä sosiaalisia suhteita rakentamaan että niistä eristäytymään pyrkivät ihmiset. Netinkään avulla ei aivan helposti rakenneta myötä- ja vastoinkäymisissä kestäviä uusia ystävyys-suhteita. Kaikkein ahkerimmilla netin käyttäjillä tosin on havaittu olevan jonkin verran laajemmat sosiaaliset verkostot myös

reaalimaailmassa, mutta sama pätee muitakin viestintävälineitä käyttäviin ahkeriin yhteydenottajiin. Putnamilaista mielikuvaa “yksin surfaajista” ei voida yleistää, mutta joissakin erityisryhmissä se saattaa päteä (himohakkerit? peliaddiktit?). Useimmiten internet ei ratkaisevasti edesauttane ainakaan paikallisten sosiaalisten verkostojen syntymistä, eikä toisaalta myöskään merkittävästi niitä murentane, kertoo Uslanderin amerikkalainen tutkimusaineisto. Miten asianlaita on Suomessa — pitkien etäisyyksien maassa — ansaitsisi oman tutkimuksensa.

### (iii) *Luottamus*

Kovimmalle koetukselle virtuaalisissa maailmoissa joutuu luottamus. Yhä tuhoisimmat ja taidokkaammin valmistetut tietokonevirukset ovat kasvava ongelma. Jokainen sähköpostin aktiivinen käyttäjä tietää kokemuksesta, ettei epäilyttävän näköistä, tuntemattomalta tullutta viestiä kannata edes avata. Tietokoneiden turvallisuudesta vastaava henkilö, jonka palomuuuri on jatkuvan viruspommituksen kohteena, ei voi luottaa oikeastaan kehenkään. Iso osa luottamuksen problematiikasta on luonteeltaan teknisiä tietoturvallisuuden kysymyksiä. Luottamusta oikeampi sana onkin silloin turvallisuus (*security*). Tekniset tietoturvapalvelut voi usein ostaa rahalla. Suomessa on merkittävää tämän alan tietotaitoa (F-Secure, SSH ym.). Käsillä olevaan arviointiin tietoturva- ja tietosuoja-asioiden tekninen tai juridinen pohdiskelu ei kuitenkaan kuulu.

Tietoturvan ja -suojan kysymyksistä johtaa silti suora linja luottamukseen. Yritysmailman, hallinnon tai puolustuksen tietoturvan suurin riski on loppujen lopuksi katkeroitunut, petollinen tai vihollisen palvelukseen ostettu oma työntekijä, joka tuntee järjestelmät sisältäpäin. Häntä ei voida pysäyttää juuri muuten kuin yhteisön keskinäistä luottamusta vaalimalla. Reilun pelin, moraalisen luottamuksen ja hyvän ilmapiirin ylläpitäminen työpaikoilla olisi kustannuksiltaan pieni psykologinen investointi myös tietoturvaan. Iso ongelmakenttä on työnantajien mahdollisuus tarkkailla työntekijöiden sähköpostiliikennettä tai www-surfailua näiden tietämättä. Epäily tällaisesta vakoilusta tai sen paljastuminen epäilemättä myrkyttää luottamuksen lähteet ja saattaa kostautua organisaation toimintakyvyn alenemisena. Vastaavasti perheen sisäisessä viestinnässä saattaa esiintyä yksityistä “tietosuojaa” koskevia ongelmia, jotka vähentävät keskinäistä luottamusta. Mustasukkainen parisuhdekumppani saattaa kurkistaa partnerinsa GSM-puhelimeen saadakseen tietää, mihin numeroihin pikavalintoja on ohjelmoitu tai millaisia tekstiviestejä on tullut; itse asiassa tämä on nykyisin melko tavallinen perhekriisin lähtökohtatilanne. Ylihuolehtiva isä tai äiti saattaa tutkia kotitietokoneen muistista, onko murrosikäinen surfaillut epätoivotuilla sivuilla. Esimerkiksi Google-hakukoneen avulla kuka tahansa meistä voi vakoilla, millaisia mielipiteitä tuttavamme ovat vuosien varrella esittäneet kenties luottamuksellisiksi kuvittelemisissaan chat-ryhmissä. Myös anonyymi ilmiantaminen käy netitse kädenkäänteessä. Sähköpostiviesti, jossa haukutaan vaikkapa firman pomoa, saattaa tuota pikaa päätyä pomon itsensä luettavaksi. Kynnys kirjesalaisuuden rikkomiseen on nettiviestinnässä alempi kuin tavanomaisessa kirjeenvaihdossa. Pahimmassa tapauksessa netin läsnäolo voi vaikuttaa normeihin siten, että ihmiset muuttuvat vähemmän hienotunteisiksi lähimmäistensä

yksityisyyden suhteen muunkinlaisissa kommunikaatiotilanteissa. Mahdollinen patologinen käyttäytymismalli on myös paranoia: perusteeton epäily netin tai kännykän kautta jatkuvasti tarkkailtuna tai salakuunneltuna olemisesta.

Pahan netin kauhuesimerkkejä ovat pedofiilit, nettiraiskaajat ja jopa sarjamurhaajat. Sellaisen sattuminen omalle kohdalle on epätodennäköistä, mutta netissä leviävät tehokkaasti myös urbaanit legendat. Toisaalta netissä levitetään kiertokirjeitä, joissa systemaattisesti etsitään herkkäuskoisten ihmisten heikkoja kohtia. Valistunut nettikäyttäjä ymmärtää heti klikata esimerkiksi fantastiset lainatarjoukset ruudultaan pois (*resilience*), mutta juuri konkurssin kokenut pienyrittäjä saattaa epätoivoisen elämäntilanteen vuoksi takertua ties millaiseen virtuaalioljenskorteen (*vulnerability*). Lapsi voi olla haavoittuvainen namusetien jutustelulle, murrosikäinen uskonlahkojen käännytystyölle, vanhus tekaistun nettikeräyksen järjestäjälle. Teknisten nettitaitojen lisäksi kotona, koulussa ja kansalaisopistossa pitäisi harjoitella myös kriittistä suhtautumista nettiin. Osaamme ehkä lukea kriittisesti painettua sanaa, mutta osaammeko lukea ja tulkita kuvaa? Netti on täynnä manipuloituja kuvia.

Nettikäyttäytymisen yksi ongelma on luotettavuuden tunteen epäsymmetrisyys. Minun kynnykseni lähestyä netitse jotakuta tuntematonta on matalampi kuin tuon tuntemattoman kynnyks vastata minulle. Jos kynnyksen välinen korkeusero kasvaa kohtuuttomaksi, nettisiteet katkeavat ja nettiystävät valikoituvat vain reaali maailman lähipiiristä. Poliitikon sähköposti tukkeutuu helposti tuntemattomilta tulleista viestistä. Yhä useammin poliitikko saattaa jättää vastaamatta, koska hän pelkää, että sähköpostin kautta häneltä yrittävät nyhtää tietoja salanimillä esiintyvät toimittajat. Mitä korkeammassa asemassa ihminen on, sitä harvempiin hän voi sähköisessä viestinnässä luottaa. Yhteiskunnan huipputasolla salakuuntelu, joka voi tapahtua kännykänkin kautta, on joskus todellinen turvallisuusriski. Ääritapauksessa nettiin jäävät jäljelle vain *vahvat siteet* eli viestintä varmojen tuttujen kesken. Jos taas puolittutujen ja tuntemattomienkin kanssa uskalletaan viestiä, netti tukee myös *heikkoja siteitä*. Nämä käsitteet kannattaa mainita, koska sosiologisessa kirjallisuudessa tunnetun Granovetterin hypoteesin mukaan organisaation sosiaalinen toimintakyky riippuu sen heikkojen, eikä vahvojen siteiden tiheydestä.

Uslaner (2000b) tutki luottamuksen ja internetin käytön suhdetta empiirisesti. Hänen ensimmäinen havaintonsa oli, että nettiä käyttävät kaikenlaiset ihmiset: luottavaiset ja epäluuloiset, luotettavat ja epäluotettavat. Toiseksi netti ei myöskään merkittävästi muuta käyttäytymisen perusmalleja. Uslaner löysi aineistostaan kuitenkin yhden poikkeuksen: Internetin keskusteluryhmät (*chat rooms*) eivät välttämättä olekaan sellaisia suvaitsevaisuuden, monikulttuurisen harmonian ja keskinäisen kunnioituksen tyysijöitä kuin netin ensimmäiset sosiologit kuvittelivat. Pikemminkin keskusteluryhmillä on ideologisesti polarisoiva vaikutus. Vastakkaisia mielipiteitä jossakin ihmisiä jakavassa kiistassa — vaikkapa maahanmuuttajiin, homoseksualismiin tai ydinvoiman lisärakentamiseen suhtautumisessa — edustavat tahot eivät suinkaan kokoonnu yhteisen virtuaalipöydän ääreen puhumaan asioita selväksi, vaan

pikemminkin kumpikin kuppikunta perustaa oman keskusteluryhmänsä, jossa viljellään enimmäkseen vain omalle viiteryhmälle ominaisia argumentteja ja vahvistetaan vastakkaista ryhmää koskevia ennakkoluuloja. Internetissä harhaileva toisinajattelija, joka vahingossa eksyy ideologisesti väärään keskusteluryhmään, toivotetaan tervemenneeksi jyrkemmin sanakääntein (*flaming*) kuin tavallisessa elämässä olisi mahdollista. Uslander havaitsi, että innokkaimmat keskusteluryhmiin osallistujat ovat niitä, jotka tosielämässä luottavat vain samanmielisiin. Aitoa keskustelua, jossa toistakin osapuolta kuultaisiin, ei internetissä siis välttämättä synny. Toisaalta internetin kautta voi mainiosti vakoilla, mitä vastapuoli ajattelee ja ketkä sen ajatuksia kannattavat. Mustien listojen kokoajille netti on ihanteellinen työkalu.

Sekä Putnamin että Uslanderin lopputulema on, ettei internet ole mikään sosiaalisen pääoman erityinen lähde. Hyvä kotikasvatus, johon kuuluu moraali ja luottamus, on paljon tärkeämpi asia. Putnamin vuosina 1997–1999 tutkimat vuoden 1964 jälkeen syntyneet amerikkalaiset panivat sosiaalisen pääoman lähteensä seuraavaan tärkeysjärjestykseen: (1) perhe (2) ystävät (3) työtoverit (4) naapurit (5) kirkko tai synagoga (6) paikallisyhteisö (7) paikallislehti (8) järjestötoiminta (9) nettiystävät. Ehkäpä myös hyvän kasvatuksen tulisi edetä jotensakin tällaisessa tärkeysjärjestyksessä!

## Elektroniset pelit

Kaikki eivät tarvitse tietokoneita kovin syvällisiin tarkoituksiin. Varsin monien ihmisten elämässä tietotekniikan kehitys merkitsee ennen kaikkea uutta viihteen muotoa. Elektroniset pelit (video-, playstation- tai PC-pelit) muodostavat jo kokonaisen oman alakulttuurinsa asialle vihkiytyneine harrastajapiireineen ja erikoislehtineen. Aluksi tietotekniikan parissa työskentelevät nuoret miehet kehittivät erilaisia tietokonepelejä lähinnä harrastuksenaan huvitellakseen ja ohjelmointitaitojaan kehittääkseen, mutta pian elektronisten pelien kaupallinen arvo tajuttiin, ja syntyi yksi tuottavimmista tietotekniikan kasvualoista. Jyväskylän yliopiston Ihmisen kehitys ja sen riskitekijät - huippututkimusyksikössä yksi tutkimushanke kohdistuu elektronisiin peleihin ja niiden vaikutuksiin kouluikäisten keskuudessa. Sekä suosikkipelejä että niiden pelaamiseen käytettyä aikaa on tiedusteltu tietoverkkoavusteista kyselylomaketta käyttäen yli tuhannelta 10–16-vuotiaalta koulujen ATK-luokissa. Lisäksi tietoja koottiin oppilaiden vanhemmilta.

Tarja Salokosken valmisteilla oleva väitöskirja (2002) osoittaa, että peleihin sisältyy runsaasti väkivaltaa. Sitä on usein sellaisissakin peleissä, joiden teemana näennäisesti on vaikkapa urheilu tai kilpa-ajot, samoin kaikkein pienimmillekin lapsille tarkoitetuissa peleissä. Suurin osa suosituimmista ja eniten myydyistä tietokonepeleistä on hyvin väkivaltaisista, joten tämäntyyppinen viihde on aikamme dominoiva ilmiö. Emme silti halua leimata kaikkia tietokonepelejä väkivaltaisiksi tai triviaaleiksi saati tuomita koko

tätä viihdeteollisuuden alaa. On toki olemassa myös kognitiivisesti ja sosioemotionaalisesti kehittäviä elektronisia pelimaailmoja, joissa viihtyvät niin lapset kuin aikuiset. Käytännössä niitä kuitenkin myydään ja pelataan suhteellisen vähän.

Kun viime aikoina on sattunut useita poikkeuksellisen raakoja nuorten keskinäisiä väkivaltarikoksia, syyttävä sormi on usein kohdistettu tietokonepeleistä saatuihin käyttäytymismalleihin. Esimerkiksi marraskuussa 2000 16-vuotias koulupoika surmasi Imatralla 14-vuotiaan koulutytön. Erityisnuorisotyönohjaaja Allan Mylläri, 45, tulkitsi tapahtunutta seuraavasti:

“Tietokone on monen tunnekorvike. Mylläri puhuu ‘enteristä, jota painamalla unohtuu arkitodellisuus’. Hylätyksi tulemisen pelko ja tietokoneen virtuaalisuus voivat olla kuitenkin vaarallinen yhdistelmä. ‘Virtuaalimaailman etu on, että siellä pystyy käsittelemään tunteita ja luomaan sosiaalisia suhteita ilman, että tulee torjutuksi.’ ‘Mutta jos sitten todellisessa elämässä joutuu torjutuksi, sitä ei kestä.’ Tietokonepelien keinotodellisuus, arjen etäännyttäminen, voi olla yksi selitys, miksi koulupoika pystyi elämään yli vuoden paljastamatta surmaa kenellekään. Mutta tätä peliä ei voinut lopettaa nappia painamalla, Mylläri sanoo. Paha olo kalvaa, se etsii purkautumistien.” (Pöntinen 2002)

Tietokonepelit ovat uusi syntipukki siinä missä ennen syytettiin televisiota. Tutkitulle tiedolle väkivaltaisten tietokonepelien mahdollisista psykologisista seuraamuksista on olemassa suuri ajankohtainen kysyntä. Television vaikutusta on tutkittu tietenkin jo vuosikymmeniä (synteesinä ks. esim. Mustonen 2001) ja myös tietokonepelien vaikutuksen kansainvälinen tutkimuskirjallisuus on laaja (Bensley & Van Eenwyk 2001). Väkivaltaviihteen ja väkivaltaisen käyttäytymisen välistä korrelaatiota on sekä television että internetin suhteen vaikea näyttää toteen jo siksi, että kysymys on yksilöllisistä reaktioista. Avainkäsitteiksi nousevat jälleen vastustuskyky (*resilience*) ja haavoittuvuus (*vulnerability*). Väkivaltarikoksiin syyllistyneitä nuoria tutkittaessa on havaittu, että suurella osalla heistä on taustatekijänä psykiatrinen ongelma. Väkivaltaiset tietokonepelit saattavat ainakin kärjistää tällaisia ongelmia, ja yksi asia on varma: niin brutaalia, realistista ja eksplisiittistä väkivaltaa kuin uusin tietokonegrafiikka pystyy tuottamaan, ei ennen ole missään mediassa nähty. Viihteen raaistuminen — eräänlainen paluu barbariaan — on nykykulttuurin tosiasia. Lumetodellisuuden kolmiulotteisessa grafiikassa toteutuu vielä *immersio*: aidontuntuinen sukeltaminen sisälle väkivaltaiseen seikkailuun.

Jyväskylän yliopiston Psykocenterissä televisioväkivaltaa on tutkinut erityisesti Anu Mustonen (1997). Hän näytti toteen, että runsas väkivaltaviihteele altistuminen korreloi ahdistuneisuuden kanssa. Ahdistuneisuus puolestaan synnyttää epäluottamusta ja vähentää siis sekä yksilöllistä että yhteisöllistä sosiaalista pääomaa. Todennäköisesti sama ilmiö toteutuu yhtä hyvin väkivaltaisille tietokonepeleille altistuttaessa. Tietokoneväkivallan suurkuluttajilla tavataan muita enemmän aggressiivisiä ajatuksia ja

myös aggressiivista käyttäytymistä (Anderson & Dill 2000). Pienillä 4–8-vuotiailla lapsilla on useissakin tutkimuksissa (Bensley & Van Eenwyk 2001) havaittu aggressiivisia leikkejä aggressiivisten pelien jälkeen. Pelit myös vahvistivat niiden tutkittujen aggressiivisuutta, joilla oli siihen taipumusta ennestään.

Lapsen aggressiivisuus voi johtaa myöhemmässä elämässä epäonnistumisten kehään: huonoon koulumenestykseen, kontrolloimattomaan alkoholin käyttöön ja pitkäaikaistyöttömyyteen (Kokko & Pulkkinen 2000). Pitkittäisseuruun aineistossa näkyy, miten 8-vuotiaan lapsen aggressiivisuus kytkeytyi 14-vuotiaan lapsen koulusopeutumattomuuteen, 27-vuotiaan nuoren aikuisen alkoholiongelmiin ja edelleen vähintään kaksi vuotta ikävuosien 27 ja 36 välillä kestäneeseen työttömyyteen. Kun lasten aggressiivisuutta nykykulttuurissa ruokitaan väkivalta viihteellä, tässä on identifioitu yksi mekanismi, jolla uusi tietotekniikka edesauttaa yhteiskunnallista syrjäytymistä.

Elektronisia pelimaailmoja koskevat tutkimustulokset muuttuvat vuosi vuodelta huolestuttavammiksi, koska itse pelit kehittyvät entistä väkivaltaisempaan suuntaan. Pelien ja todellisuuden raja hämärtyy, koska pelin teema saattaa olla peräisin jostakin maailmanpolitiikan ajankohtaisesta sodasta tai konfliktista. Salokoski toteaa, että “väkivallan visuaaliset kuvaukset ovat muuttuneet realistisemmiksi. Vanhojen ampumispelien uhrit katosivat savun hälventäminä, kun taas nykypäivän realistisissa väkivaltaisissa peleissä uhrien kärsimykset ja kuolema kuvataan pahimmillaan hyvin tarkasti veren roiskeiden ja ruumiinosien lennellessä irvokkaasti”. Pelit ovat tekniikasta viehättyneiden nuorten miesten suunnitteleamia ja kertovat heidän arvomaailmastaan: pyssyistä ja pommeista, autoista ja lentokoneista. Varsinaisten sota- ja seikkailupelien lisäksi väkivaltaa löytyy myös ajo- ja urheilupeleistä. Ralliautoilija saa lisäpisteitä liiskattuaan jalankulkijoita, ja jääkiekkomatsin päätteeksi lyödään vastustajalta pää mäsäksi. “Näissä peleissä uhrien näyttämisen tavoitteena ei ole moraalin korostaminen, vaan tappaminen esitetään oikeutettuna, pelin etenemisen kannalta olennaisena, pisteitä tuottavana toimintastrategiana.” Jopa 80 % kaikista peleistä ja 64 % lapsille suunnatuista peleistä sisältää väkivaltaa, ja kaikki suosituimmat pelit ovat nimenomaan väkivaltaisimpia pelejä.

Itse asiassa tilastollisesti katsoen juuri muunlaisia pelejä kuin väkivaltapelejä ei Suomessa pelata. Opetuksellisia pelejä on kyllä tehty, mutta niiden suosio on jäänyt lasten ja nuorten keskuudessa hyvin vähäiseksi. Älykkäitä oppimispelejä pelataan käytännössä vain niissä harvoissa kodeissa, joissa vanhemmatkin ovat niistä kiinnostuneita. Kognitiivisen oppimisen kannalta tietokonepeleihin käytetty aika on siten useimpien lasten ja nuorten kohdalla hukkaan heitettyä aikaa. Sosioemotionaalisesti arvioituna kyseessä taas on köyhä tai kielteisesti vaikuttava oppimisympäristö. Peleissä esitetyt selviytymisstrategiat, käyttäytymismallit ja sukupuoliroolit tuskin johtavat menestykseen reaali maailmassa, jos ne omaksutaan sellaisinaan. Mitä tietokonepelit vaikuttavatkaan, ne ovat lapsi- ja nuorisokulttuurin olennainen osa, sillä pojista yli 90 % ja tytöistä 85 % pelaa niitä viikoittain. Salokosken

tarkoituksena on tutkia lähemmin sekä elektronisten pelien motiiveja että vanhempien pelaamisessa omaksumaa roolia. Taustamuuttujana käytetään vanhempien ikää ja koulutustasoa.

Teknologia tarjoaisi mahdollisuudet fantastisten *edutainment*-tyyppisten opettavaisten tietokonepelien kehittämiseksi, mutta niiden markkinat ovat pysyneet pieninä viihdepeleihin verrattuna. Sama ilmiö on nähtävissä CD-ROM-markkinoilla: Alkuinnostuksen jälkeen *edutainment*-tyyppisten romppujen markkinat ovat jääneet suppeiksi. Rinnakkaisilmiöinä mainittakoon opetuksellisten elokuvien tai koulutelevision suhteellisen vähäinen merkitys. Paradoksaalisesti internetin menestyksekkäintä liiketoimintaa on perinteisten kirjojen kauppa. Gutenbergiläisen kirjan asemaa tiedon tärkeimpänä kantajana ei ole vielä ohittanut mikään muu media. Uusin haastaja on sähkökirja.

Pierre Bourdieu on jo edesmennyt, mutta bourdieuläinen tulkinta väkivaltaisten tietokonepelien sosiaalisesta funktiosta olisi helppo arvata. Tietoyhteiskunnan hallitseva luokka, monikansallisten mediatalojen upporikas yläluokka, tarjoaa alempien luokkien lapsille arvotonta väkivaltaviihdettä kolmesta syystä:

1. Kerätäkseen itselleen lisää marxilaista pääomaa.
2. Estääkseen alempien luokkien lapsia saavuttamasta kulttuurista tai sosiaalista pääomaa.
3. Kanavoidakseen alempien luokkien katkeruuden ja aggressiivisuuden muotoon, josta ei ole hallitseville luokille todellista vaaraa.

Väkivaltaisten tietokonepelien maailmanlaajuinen markkinointi on malliesimerkki *symbolisesta väivallasta*: tietoyhteiskunnan yläluokka aiheuttaa vakavaa kulttuurista ja sosiaalista haittaa alemmille luokille näiden omalla suostumuksella ja myötävaikutuksella. Näennäisen tietoyhteiskuntaprojektissa mukanaolon vastineeksi alaluokka saa vain "leipää ja sirkushuveja" tai "oopiumia kansalle".

UNESCO:n tietoyhteiskuntajohtaja ranskalainen Philippe Quéau pelkistää virtuaalisen viihteen kysynnän ja tarjonnan kahteen käsitteeseen:

1. Väkivaltaisten tietokonepelien kuluttajaa motivoi *himon valta*, ääritapauksessa addiktio.
2. Tietokonepelien tuottajaa taas motivoi *vallan himo*. Tuotto, kasvu ja markkinaosuudet otetaan moraalista piittaamatta sieltä mistä ne saadaan.

Himon valta ja vallan himo ovat Quéaun mukaan markkinatalouden perusvoimat, joten väkivaltaisten tietokonepelien suosio heijastaa koko ympäröivän yhteiskunnan rakenteita. Kognitiivisesti palkitsevia ja sosioemotionaalisesti kehittäviä pelejä voidaan toki yrittää tuottaa vaikkapa Suomessa, mutta niiden vieminen maailmanmarkkinoille ei ole aivan helppo tehtävä, kun vastassa on amerikkalaisen viihdeteollisuuden tavaton väkivaltatuotanto, Hollywoodin ja Silicon Valleyn liitto. Raaistuminen on megatrendi, puhuttiinpa sarjakuvista, elokuvista tai videopeleistä.

Tietoyhteiskunnan voidaan ajatella olevan globaalin kapitalismin äärimmäinen kehitysaste, jonka kasvot tietokonepelit paljastavat. Marxin sanoin:

“Jatkuvat mullistukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten olojen alituinen järkkyminen, iänikuinen epävarmuus ja liikkeellä oleminen erottavat porvariston aikakauden kaikista muista. Kaikki piintyneet, ruostuneet suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitykset ja katsantokannat menevät hajalle, kaikki vastamuodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luotua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen haihtuu pois, kaikki pyhä häväistään, ja ihmisten on lopulta pakko katsella asemaansa elämässä ja keskinäisiä suhteitaan avoimin silmin.”  
(Kommunistinen manifesti 1848)

## **Kännykkäkulttuuri ja sosiaalinen pääoma**

Matkapuhelin eli kännykkä on yleistynyt Suomessa räjähdysmäisesti. Vielä kymmenen vuotta sitten kännykkä oli vain 10 %:lla kotitalouksista, nyt jo yli 90 %:lla. Lähestulkoon kaikilla 15–19-vuotiailla on käytössään oma matkapuhelin ja 60–74-vuotiaistakin kahdella kolmanneksella. Lasten matkapuhelinviestintä on aivan tavanomaista 7–10 vuoden ikäryhmässä ja melko yleistä jo 5-vuotiailla. Matkapuhelinten yleistyminen suomalaisissa kotitalouksissa on tapahtunut kaikkiin muihin teknisiin laitteisiin verrattuna ainutlaatuisen nopeasti. Myös asenteet ovat muuttuneet. Muistamme vielä, miten kehityksen alkuvaiheessa junavaunun äänestä kännykkäpioneeria paheksuttiin röyhkeän juppikulttuurin edustajana. Nyt normi on päinvastainen: paheksomme hankalaa ihmistä, jolla ei ole kännykkää ja johon emme saa yhteyttä nyt ja heti! Varsinkin nuorten keskuudessa matkapuhelin on syrjäyttämässä lankapuhelimen, sillä nuorista yhden hengen talouksista kahdessa kolmasosassa on vain matkapuhelinliittymä.

Suomi on alusta asti ollut puhelinteknologian edelläkävijämaita. Ensimmäiset puhelinlinjat vedettiin Suomeen vuonna 1877, vain vuosi Bellin keksinnön jälkeen. Espanjan konsuli Ángel Ganivet on Helsingistä 1896-97 lähettämässään



*Suomalaiskirjeissä* (Ganivet 1993) hämmästeltyt suomalaisten kiinnostusta tekniikkaan, esimerkiksi naisten polkupyörällä ajoa ja puhelimen saavuttamaa suosiota. Hän kirjoittaa:

“Puhelin on täällä melkein yhtä yleinen kuin keittovälineet, se on lähenkilö missä tahansa keskustelussa. Monesti syntyy epätietoisuutta, jonka voi selvittää vain joku poissa oleva: hetkessä saadaan vastaus ikään kuin tiedon antaja olisi ollut samassa seurassa.”

Ganivet ei kuitenkaan ihastele näkemäänsä kritiikittömästi:

“Pinnallinen mielipide näkee helposti kuumeisessa elämäntavassa, kun mies on yhtenäen junamatkoilla ja antaa määräyksiä lennättimitse tai puhelimitse tai kiertää kuin vartiomies polkupyörällään, todistuksen erikoisesta aivovoimasta. Mutta itse asiassa kaikessa tässä pitäisi nähdä elimistön tasapainohäiriö: liialliseen lihasvoimaan liittyvä hermojärjestelmän kuihtuminen.”

Matkapuhelin ei ole teknisesti yhtä radikaalisti uusi keksintö kuin internet, vaan kyseessä on tavanomaisen puhelintekniikan käyttömahdollisuuksien laajennus. Tavallisen puhelimen tulo oli aikanaan varmasti vielä suurempi yhteiskunnallinen mullistus kuin matkapuhelinten yleistymisen 1990-luvulla. Suomessa kännykkäkulttuuriin liittyy jonkin verran liioittelua (*hype*), koska olemme kännyköiden valmistajana maailman johtava kansakunta ja ylpeitä siitä. Matkapuhelimia myydään yhä Suomessa käsittämättömät miljoona kappaletta vuodessa, mikä kertoo kuluttajien merkkietoisuudesta ja kyltymättömästä halusta vaihtaa malleja yhä uudempiin. WAP-ominaisuudella varustettuja puhelimia on toistaiseksi silti melko vähän. Kuitenkin 30–39-vuotiaiden miesten ikäryhmässä 21 %:lla oli jo niitäkin toukokuussa 2001. Suomessa käyneet ulkomaalaiset ovat hämmästelleet kuin Ganivet sata vuotta sitten suomalaisten tavatonta kännykkäkäyttöä ja -osaamista. Kännykkä on suomalainen merkkituote ja Suomen etumatka sen käytössä on pitkä: Yhdysvalloissa ei tekstiviestikään vielä ole lyönyt itseään läpi yleisessä tietoisuudessa.

Kännykät kannattelevat varsinkin nuorison keskuudessa uudentyyppisiä kulttuurimuotoja, joista ensimmäiset folkloristiset ja sosiologiset tutkimukset on tehty. On syntynyt uusia mobiilin yhteydenpidon käytänteitä, virtuaalisen yhdessäolon muotoja ja nomadiyhteisöjä, jotka ilman kännykkää eivät olisi mahdollisia. Putnamilaisen sosiologin ilmeinen ensivaikutelma on, että kännykkä on lisännyt käyttäjiensä sosiaalista pääomaa luomalla lisää heikkoja siteitä ja kenties myös vahvistamalla vahvoja siteitä. Tätäkin olisi mahdollista tutkia empiirisesti kyselemällä, ovatko ahkerat kännykkäkäyttäjät tosiaan muita aktiivisemmin paikallistasolla mukana erilaisessa järjestö- ja yhdistystoiminnassa tai onko heillä muita enemmän luottamusta ja luotettavuutta.

*Luotto* saattaa joiltakin kännykkäihmisiltä joskus loppua, sillä kotitalouksien teleliikennemenojen osuus kaikista menoista kasvoi Tilastokeskuksen mukaan 3 %:sta vuonna 1990 7 %:iin vuonna 1998. Yhden hengen talouksilla vastaava kasvu oli 4 %:sta 10 %:iin. Nuorten matkapuhelinlaskut ovat herättäneet vilkasta keskustelua. Ne ovat jo samalla tasolla kuin aktiivisessa työelämässä mukana olevien aikuisten. Vuonna 1999 kuukautinen kännykkälasku oli ikäryhmässä 15–19 keskimäärin 220 mk ja ikäryhmässä 20–29 noin 250 mk. Koska vanhemmat maksavat tästä leijonanosan, voidaan todeta että nuorisokulttuurin “kännykkäpakko” vaikuttaa tietoyhteiskunnassa samoin kuin lapsiperheisiin kohdistuva ylimääräinen verotusmuoto.

Aikuisten työtä ja vapaa-aikaa kännykkä ei ainakaan kaikissa ammateissa välttämättä muuta kovin paljon, koska samat toiminnot olisi useimmissa tapauksissa mahdollista hoitaa (ja usein hoidetaankin) lankapuhelimella. Lasten ja nuorten laajamittainen kännykkäkäyttö sen sijaan on kokonaan uusi ilmiö. Tampereen tietoyhteiskuntainstituutissa käynnistettiin syksyllä 1997 Nokian, Soneran ja Tekesin tukemana monitieteinen perustutkimus muotoutumassa olevasta lasten ja nuorten kännykkäkulttuurista (Kasesniemi & Rautiainen, 2001). Tutkimusryhmässä olivat edustettuina muun muassa antropologia, etnologia, folkloristiikka, informaatiotutkimus, journalistiikka, kielitiede, markkinointi, sosiologia, sosiaalipsykologia ja suomen kielen tutkimus. On hienoa ja epätavallista, että Tekes lähti ennakkoluulottomasti tukemaan näin selkeästi humanismiin painottuvaa tutkimushanketta. Näin tuli ajoissa dokumentoiduksi eräs nuorisokulttuurin murros, joka nyt on jo ohi siinä mielessä, että kännykkä on jo kaikilla. Tutkimus painottui tekstiviesteihin, jotka saattavat sinänsä olla ohimenevä ilmiö. Tekniikan kehittyessä kännyköissä yleistyneen internet-toiminto, jolloin 160 merkin tekstiviestit muuttuvat vanhanaikaisiksi.

Lapsille ja nuorille kännykkä merkitsee ainakin intiimiä viestintävälinettä, jonka käyttöä vanhemmat eivät juuri voi kontrolloida. Vanha lankapuhelinhan sijaitsi yhteisessä olohuoneessa, jolloin siihen saattoi vastata perheenjäsenistä kuka tahansa. Nykyisin perheen nuorten lähinkin kaveripiiri voi jäädä vanhemmille täysin tuntemattomaksi. Seurustelusuhteet jäävät entistä paremmin vanhemmilta salatuiksi, mutta niin voi jäädä myös pikkurikollisuutta harrastava nuorisojengi. Vanhempien kannalta kännykkä merkitsee kuitenkin mahdollisuutta pitää yhteyttä kaduilla ja kujilla liikkuviin lapsiin — mikäli nämä eivät päästä mykistää kotinumeroitaan. Toisaalta kännykkä kerää koko ajan tietoa käyttäjästään. Se on mahtava tietopankki uteliaille vanhemmille, mustasukkaiselle partnerille tai vaikkapa poliisille. Ehkäpä tulevaisuudessa kännykkään saadaan myös ulkopuolisille avoin paikannuspalvelu, jolloin se entistä selvemmin muuttuu valvonnan välikappaleeksi. Kännykkä voi olla myös melkoinen turvallisuustekijä, koska sen avulla voi hälyttää apua sellaisessakin vaaratilanteessa, jossa ei itse uskalla tai voi tehdä muuta.

Kännykkään liitetyt äärimmäisen mobiilisuuden mielikuvat ovat ainakin osittain mielikuvamarkkinoinnin tuotetta. Suurin osa viestinnästä tapahtuu yhä kotona tai muussa sellaisessa ympäristössä, jossa yhtä hyvin lankapuhelinkin olisi käden ulottuvilla. Varsinkin poikien kännykkäkertomuksissa välineen käyttöön liittyy

jatkuvasti tien päällä olevan sankarivaeltajan mielikuvia. Kännykällä otetaan mielellään yhteyttä auton ratista tai muusta vauhdikkaasta tilanteesta. Nuorisokulttuurin häviöjä näyttää olevan kirjeenkirjoittaminen; tytöt sitä jonkin verran harrastavat, pojat eivät enää juuri lainkaan. Rakkauskirje lienee tulevaisuudessa suuri arkistoharvinaisuus. Tosin varsinkin tytöt yrittävät dokumentoida pojilta tekstiviestitse saamiaan lemmennustuksia kopioimalla niitä erityisiin ”tekstarivihkoihin”, jotka muistuttavat entisajan tyttöjen muistovärssykirjoja.

Hienon kännykän ja siihen liittyvän ihmissuhdeverkoston omistamisesta näyttää tulleen nuorisokulttuurissa sosiaalisen pääoman konkreettinen mittari:

”Matkapuhelin viihdyttää, pitää seuraa, toimii kumppanina. Nuoret kuvaavat, kuinka matkapuhelinta on mukava näprätä: oma tutuksi luultu puhelin yllättää tai ainakin viihdyttää aina uudelleen. Vielä näpelöintiäkin olennaisempi osa mobiilikulttuuria on puhelimen sosiaalinen ulottuvuus, statusarvo. Yksinkertaisimmin arvon mittariksi voidaan määrittellä matkapuhelimen hinta ja laatu, muodikkuus ja merkin arvostus. Sääntö kuuluu tällöin: mitä kalliimpi puhelin, sitä korkeampi status. Käytännössä pelkästään hinta ei kuitenkaan enää riitä määrittämään matkapuhelimen sosiaalista arvoa. Päinvastoin arvo näyttää määrittävän yhä enemmän matkapuhelimen sisällön — sielun ja mielen — mukaan. Arvoa nostavat esimerkiksi runsas kiinnostavien tekstiviestien määrä, satoja numeroita ja nimiä sisältävä henkilögalleria tai persoonallinen, uniikki näyttöteksti. Sääntö kuuluu tällöin: mitä sosiaalisesti rikkaampi puhelin, sitä korkeampi status. Puhelimeen ’pakatut’ ystävät — nimet, viestit, pienet lahjoina annetut GSM-animaatiot — kuvastavat omistajan suosituimmuutta. Puhelin on tällöin nuoren suosituskirje ystäväpiirissä.” (Kasesniemi & Rautiainen, 2001)

”Matkapuhelimeen mahtuu edelleen siis vain rajattu määrä nimiä ja numeroita. Toisaalta sosiaalinen käyttö suosii sitä, että puhelimeen tallennetaan mahdollisimman suuri määrä tietoja. Tällöin numerolistalle voivat päästä myös nimet, joihin puhelimen omistaja ei todellisuudessa koskaan ole yhteydessä. Numero kuitenkin tallennetaan ja säilytetään muistissa, koska numeron haltija on jollakin tavalla korkealla sosiaalisessa ranking-systeemissä. Hän voi olla tavoiteltu sinkkupoika, nuorisojoukkueen menestynyt jalkapalloilija tai paikallisen julkkisen lapsi. Järjestelmä muistuttaa aikuisten käyntikorttikansioita. Tärkeältä henkilöltä saatu käyntikortti tallennetaan yleensä aina vähintään muistoksi, vaikka kortin saanut henkilö tietäisi, ettei enää koskaan ole yhteydessä kortin antajaan.” (ibid)

Tyypillisin kännykkää käyttävä nuorisoyhteisö ilmeisesti pyörii samoilla kujilla, kulmilla ja festareilla ja tapaa toisensa reaalisesikin. Nomadiyhteisö pysyy koossa ja

sopii tapaamisistaan kännyköiden avulla. Tekstiviesti alentaa kynnystä ottaa ensikontakti myös kiinnostavaksi koettuun vastakkaisen sukupuolen edustajaan. Tekstiviestien 160-paikkainen merkkiavaruus on elektroninen ei-kenenkään-maa, jossa kontaktikynnys on matala, mutta jossa torjutuksi tuleminenkaan ei välttämättä kirpaise yhtä pahasti kuin välittömästi koettuna. Kännykkäseurustelun tavoitteena on kuitenkin tapaaminen ja suhteen syventäminen reaali maailmassa niin kuin aina ennenkin. Hienon kännykän omistaja viestittää olevansa niin suosittu ja tavoiteltu, että tarvitsee merkkikännykän. Mainonta tietenkin tukee tällaisia logoon perustuvia mielikuvia.

Kännykkä on pohjimmiltaan puhelin, joka sentään on ollut käytössä jo 1800-luvulta asti. Pelkillä tekstiviesteillä tuskin kommunikoi kukaan, vaan lopulta palataan puhelimen perusfunktioon, puhumiseen. Kännykällä ei liene samanlaista vieraannuttavaa vaikutusta kuin internetin tai television anonyymeilla chat-ryhmillä joidenkin mielestä on. Uuden vuosituhaten nuorille kännykkä on jo itsestäänselvyys, aistien jatke, jota ilman ei voi elää. Kännykästä luopuminen on äärimmäisen harvinaista.

Perheen sisäisessä viestinnässä kännykkä ehkä lisää "lapsidemokratiaa". Perheen ajankäytöstä päätettäessä tekstiviesti on lapsen tapa saada äänensä kuuluviin firmojen ja ministeriöiden vallan käytäville asti ("hei äiti, tuu jo kotiin!"). Lasten kännykän käytön lisääntyminen kertoo myös vanhempien tekemistä ylipitkistä työpäivistä, lasten yksinäisistä iltapäivistä ja maaseudulla lasten ylipitkistä koulumatkoista.

Uusi ilmiö ovat sähköiset syrjähyppy: parisuhdekriisiin johtava flirttailu alkaa nykyisin usein sähköposti- tai tekstiviestejä vaihtamalla. "Internet ja kännykkä antavat mahdollisuuden pitää yllä hyvinkin pitkäaikaisia ja intiimejä suhteita, joihin ei kuitenkaan tarvitse sitoutua samalla tavalla kuin ihmiseen, jonka tapaa kasvokkain", arvioi perhetyöntekijä Marja-Liisa Holopainen *Suomen Kuvalehdessä* 11/2002. "Jos kotona on tylsää, teknologian avulla voi käydä pitkiä keskusteluja vieraan kanssa kotipöydän ääressä. Verkkosuhteesta tulee helposti aivan yhtä todellinen kuin elävästä suhteesta." Aviokriiseissä, joissa aikuiset taistelevat lapsista, tekstiviestit epäilemättä kuljettavat monenlaisia ikäviä terveisiä suuntaan ja toiseen. Perheen sisäisen kommunikaation typistymisen tekstiviesteihin saattaa olla perinteisen "mykkäkoulun" teknistynyt muoto.

Toisaalta kännykällä on havaittu olevan suuri merkitys avioeron jälkitilanteessa, koska se mahdollistaa ex-miehen yhteydenpidon entisten lastensa kanssa. Ex-mies ei mielellään soita lankapuhelimeen, koska hän ei halua kuulla uuden miehen tai entisen vaimonkaan vastaavan siihen. Sen sijaan hän voi pitää hyvinkin tiivistä kännykkäyhteyttä lastensa kanssa. Lasten sosioemotionaalisen kehityksen kannalta isän "etäläsnäolo" kännykän kautta voi olla iso suojaava tekijä (*protective factor*). Tässä on esimerkki elämäntilanteesta, joka on Suomessa melko yleinen ja jossa kännykällä on suuri psykologinen merkitys ongelmallisen tilanteen lieventäjänä. Tietysti lapsen kannalta kännykkäisen etäläsnäoloa parempi tilanne olisi useimmissa tapauksissa se, ettei eroa olisi lainkaan otettu.

## Tieto- ja viestintätekniiikan käytön eriytymisestä perheessä

Sukupuolten väliset eroavaisuudet tieto- ja viestintätekniiikan käytössä ovat laaja ongelmakokonaisuus, johon tarvittaisiin lisävalaistusta. On näet havaittu, että jostain syystä tyttöjen kodeissa perheen ”yhteiseksi” aiotulla tietokoneella onkin taipumus ajautua poikien käyttöön (Luukka et alia 2001). Myös tietokoneiden yleisimmät käyttötavat jakautuvat sukupuolen mukaan. Tytöt ja pojat käyttävät internetiä yhtä paljon (molemmista n. 95 %), mutta tytöt ovat ahkerampia sähköpostin käyttäjiä ja rupatteluryhmiin (*IRC, chat*) osallistujia. Pojilla sen sijaan on useammin kotisivuja, ja he imuroivat netistä enemmän pelejä kuin tytöt. Voikin todeta, että tyttöjen internetin käyttöä luonnehtii interaktiivisuus. Vertailtaessa mitä netistä imuroidaan (Luukka et alia 2001) havaittiin, että tyttöjä kiinnostavia nettiasioita olivat rupattelu, valokuvat, tietoartikkelit, tapahtumakalenterit ja uutiset. Poikia taas kiinnostivat valokuvat, äänitiedostot, videoklipit, listat ja animaatiot.

Samassa tutkimuksessa nuorilta tiedusteltiin myös median käyttötarkoituksia. Opiskelussa ja tiedon etsinnässä eniten käytetty media oli kirjallisuus (49 %) ja toiseksi eniten käytetty tietokone (40 %). Vanhemmilla vastaajilla tietokoneen merkitys korostui nuorempiin verrattuna. Myös harrastuksiin liittyvän tiedon etsinnässä tietokone sai paljon mainintoja (43 %), enemmän kuin kirjat (25 %). Televisiosta ja videoista etsitään ennen kaikkea jännitystä (69 % nuorista). Kirjat ensisijaisena jännityksen lähteenä mainitsi vain 17 % nuorista. Pojista 12 % ja tytöistä 4 % etsi jännitystä internetistä. Televisio ja videot palvelevat myös toimeentulon torjuntaa, sillä 59 % nuorista täytti niillä tyhjiä hetkiään. Pojilla toiseksi tärkein keino täyttää joutoaikaa oli tietokone tai pelit (pojat 29 %, tytöt 9 %). Yhteyksien hoidossa puhelin tai kännykkä oli ylivoimainen (90 %). Tietokone oli merkittävin yhteydenpitoväline vain 10 %:lle.

Jyväskylän yliopiston Agora Centerissä toimii myös erityinen Perheportaali-projekti, jonka tavoitteena on monitieteisesti selvittää tieto- ja viestintätekniiikan hyödyntämismahdollisuuksia perheen jokapäiväisessä elämässä ja arjen hallinnassa. Laitteiden ja ohjelmistojen kehittelyn lähtökohtana ovat tähän mennessä olleet yksilöllinen käyttö ja työelämän tarpeet. Perheportaali-projektin tarkoituksena on kehittää tietotekniikkaa siten, että se ottaisi huomioon myös perheiden tarpeet ja että se yhdistäisi, eikä erottaisi perheenjäseniä. Alustavan selvityksen mukaan (Siitonen et alia, 2001) tietoteknistä kokemusta omaavissa kouluikäisten lasten perheissä tällaiseen lähtökohtaan perustuvat laiteideat (esim. kodin yhteinen näyttöpäätte, johon voisi olla matkapuhelimella yhteydessä) otettiin myönteisesti vastaan. Varsinkin äitien mielipiteet jäsentyivät perheen ihmissuhteiden näkökulmasta. Kyselyn toistaminen puolen vuoden kuluttua osoitti, että perheenjäsenten mielipiteet olivat kehittyneet jonkin verran äitien edustaman kannan suuntaan. Ilmeisesti äideillä on erityinen merkitys mielipiteenmuodostajina päätettäessä perhekeskeisistä tieto- ja viestintätekniiikan

sovelluksista. Niinpä äitien mielipidettä kannattaisi enemmän kuulla myös laitteita suunniteltaessa.

Perheportaali-projektin pitkän tähtäimen tarkoituksena on ideoida sekä uusia laitteistoja että ohjelmistoja ja ottaa myös innovatiiviset perheet mukaan suunnittelutyöhön. Yleinen johtopäätös oli tutkittujen, jo tieto- ja viestintätekniiikan käyttöön harjaantuneiden perheiden, jatkuva teknologiamyönteisyys ja avoimuus uusien laitteiden vastaanottamiselle.

## 6. ERI TIETEENALOJEN TUTKIMUS- HANKKEITA

### *Koonnut Päivi Fadjukoff*

Lasten ja nuorten sosiaalinen pääoma ja sen muodostuminen tietoyhteiskunnassa on haastava tutkimuskokonaisuus, johon ei voida vastata minkään yhden tieteenalan tarjoamin keinoin. Aiheen käsittelyä vaikeuttaa myös tieteenalojen keskenään erilainen käsitteistö: sosiaalinen pääoma käsitteenä on vieras tieteenaloille, jotka lähestyvät ihmisen toimintaa ja kehitystä yksilöllisestä näkökulmasta. Lasten ja nuorten kehityksen asiantuntemuksen yhdistäminen sosiaalisen pääoman perinteiseen, yhteiskunta- ja taloustieteisiin painottuvaan tutkimukseen ja näin aikaansaattava monitieteinen, kokonaisvaltainen asian tarkastelu edellyttää siten eri lähestymistapojen ja käsitteiden tarkastelua laajemmasta viitekehystä.

Käsityksen tematiikan moniulotteisuudesta saa tarkastelemalla eri tieteenaloilla tehtävää tutkimusta sosiaalisen pääoman ja kehittyvän tieto- ja viestintätekniiikan näkökulmasta. Alla olevaan luetteloon on koottu tietoja eri tieteenalojen tutkimushankkeista, jotka voidaan ryhmitellä sosiaalisen pääoman kannalta neljään, tosin osin päällekkäistyvään ryhmään:

1. sosiaalinen pääoma ja yhteiskunnan rakenteet,
2. sosiaalinen pääoma ja alueellinen kehitys.
3. yksilön tausta ja ominaisuudet sosiaalisen pääoman kehittymisessä ja voimavarana.
4. tieto- ja viestintätekniiikka sosiaalisen pääoman kehittymisen mahdollisuutena ja uhkatekijänä.

Useimpia alla olevista tutkimushankkeista toteutetaan tutkimusryhmissä. Kustakin projektista on tähän nimetty vastaava(t) tutkija(t) ja esitetty lisäksi lyhyt toiminnan kuvaus. Rajallisten resurssien vuoksi ja tulevaisuusvaliokunnan esittämien toiveiden mukaisesti kuvauksessa on keskitytty Jyväskylässä ja Tampereella (Tietoyhteiskuntainstituutin piirissä) tehtävään tutkimukseen. Hankkeet tähän luetteloon on valittu pyrkien mahdollisimman monipuoliseen katsaukseen sekä keskustellen eri tieteenalojen tutkijoiden kanssa että tutkimushankkeiden rekistereistä käsiteltävän

tematiikan perusteella. Kuvatut tutkimukset ovatkin lähtökohdiltaan varsin erilaisia. Läheskään kaikki tutkijat eivät itse käytä tutkimuksessaan sosiaalisen pääoman käsitettä. Kukin tutkimusprojekti tuo oman näkökulmansa tähän monitahoiseen ja monitieteiseen aihepiiriin.

## **SOSIAALINEN PÄÄOMA JA YHTEISKUNNAN RAKENTEET**

Tässä ryhmässä esiteltävät tutkimusprojektit keskittyvät yhteiskunnan eri sektoreiden, yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin, toiminnan kannalta keskeisiin tutkimustehtäviin. Erityisesti painotetaan luottamuksen, verkostoitumisen ja osallistumisen/toimijuuden teemoihin. Osa tutkimushankkeista kohdistuu lähinnä aikuisten yhteiskuntaan, osa taas keskittyy erityisesti lapsiin osana yhteiskuntaa ja lapsuuden rakentumiseen erilaisissa kasvuympäristöissä, joita tietoyhteiskunta yhä enemmän sävyttää.

### *Lama ja luottamus*

*Prof. Kaj Ilmonen, Anne Kovalainen (ÅA), prof. Martti Siisiäinen, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Ryhmän tutkimustoiminta jakautuu yhteiskunnan sektoreittain kolmelle alueelle. Ensimmäisessä projektissa tutkittiin laman ja sosiaalisen pääoman (erityisesti luottamus) yhteyksiä Suomessa. Painopiste oli yritysten välisissä verkostoissa ja niissä esiintyvässä luottamuksessa sekä luottamuksen yhteydessä yritysten toimivuuteen ja paikalliseen sopimiseen. Projektin pohjalta käynnistyy jatkohanke, jossa innovaatioiden leviäminen ja sosiaalinen pääoma ovat keskeisiä. Toisessa hankkeessa tutkitaan luottamuksen yhteyttä kunnallisiin toimijoihin ja sosiaalipalvelujen yksityistämiseen. Kolmas osahanke painottuu kolmanteen sektoriin ja kansalaisyhteiskuntaan. Hankkeessa tutkitaan sosiaalisen pääoman yhtä keskeistä ilmentymää, yhdistyselämää. Tarkastelemalla sen viimeaikaista kehitystä ja yhdistystoimintaan osallistumista, myös luottamuksen yleistymistä muihin ihmisryhmiin ja suomalaisiin perusinstituutioihin (eduskunta jne.) tutkitaan empiirisesti samoin kuin sitä, mitkä tekijät lisäävät ihmisten luottamusta muihin ja keihin suomalaiset luottavat.

Tutkimustyön pohjalta on ilmestynyt Kaj Ilmosen 2000 toimittama SoPhin kustantama teos ”Sosiaalinen pääoma ja luottamus”. Seuraava, ”Lama ja luottamus” -niminen tutkimusraportti ilmestyy 2002.



### ***Kolmas sektori ja innovaatiot Jyväskylässä***

*Prof. Martti Siisiäinen, prof. Sakari Hänninen; prof. Anita Kangas, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, prof. Salme Näsi, taloustieteiden tiedekunta, Jyväskylän yliopisto*

Tutkittavia kysymyksiä ovat sosiaalisen pääoman muotoutuminen jyvaskyläläisissä yhdistyksissä, yhdistykset innovaatioiden luojina ja yhdistysten ja kaupungin elinten välinen vuorovaikutus. Projektissa kehitetään innovatiivisen yhdistyksen mallia sekä selvitetään sosiaaliseen pääomaan pohjautuvien vuorovaikutusefektien syntyä ja merkitystä hyvinvointiyhteiskunnan uusiutumiselle. Tarkoituksena on selvittää yhdistysten kokonaisvaikutusta suomalaisen kaupungin järjestelmässä ja tätä kautta kuvata jyvaskyläläisen kolmannen sektorin kokonaisuutta.

Toisena tutkimuksen osa-alueena ovat angloamerikkalaisen ja ranskalaisen sosiaalisen pääoman tutkimustraditiot ja niiden anti keskusteluille siitä, mitä voidaan tuotteistaa, markkinoistaa ja "paketoida".

### ***Mielipiteiden ja aatteiden sekä yhteiskunnallisten ja kulttuuristen mentaliteettien historia 1600-luvulta 1900-luvun alkupuolelle***

*Prof. Toivo Nygård, historian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tavoitteena on selvittää suomalaisten aatteellis-kulttuurisen ja poliittis-yhteiskunnallisen identiteetin eräiden keskeisten piirteiden muotoutumista. Varhaisempien aikojen osalta keskitytään oletettujen suomalaista mentaliteettia määrittävien kulttuuristen tekijöiden (alkoholinkäyttö, lukutaito, uskonnollisuus) tarkasteluun. 1800-luvulta lähtien tutkimus painottuu yksilön ja yhteisön suhteisiin, yksilöiden ratkaisuihin, vaikuttamiskeinoihin ja mielipiteenmuodostamiseen.

### ***Kuntalaisten osallistuminen kestävän kehityksen tietoyhteiskunnassa***

*Tutkimusjohtaja Heikki Heikkilä, journalismin tutkimusyksikkö, Tampereen yliopisto*

Hankkeen tarkoituksena on kehittää kansalaisten vaikuttavan osallistumisen paikallisia käytäntöjä uuden viestintätekniikan erityisominaisuuksia hyödyntämällä. Tutkimuksessa paneudutaan paikkatietotekniikan (GIS) ja verkkojulkaisemisen mahdollisuuksiin kuntalaisosallistumisen välineinä. Tutkimus rakentuu paikallisille kokeiluhankkeille, jotka toteutetaan Tampereella ja Kouvolan seudulla. Aukkaista kootaan kansalaisraateja, joille luodaan toiminnallisia edellytyksiä osallistua ja vaikuttaa

julkisesti oman elinympäristönsä suunnitteluun. Tutkimuksessa lähdetään siitä, että vaikuttava osallistuminen ei ole mahdollista ilman kansalaisten näkökulmaa tukevaa ja sitä ymmärtävää julkisuutta. Kansalaisten omaehtoisen verkkojulkaisemisen lisäksi tarvitaan myös yhteistyötä perinteisten viestimien kanssa. Tässä tehtävässä tutkimuksessa nojataan Journalismin tutkimusyksikön erinäisissä kansalaisjournalismin hankkeissa saamiin kokemuksiin.

### ***Talouden ja sosiaalisen järjestyksen muutoksen tutkimus***

*Tutkija Ilkka Alanen, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Sosiaalisesti kiinnittyneet pienyritykset Virossa: sosiaalisten verkostojen rooli niiden muodostumisessa ja kehityksessä.

### ***Tieto- ja viestintäteknologia sosiaalisessa verkostossa***

*YTT, tutkija Riitta Lavikka, työelämän tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto*

Tietoyhteiskuntakehityksen ongelmana on, että kehityksessä mukana olevien osaajien ja tietoyhteiskuntakehityksen ulkopuolelle jäävien välille on aukeamassa kuilu. Tutkimushankkeessa etsitään konkreettisia keinoja uhkaavan osaamiskuilun ylittämiseen ja seurataan tutkimuksellisesti kehittämishankkeen etenemistä. Kehittämishanke on Tampereen kauppaoppilaitoksessa maaliskuussa 2002 käynnistytävä verkkosihteerien/partnerien kaksivuotinen ammattitutkintoon tähtäävä koulutusohjelma. Verkkosihteerit/partnerit tulevat palvelemaan pienyrityksiä niiden kohtaamissa ongelmissa ja kehittämistarpeissa. Verkosto laajenee työn myötä yritysten asiakkaisiin sekä asiantuntija- ja viranomaistahoihin. Tavoitteena on yhtäältä, että pienyritykset saisivat kevein kustannuksin tarvitsemaansa apua tieto- ja viestintäteknologian hyödyntämisessä sekä toisaalta, että työttömät tai työttömyysuhan kohtaamat koulutetut ja monitaitoiset naiset saisivat itselleen kiinnostavan toimintakentän IT-sektorilta. Tutkimuskysymykset koskevat sitä, 1) miten tieto- ja viestintäteknologiaa otetaan käyttöön ja miten sitä kehitetään sosiaalisessa verkostossa, 2) miten asiantuntijuus, tieto ja sosiaalinen yhteisö rakentuvat verkkosihteerien/partnereiden koulutuksessa, 3) miten tapahtuu sosiaalisen pääoman kartuttaminen pienyritysten ja asiantuntijoiden arkisessa yhteistoiminnassa ja 4) miten naisten työkuultuuri auttaa tai haittaa verkostomaisen toiminnan harjoittamisessa.

### ***Auttamisen instituutiot arkisina käytäntöinä***

*Prof. Jarl Wahlström, psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa selvitetään, miten eri sosiaali- ja terapiatyön yksiköissä työhön liittyvissä keskusteluyhteyksissä ja institutionaalisissa käytännöissä puheen ja toiminnan kautta tuotetaan sosiaalisia ongelmia, ihmisten toimijuutta, mahdollisia ratkaisuja ja sosiaalisia ryhmiä koskevia merkityksiä. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten näissä auttamisen instituutioissa osallistutaan asiakkuuden ja asiantuntijuuden kautta sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen.

### ***Lasten sosiaalinen pääoma***

*Prof. Kaj Ilmonen, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

1) Esikouluikäisten sosiaaliset verkostot esikoulussa ja lasten symbolinen pääoma (väitös valmistunut). 2) Tapaustutkimus luottamuksesta koulussa. (Tästä osa julkaistu yhdessä väitöskirjassa.)

### ***Lapset ja tietoyhteiskunta -tutkimushanke***

*Prof. Marjatta Kangassalo, opettajakoulutuslaitos /varhaiskasvatusyksikkö, Tampereen yliopisto*

Tutkimushankkeessa arvioidaan ja pohditaan muun muassa, miten lasten ajatukset, toiveet ja suunnitelmat sekä mahdolliset uudet innovaatiot voitaisiin entistä paremmin ottaa huomioon tietoyhteiskuntasuunnittelussa ja strategisessa ajattelussa. Tutkimushankkeen viisi osaprojektia keskittyvät tutkimaan mm. lapsiperheiden työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmia, tietotekniikkaa ja oppimista, lasten psyykkisen, sosiaalisen ja emotionaalisen kehityksen ongelmia, lapsia audiovisuaalisen mediakulttuurin toimijoina sekä lasten näkökulmien huomioonottamista suomalaisen tietoyhteiskunnan rakennustyön strategioissa. Toisessa vaiheessa tutkimus painottuu vahvasti Tampereelle osaprojektien kautta, jolloin mukana tulee olemaan myös tamperelaisia päiväkotia ja kouluja. Hankkeesta on vuonna 2001 julkaistu kaksi kirjaa: Marjatta Kangassalon ja Juha Suorannan 'Lasten tietoyhteiskunta' (Tampere University Press) ja Juha Suorannan, Hanna Lehtimäen ja Sampsa Hakulisen 'Lapset tietoyhteiskunnan toimijoina' (Tampereen yliopiston tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus).

## ***Lapsuuden kulttuurit ja kasvuympäristöt***

*Prof. Sirkka Hirsjärvi, prof. Leena Laurinen, kasvatustieteen laitos, Jyväskylän yliopisto*

Ohjelmassa selvitetään lapsiperheiden toimintaa yhteiskunnallisissa muutoksissa, lasten arkielämän jäsenyyksiä heidän eri elämänpiireissään (kotona, vapaa-ajassa, päivähoidossa, koulussa) sekä vanhempien ja ammattikasvattajien lapsuutta koskevia käsityksiä. Samoin selvitetään vanhemmuutta ja kasvatusta (mm. koulun taidekasvatusta) koskevan ajattelun ja tiedon rakentumista ja arvioidaan näiden muutosten merkitystä ja seurauksia kasvatuksen tulevaisuuden näkökulmasta.

## **SOSIAALINEN PÄÄOMA JA ALUEELLINEN KEHITYS**

Sosiaalisen pääoman yhteys alueelliseen kehitykseen on perinteinen sosiaalisen pääoman tutkimuskohde. Tavoitteena on verkottumisen ja siitä syntyvän synergian avulla lisätä alueen menestymisen mahdollisuuksia. Merkittävää on, että sosiaalisen pääoman kautta mm. kulttuurin ja liikunnan toimialoilla tapahtuva aktiivisuus voi muodostua alueen eri sektoreiden taloudelliseksikin menestyksen osatekijäksi.

### ***Toimijaverkosto kulttuurin alueellisilla kentillä***

*Prof. Anita Kangas ym., yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten sosiaalisen ja kulttuurisen suhde muuttuu kulttuuripolitiikassa. Institutionaalisen kulttuuripolitiikan perusedilemma on syntynyt pyrkimyksestä kulttuuridemokratiaan ja desentralisaatioon kulttuuripolitiikan ideaalitavoitteena. Kulttuuria ei voida enää pitää yhtä lailla valmiina ja annettuna rakenteena kuin aikaisemmin, vaan kulttuuripolitiikassa on kohdistettava entistä enemmän huomiota sen prosessuaalisuuteen, valinnanvapauteen, ehtoihin sekä toimijoihin, jotka käsittävät kulttuuriset mahdollisuutensa toisin kuin vakiintuneet konventiot sallisivat. Kulttuurin alueellinen kenttä ja sen toimijat määritellään verkostonäkökulman kautta. Tavoitteena on ymmärtää tämän kentän rakennetta ja sen pelin logiikkaa, joka kulloinkin määrittelee alueen ja paikallisen kulttuurin rajoja.

### ***Jyväskylän Teknologiakeskuksen vaikutusten leviäminen***

*Tutkija Juha Heinonen, taloustieteiden tiedekunta, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää Jyväskylän Teknologiakeskuksen vaikutusten alueellista leviämistä. Toisena tavoitteena on tarkastella relevantteja indikaattoreita, jotka kuvaavat Teknologiakeskuksen taloudellisia vaikutuksia Jyväskylän seutukunnassa.

### ***Kaupungin ja maaseudun välinen vuorovaikutus - oppivan alueen näkökulma***

*Erikoistutkija Seija Virkkala, Chydenius Instituutti ja tutkija Esa Storhammar, taloustieteiden tiedekunta, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa tarkastellaan kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen piirteitä ja muotoja oppivan alueen, alueellisten innovaatiojärjestelmien ja verkostoitumisen näkökulmasta. Tavoitteena on etsiä keinoja, joilla voidaan kehittää kaupungin ja maaseudun välistä vuorovaikutusta ja näin edistää innovaatioiden syntymistä ja siirtymistä maaseudulla.

### ***Yritysten innovaatioprosessit ja innovaatioverkostot maaseudulla ja pienissä keskuksissa***

*Erikoistutkija Seija Virkkala, Chydenius Instituutti ja tutkija Esa Storhammar, taloustieteiden tiedekunta, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimushankkeessa tarkastellaan suurten kasvukeskusten ulkopuolista Suomea innovaatio toiminnan näkökulmasta. Tavoitteena on tuottaa tietoa innovaatioiden synnystä, kehittymekanismista ja leviämisestä suurten kasvukeskusten ulkopuolisilla alueilla. Tarkastelu on tärkeää sekä alueellisen kehittymisen näkökulmasta että alueiden innovaatiopotentialin hyödyntämisen näkökulmasta.

### ***Inhimillisen pääoman alueellinen keskittyminen***

*Erikoistutkija Jari Ritsilä, taloustieteiden tiedekunta, Jyväskylän yliopisto*

Väitöskirjaprojekti analysoi inhimillisen pääoman keskittymiseen liittyvää tematiikkaa seuraavien alaotsikoiden alla: 1) Muuttoliike ja inhimillisen pääoman varanto,

2) Paikallinen miljö, yrittäjyys ja inhimillisen pääoman akkumulaatio, 3) Inhimillisen pääoman varanto ja alueellinen kasvu. Muuttoliikettä tutkittiin aluetaloudellisen kehityksen kannalta tilasto- ja rekisteriaineistoja hyödyntäen. Erityisesti keskityttiin tarkastelemaan koulutustason, työttömyyden sekä kohde- ja lähtöalueiden ominaispiirteiden vaikutuksia väestön muuttopäätöksiin. Väitöskirja on julkaistu sarjassa Jyväskylä Studies in Business and Economics numerona 7, 2001 (140 s).

### ***Liikuntasuunnittelu***

*Tutkija Ari Karimäki, liikunnan sosiaalitieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa selvitettiin tapoja liikuntarakentamisen seurausten laaja-alaista arvioimista varten. Tutkimuksessa käytettiin Sosiaalisten vaikutusten arviointimenetelmää (SVA). Menetelmän avulla pyritään luomaan monipuolista tietoa hankkeen aiheuttamista seurauksista. Väitöskirja on julkaistu sarjassa Jyväskylä Studies in Sport, Physical Education and Health numerona 79, 2001.

### ***Liikunnan yhteissuunnittelutoiminnan laajeneminen koko asuinalueen kehittämistoiminnaksi***

*Yliassistentti Anna-Katriina Salmikangas, liikunnan sosiaalitieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa tarkastellaan liikunnan yhteissuunnittelutoiminnan laajenemisprosessia, jossa liikunnan kehittäminen innosti koko asuinalueen kehittämiseen. Keskeisenä teemana on yhteissuunnittelukohteen muuttuminen ja siten toiminnan laajeneminen uusille alueille liikunnasta mm. vanhusapuun ja kierrätystoimintaan.

### ***Teknologia, tila ja paikallinen yhteisö***

*Tutkija Ari Ylönen, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto*

Tavoitteena on tutkia eri alojen asiantuntijoiden roolia, asemaa ja vaikutusvaltaa yhdiskunnan suunnittelussa sekä luoda edellytyksiä paremmalle yhteistyölle. Erityisen tärkeätä on parantaa asukkaiden valmiuksia osallistua asiantuntijatyöhön. Uuden teknologian käyttö on avainasemassa arkipäivän asiantuntijuuden käyttöönotossa. Teknologinen muutos vaikuttaa osaltaan siihen, mikä on yhdiskunnan perustoimintojen sijoittumisen muuttuva logiikka yhdiskunnan rakenteessa. Teknologiasta ei kuitenkaan seuraa automaattisia vaikutuksia sosiaaliseen, esimerkiksi paikallisen yhteisön arkisen

elämän ehtoihin. Välittäviä mekanismeja on useita, kuten eri asiantuntijoiden erilainen vaikutusvalta yhdyskuntasuunnittelun päätöksenteossa. Projektin työvaihe: TTKK:n virtuaalitodellisuuden laboratoriossa on valmistumassa visualisointi asiantuntijahaastatteluja varten. Arviointien kohteena on kulkureitti, jolle sijoitetaan kahteen eri esitykseen "hyvän tulevaisuuden" ja "huonon tulevaisuuden" tunnusmerkkejä. Asiantuntijoita pyydetään tekemään tulevaisuuden ennusteita, niiden laatuarvioita ja perusteluja. Tärkeätä on arvioida erilaisiin lopputuloksiin johtavia syitä. Hankkeessa ovat mukana myös Tampereen teknillisen korkeakoulun signaalikäsitteilyn laitos, arkkitehtuurin osasto / yhdyskuntasuunnittelu sekä virtuaalitodellisuuden laboratorio.

## **YKSILÖN TAUSTA JA OMINAISUUDET SOSIAALISEN PÄÄOMAN VOIMAVARANA**

Kuten raportissa on jo aiemmin osoitettu, yksilön, etenkin lapsen ja nuoren, sosiaalisen pääoman syntyyn on vahvasti yhteydessä hänen kasvunsa ja kehityksensä lähipiiri. Näin ollen lapsen ja nuoren yksilölliseen kehittymiseen liittyvien tekijöiden tuntemus ja tutkimus on välttämätöntä, jos halutaan ymmärtää lasten ja nuorten sosiaalisen pääoman rakentumista ja jopa vaikuttaa siihen. Erityisen arvokkaita tässä suhteessa ovat pitkittäistutkimukset, joissa seurataan lasten kehitystä aikuisuuteen asti. Tässä esiteltävistä tutkimushankkeista ”Ihmisen kehitys ja sen riskitekijät” –huippututkimusyksikön Lapsesta aikuiseksi -pitkittäistutkimusta on kuvattu raportissa jo aiemmin. Sosiaalisen pääoman kannalta merkittävä tutkimuskohde ovat lasten ja nuorten perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet, sekä niiden rakentuminen ja mahdolliset suojaavat tekijät erityisesti silloin, jos lapsella itsellään tai hänen läheisillään on erityisongelmia.

Lasten lisäksi myös vanhukset ovat ryhmä, joka tarvitsee sosiaalisia tukiverkostoja usein jo arkielämästä selviytymiseen. Yhteiskunnan julkisen ja yksityisen sektorin palvelujen keskittyessä alueellisesti ja toisaalta tietoyhteiskunnan toimintamahdollisuuksien kehittyessä on tunnettava vanhenevan väestön tarpeita ja tapoja hoitaa asioitaan sekä ylläpitää, luoda ja käyttää sosiaalista verkostoaan.

### ***Ihmisen kehitys ja sen riskitekijät –huippututkimusyksikkö***

*Prof. Lea Pulkkinen ja prof. Heikki Lyytinen, psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Sosio-emotionaalinen kehitys ja sen riskitekijät käsittää (1) kehityksen tutkimisen lapsesta keski-ikään ja nykyvaiheessa erityisesti keski-ikänsä kohtaamisen painopisteinä

perhe, työ ja terveys, (2) emootioiden ja käyttäytymisen säätelyyn sisältyvien kognitiivisten, emotionaalisten ja behavioraalisten prosessien analyysin ja (3) lasten kokemusmaailmaan sisältyvien riskitekijöiden, esim. tietokonepelaamisen vaikutuksia koskevan tutkimuksen. Tarkastelun kohteena ovat mm. syrjäytymiseen/menestymiseen johtavat kehityskulut. Toisen ydinalueen eli kognitiivinen kehityksen ja sen riskitekijöiden tutkimus kohdistuu (1) dysleksian prospektiiviseen tutkimukseen, (2) lapsen kognitiivisen kehityksen seurannan, riskien havaitsemisen ja prevention menetelmien kehittämiseen ja (3) oppimisvaikeuksien, niiden arvioinnin ja kuntoutuksen perustutkimukseen. Tutkimuksessa pyritään kestäviin johtopäätöksiin riskien havaitsemisen keinoista, preventiosta ja kuntoutuksesta.

### ***Helsinki Longitudinal Student Study***

*Prof. Jari-Erik Nurmi, psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa on seurattu 311 opiskelijaa vuosittain vuodesta 1991 vuoteen 1999. Keskeisinä teemoina ovat olleet (1) tavoitteiden, elämäkulun ja hyvinvoinnin vuorovaikutus kehityksen kuluessa, (2) strategioiden vaikutus opintomenestykseen ja (3) sosiaalisten strategioiden yhteydet ihmissuhteiden solmimiseen ja yksinäisyyteen.

### ***Sosiaaliset strategiat, ahdistuneisuus ja ihmissuhteet***

*Prof. Jari-Erik Nurmi, psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Useissa käynnissä olevissa pitkittäis- ja kokeellisissa tutkimuksissa on selvitetty vuodesta 1996 sosiaalisten strategioiden merkitystä uusien ystävyysuhteiden solmimisen ja yksinäisyyden kokemisen kannalta. Lisäksi kokeellisissa tutkimuksissa on tarkasteltu, missä määrin itseraportoidut sosiaaliset strategiat näkyvät sosiaalisessa toiminnassa, havaitsemisessa ja erilaisissa emotionaalisissa reaktioissa.

### ***Lahjakkuuden, kotitaustan ja koulumenestyksen yhteydet koulutus-, ammatti- ja työuraan ja muihin elämänrakenteen ja elämänhistorian merkittäviin tekijöihin lapsuudesta aikuisuuteen***

*Prof. Jorma Kuusinen, kasvatustieteen laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa selvitetään yksilön varhaisten resurssitekijöiden, kuten lahjakkuuden ja vanhempien sosioekonomisen tason yhteyttä koulumenestykseen ja peruskoulutuksen pitoon, ja miten nämä tekijät välittyvät yksilön elämänhistoriaan peruskoulutuksen



jälkeisessä koulutuksessa, työurassa ja muissa elämänrakenteen merkittävässä hyvinvointitekijöissä. Lapsuudessa rekisteröity kielellinen lahjakkuus on tämän tutkimuksen erityispiirre.

### ***Nuoren läheiset ihmissuhteet ja hyvinvointi***

*Prof. Anna Rönkä, perhetutkimusyksikkö, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksen tavoitteena on analysoida läheisten ihmissuhteiden (suhteet vanhempiin ja muihin tärkeisiin aikuisiin, toverisuhteet) yhteyksiä koulumenestykseen, masentuneisuuteen, itsetuntoon ja päihteiden käyttöön nuoren aloittaessa yläasteen. Keskeisenä kysymyksenä on selvittää, suojaavatko lämpimät ja läheiset ihmissuhteet stressaavien elämänmuutosten ja heikon koulumenestyksen kielteisiltä vaikutuksilta nuoren itsetuntoon ja mielialaan. Tutkimusaineistona on 129 seitsemännen luokan oppilasta, joka ovat iältään 13-14-vuotiaita.

### ***Väkivallan ja välitilojen politiikat***

*Prof. Eeva Jokinen, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Projektii tutkii yhteiskuntia ja sosiaalista elämää järjestäviä eroja. Tällaiset hierarkkisoivat erot, kuten sukupuoli, luokka-asema, rotu, alueelliset lähtökohdat, ikään liittyvät rajoitukset ym., osoittavat yksilöille erilaisia toimintapaikkoja eri tilanteissa, erilaisia mahdollisuuksia elää hyvää elämää. Projektia suunnataan siten, että siinä otetaan erityisesti huomioon tietoteknistymisen ja ns. globalisoitumisen vaikutukset. Lapset ja nuoret eivät hanki sosiaalista pääomaansa tyhjiössä, vaan erilaisissa yhteyksissä kanssaan elävien aikuisten kanssa, ja projekti tarkastelee erilaisten aikuisten ryhmiä. Tutkimusryhmäläisten alaprojektit tarkentavat kysymyksenasettelua siten, että kysymme, mitä on olla vammainen, lihava, pahoinpidelty, vihainen tai työssään uupunut aikuinen, tasa-arvoeetoksen kanssa neuvotteleva vanhempi, ikääntyvä työtön/työssä sinnittelevä aikuinen. Projektissa tarkastellaan myös isovanhempien ja lasten suhdetta ja sitä, miten esimerkiksi ICT vaikuttaa siihen.

### ***Tunteet ja sosiaalisuus ihminen-tietokone-vuorovaikutuksessa***

*Tutkijatohtori Veikko Surakka, käytettävyyslaboratorio, Tampereen yliopisto*

Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää ja kehittää sellaista ihmisen ja tietokoneen välistä vuorovaikutusta, jossa hyödynnetään sosiaalisesti ja tunnetasolla merkityksellisiä

vuorovaikutussignaaleja. Tutkimus yhdistää tietojenkäsittelytiedettä ja psykologiaa. Ihmisen käyttäytymisen ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen keskeisimpiä osatekijöitä ovat sosiaalisesti ja tunnetasolla havaittavat käyttäytymiset, kuten äänensävyt, muutokset katseen suunnassa ja kasvojenilmeissä. Jotta tämän tyyppinen vuorovaikutus voisi olla mahdollista ihmisen ja tietokoneen välillä, on teknologiaa kehitettävä niin, että tätä informaatiota voidaan hyödyntää. Tietojenkäsittelytieteessä tällaista teknologiaa kutsutaan älykkäästi havaitsevaksi teknologiaksi. Tietokoneen tulisi myös pystyä ilmaisemaan älykkäästi näitä vuorovaikutuksen kannalta keskeisiä signaaleja. Tutkimusalustana käytetään normaalia tietokonetta ja tätä tarkoitusta varten ohjelmoituja yksinkertaisia graafisia käyttöliittymiä. Erityisesti tavoitellaan multimodaalisia ja multimoodisia sovelluksia.

### ***Soveltavan liikunnanopetuksen tutkimusohjelma***

*Prof. Pilvikki Heikinaro-Johansson, liikuntakasvatuksen laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimus sisältää interventiotutkimuksia, joiden tavoitteena on opettaa toimivia vuorovaikutustaitoja sekä opettajille että oppilaille. Ohjelmassa yhdistetään behavioraalisia ja kognitiivissosiaalisia vuorovaikutustaitojen opetusmenetelmiä.

### ***Täkkäiden henkilöiden liikkumisen ylläpitäminen teknisin apuneuvoin***

*Prof. Isto Ruoppila, psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Gerontechnology-ohjelmaan kuuluva tutkimus "Täkkäiden henkilöiden liikkumisen ylläpitäminen teknisin apuneuvoin" on vertaileva tutkimus neljän maan (Hollanti, Italia, Saksa ja Suomi) yli 55-vuotiaasta väestöstä. Tavoitteena on selvittää koettuja sekä objektiivisia liikkumisen ehtoja ja esteitä haastatteluin ja liikkumispäiväkirjoin. Tätä aineistoa suhteutetaan myös digitaaliseen kartografiseen tiedostoon, joka kuvaa julkisen liikenteen verkkoa sekä palvelupisteiden sijaintia kullakin tutkimuspaikkakunnalla, Suomessa se on Jyväskylä.

### ***Ikivihreät-projekti***

*Prof. Eino Heikkinen, terveystieteiden laitos ja Suomen Gerontologian Tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto*

Projektin tavoitteena on Jyväskylän eläkeikäisen väestön terveydentilan ja toimintakyvyn kuvaaminen sekä ylläpitäminen ja edistäminen yhdyskuntatasoisten

interventioiden avulla. Vuonna 1988 alkanut monitieteinen tutkimusohjelma sisältää useita sekä epidemiologisia että kvalitatiivisia seuruuasetelmia. Tavoitteena on kuvata 65–92-vuotiaiden terveyttä, toimintakykyä ja hyvinvointia, tutkia 5-, 8- ja 10-vuotisaikavälien muutoksia ikääntymiseen liittyvissä keskeisissä parametreissa, tunnistaa ne ikääntyvien ihmisten elinoloihin ja elämäntapoihin liittyvät tekijät, jotka ennustavat terveyden, hyvinvoinnin ja toimintakyvyn muutoksia. Edelleen tavoitteena on käyttää tutkimuksen tuottamaa tietoa sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseksi alueellisesti ja valtakunnallisesti ja kehittää saadun tiedon avulla preventiotoimia iäkkään väestönosan terveyden, toimintakyvyn, hyvinvoinnin ja autonomian säilyttämiseksi.

## **TIETO- JA VIESTINTÄTEKNIikka MAHDOLLISUUTENA JA UHKATEKIJÄNÄ**

Tieto- ja viestintäteknikka kehittyvät nopeammin kuin uusimmista ja ajankohtaisimmista toiminnoista ehditään koota ja analysoida tutkimustietoa. Voidaankin nähdä tutkimuksen yhdeksi tehtäväksi myös osoittaa niitä kehitystrendejä ja suuntauksia, joihin ollaan menossa sekä osoittaa ja tuoda keskustelun piiriin yhtäältä niitä mahdollisuuksia, joita kehittyvä tekniikka parhaimmillaan voi tarjota, ja toisaalta tekniikan lisääntyvään käyttöön liittyviä riskejä.

Uuden tietoteknologian käytöstä on meneillään useita tutkimushankkeita. Teknologian kehittymistä yksittäisten toimintojen apuvälineestä keskeiseksi tietoyhteiskunnan elementiksi osoittaa se, että alan kiinnostavaa tutkimusta tehdään lukuisilla eri tieteenaloilla ja myös monitieteisinä hankkeina. Usein moniulotteista tietoteknologian maailmaa rajataan siten, että tutkimuskohteena on tietty väline kuten verkkosivut, tietokonepelit tai kännykät. Eri tieteenalojen asiantuntemuksen yhdistäminen on tälläkin tavoin rajatulla kentällä usein tarpeen kokonaiskuvan saamiseksi.

Tuoretta yleiskuvaa medioista nuorten arjessa antaa Luukan ym. (2001) kyselytutkimus, jonka perusteella näyttää siltä, että suomalaisnuorten arki on erittäin mediakeskeistä, ja että nuorilla on myös erittäin hyvät laitteelliset mahdollisuudet käyttää erityyppisiä medioita. Kännyköiden, kotitietokoneiden ja erityisesti kotien internet-yhteyksien määrä on kasvanut muutamassa vuodessa. Kuitenkaan television valta-asemaa koko nuorisjoukkoa yhdistävänä mediana ei näytä mikään horjuttavan. Käytännöllisesti katsoen kaikki nuoret katsovat televisiota päivittäin, arkisin keskimäärin 2–3 tuntia ja viikonloppuisin 3–4 tuntia päivässä. Uusi media ei siis toistaiseksi ole syrjäyttänyt ns. vanhaa mediaa, eikä minkään yksittäisen median, esimerkiksi internetin, käyttö ole vähentänyt muiden medioiden käyttöä merkittävästi. Suhteellisen pieni osa nuorista oli ns. uusmedioiden (tietokonepelien, nettisivustojen, chatin) suurkuluttajia. Internet

kuuluu tyypillisesti viikoittain käytettäviin medioihin, ja sähköpostia tämä ikäryhmä käyttää vielä harvemmin. Tosin 13-19-vuotiaiden elämä on melkoisessa muutosvaiheessa ja kyselytutkimuksenkin mukaan joukosta on löydettävissä tiettyjä ryhmiä, joiden media-arki on varsin erikoistunutta. Nuoria kiinnostavat sisällöt ja selvästi he hakeutuvat eri medioiden pariin nimenomaan sisältövalintojen ohjaamina.

Tietokonepelejä pelaa vähintään kerran viikossa kolmannes tytöistä ja kaksi kolmasosaa pojista. Innokkaimpia pelaajia olivat 13-15-vuotiaat pojat, joista melkein kolmannes pelasi tietokonepelejä päivittäin, tyypillisimmin 1–2 tuntia päivässä. Myös tietokonepelien suurkuluttajia nuorissa ja etenkin pojissa on: joka kymmenes poika ilmoitti pelaavansa tietokonepelejä noin 4 tuntia päivässä (Luukka ym. 2001). Tietokonepelien pelaaminen (video-, PC- ja Playstation-pelit) on lasten ja nuorten yleisimpiä harrastuksia, mutta pelaamisen vaikutuksia on tutkittu kovin vähän. Tällaisesta tutkimuksesta on esimerkkinä jo aiemmin tässä raportissa kuvattu Jyväskylän yliopistossa toteutettava Elektronisten pelien pelaaminen: mahdollisuudet ja riskit - tutkimus, joka kuuluu Ihmisen kehitys ja sen riskitekijät -huippututkimusyksikköön. Hankkeessa selvitetään erityyppisten pelien pelaamisen yhteyksiä asenteisiin, käyttäytymiseen, kognitiiviseen suorituskyykyyn ja sen taustalla oleviin psykofysiologisiin mekanismeihin. Lisäksi pyritään tunnistamaan pelien suurkulutuksen riskejä kuten peliriippuvuutta ja aggressiivisuutta.

Tietotekniikan tuomia myönteisiä mahdollisuuksia kehitetään ja tutkitaan paljon erityisesti siltä kannalta, miten niitä voisi hyödyntää oppimisympäristöinä. Enää ei keskitytä vain tehokkaiden yksilöllisten harjoitusten kehittämiseen, vaan yhä enemmän yhteistoimintaan ja vastavuoroiseen vuorovaikutukseen tietoverkoissa. Tämä tutkimus ja kehittämistyö onkin tietoyhteiskunnan kehittymisen kannalta tärkeää ja on usein sovellettavissa myös muille elämän alueille kuten yhä enemmän tiimeissä ja verkostoissa toteutuvaan työelämään. Työ- ja kouluympäristöjen lisäksi tietotekniikkaa aletaan yhä enemmän kehittää myös ihmisten arkielämän tueksi ja osaksi. Tästä esimerkkinä mm. alla kuvatut Perheportaali- ja Älykäs koti -hankkeet.

### ***Perheportaali-projekti***

*Prof. Lea Pulkkinen, psykologian laitos ja prof. Pekka Neittaanmäki, tietotekniikan laitos, Jyväskylän yliopisto*

Nykyinen tieto- ja viestintätekninen laitteisto on kehitelty yksilöllistä käyttöä varten, mihin viittaa mm. käsite henkilökohtainen tietokone (PC). Myös matkapuhelimet ovat hyvin henkilökohtaisia. Vaikka ohjelmistoja on kehitetty ryhmätyöprosesseja varten, ovat sekä laitteiden että ohjelmistojen kehittelyn lähtökohtana olleet työympäristön tarpeet. Pienyhteisön, kuten perheen tarpeista lähtevää ohjelmistojen ja laitteiden kehittelyä ei ole ollut. Perheportaali-projektin tavoitteena on löytää mahdollisuuksia

siihen, että tietotekniikka ei eristäisi vaan yhdistäisi perheenjäseniä ja että se auttaisi perhe-elämän arjen organisoinnissa, niin kuin se auttaa monien työelämän tarpeiden organisoimisessa. Toista vuotta jatkunut projekti on osoittanut, että varsinkin perheenäideillä on ymmärrystä siitä, että moderni tietotekniikka voisi antaa apua niihin moninaisiin logistisiin tehtäviin, joita etenkin lapsiperheiden arkipäivässä on. Visiona voi olla esim. jääkaapin oveen kiinnitettyjen paperilappusten korvaaminen keittiössä tai muussa yhteisessä tilassa olevalla sähköisellä ilmoitustaululla, johon voitaisiin olla yhteydessä matkapuhelimella sekä viestien lukemiseksi että täydentämiseksi. Käyttöjärjestelmät ja ohjelmistot, joita tällä hetkellä on käytettävissä, ovat perheiden yksilöllisten piirteiden ja erilaisten toimintasisältöjen kannalta liian rajoittavia. Sen vuoksi projektiin sisältyy myös käyttöjärjestelmän kehittelytyö.

### ***Älykäs koti ja ihmisten tarpeet***

*YTT, dosentti Erkki Karvonen, tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto*

Käynnistyvässä tutkimushankkeessa pyritään saamaan tietoa ihmisten arjessaan käyttämän taloteknologian käyttökokemuksista. Koekäyttöön pyritään saamaan yhteistyöyrityksiltä palveluja koko arvoketjun laajuudelta: infrastruktuurin, päätelaitteiden, kohdelaitteiden, ohjelmien, sisältöpalvelujen osalta. Kiinnostuksen kohteena ovat sekä uusien rakennusten suunnittelu ja rakentaminen että vanhojen rakennusten digitalisointi. Tutkimus kohdistuu eri elämäntilanteessa oleviin perheisiin ja yksineläjiin, jotta saataisiin selville erilaiset talotekniikan käyttöön liittyvät tarpeet. Hanke tarjoaa kiinnostavaa selvitettävää siitä, kuinka uudet teknologiat juurtuvat osaksi arkea. Tutkimus toteutetaan monitieteisesti yhteistyössä kulttuuri- ja yhteiskuntatieteilijöiden, arkkitehtuurin ja teknologian asiantuntijoiden sekä alan yritysten kanssa.

### ***Murrostuva suomalainen mediakulttuuri: tekijän, tekstin ja nuoren kohtaamisia vuosituhaten vaihteessa***

*Prof. Minna-Riitta Luukka, soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto*

Projekti tarkastelee suomalaisen mediakulttuurin murrostumista 2000-luvun kynnyksellä luotaamalla tekijän, tekstin ja nuorten kohtaamisia (uus)mediassa. Tavoitteena on selvittää miten ja mihin nuoret käyttävät (uus)mediaa arkielämässään ja miten medialukutaitoisia he ovat. Hankkeesta on tähän mennessä valmistunut kyselytutkimusosa (Luukka ym. 2001), jossa on selvitetty 13-19-vuotiaiden nuorten media-arkea mm. mediaomistusten, käyttömäärien ja -tapojen ja käyttötottumusten näkökulmasta. Kyselyn tarjoaman yleiskuvan pohjalta hankkeessa on edetty laadullisten osatutkimusten vaiheeseen, joissa tarkastelun kohteena ovat nuoret sekä ns. faktuaalisten

medioiden (sanoma- ja verkkolehtien, tv-uutisten, nettiuutisten) että ns. fiktiivisten medioiden (tv:n nuortenohjelmien, musiikkivideoiden, tietokonepelien, nuortenlehtien, nettikeskustelujen) äärellä.

### ***Lasten ja nuorten muuttuva mediakulttuuri***

*Tutkija Annikka Suoninen, taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos / Nykyculttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto*

Useista empiirisistä osatutkimuksista koostuva hanke, jossa tarkastellaan eri medioiden asemaa lasten ja nuorten arkielämässä ja heidän sosiaalisissa suhteissaan. Aiemmissa erillistutkimuksissa on tarkasteltu mm. television ja videon katselua, kirjojen lukemista, tietokone- ja konsolipelien pelaamista sekä tietoverkkojen ja kännykän käyttöä. Osa aiemmista tutkimuksista liittyy 12 maan vertailevaan ”Children, Young People and Their Changing Media Environment” –projektiin. Vuonna 2002 valmistuvat tieteis- ja paranormaaleihin ilmiöihin liittyvien media-aineistojen käyttäjiä ja Salatut elämät –televisiosarjaa koskevat tutkimukset liittyvät ”Murrostuva suomalainen mediakulttuuri: tekijän, tekstin ja nuoren kohtaamisista vuosituhaten vaihteessa” -projektiin. Hankkeesta on ilmestynyt useita artikkeleita ja yksi erillisjulkaisu. Artikkeleihin pohjautuva väitöskirja valmistuu 2002. Viimeisimmät artikkelit ovat julkaisuissa Erkki Huhtamo ja Sonja Kangas (toim.) Mariosofia. Elektronisten pelien kulttuuri. (Gaudeamus 2002) ja Sonia Livingstone and Moira Bovill (eds) Children and Their Changing Media Environment. A European Comparative Study (Lawrence Erlbaum 2001).

### ***Informaatio- ja kommunikaatioteknologian myönteiset ja kielteiset vaikutukset nuorten kehitykseen ja terveyteen***

*Prof. Arja Rimpelä, terveystieteen laitos ja yliassistentti Marjut Wallenius, psykologian laitos, Tampereen yliopisto*

Informaatio- ja kommunikaatioteknologiasta (ICT) on tullut tärkeä osa lasten ja nuorten jokapäiväistä elämää. Samaan aikaan kun ICT:n käyttö yleistyi, lasten ja nuorten vaivat ja kuormitusoireet lisääntyivät, nukkumiseen käytetty aika väheni ja väsymys lisääntyi. Havaittujen muutosten syistä ja ilmiöiden välisistä yhteyksistä on niukasti tietoa. Yleisenä tavoitteena on tuottaa empiiristä tutkimustietoa ICT:n myönteisistä ja haitallisista vaikutuksista nuorten terveyteen ja kehitykseen. Tutkimuksessa selvitetään ICT:n käytön merkityksiä ja tehtäviä, kuormittavia ja elvyttäviä piirteitä ja yhteyttä useisiin terveyden ja terveyskäyttäytymisen indikaattoreihin. Lisäksi kehitetään mm. ergonomiaan ja tietoon perustuvia välineitä ICT:n käytön aiheuttamien terveyshaittojen vähentämiseksi ja myönteisten vaikutusten tukemiseksi. Projektilla on osarahoitusta Suomen Akatemian Terve-ohjelmasta. Tutkimus käyttää aikaisemmin kerättyjä Nuorten

terveystapatutkimuksen valtakunnallisia kyselyaineistoja ja kerää uusia aineistoja kohderyhmänä erityisesti Tampereen seudulla asuvat kouluikäiset.

### ***Ihminen, vuorovaikutus ja luottamus***

*Prof. Maarit Valo, viestintätieteiden laitos + psykologian, tietotekn. ja viestintätiet. tutkimusryhmä, Jyväskylän yliopisto*

Vuorovaikutusta, yhteisöllisyyttä ja luottamusta tarkastellaan tutkimuksessa viestintä- ja käyttäytymistieteiden näkökulmasta. Tavoitteena on analysoida verkkovuorovaikutuksen ja verkkoyhteisöllisyyden tarpeita, kehittymismekanismeja, prosesseja ja tuloksellisuutta. Samalla hanke selvittää modernin informaatio- ja kommunikaatioteknologian kykyä välittää luottamuksen tunnetta. Hanke tuottaa tietoa siitä, millaisia vaatimuksia sosiaalisen vuorovaikutuskäyttäytymisen dynamiikka asettaa tulevaisuuden verkkosovelluksille ja palveluille ja tulee esittämään tästä näkökulmasta selkeitä teknologian kehittämisen kriteereitä.

### ***Käyttäjät verkottuneessa toimintaympäristössä***

*Prof. Heikki Lyytinen, psykologian laitos + monitieteinen tutkimusryhmä, Jyväskylän yliopisto*

Käyttäjää uudessa tietoverkottuneessa toimintaympäristössä tarkastellaan sekä ympäristön tietoteknisten ja koulutusteknologisten ratkaisujen että käyttöliittymien kannalta ja toisaalta tarkastellaan uusien tuotesukupolvien kehittämistä käyttäjän kannalta.

### ***Tietoverkot oppimis- ja työympäristöissä***

*Prof. Päivi Häkkinen ja prof. Pirjo Linnakylä, Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimusryhmän tehtävänä on tieto- ja viestintäteknologian, erityisesti tietoverkkojen, mahdollisuuksien hyödyntäminen teknologian tukemissa ja virtuaalisissa oppimisympäristöissä opetuksen ja oppimisen kehittämiseksi. Huomio kohdistetaan tiedon välittymiseen ja merkityksellisen tiedon rakentumiseen sekä yksilöiden, ryhmien, että koko oppivan yhteisön näkökulmasta. Tarkastelun kohteina ovat erityisesti tiedon ja sen käyttäjien vuorovaikutus, kognitiiviset ja sosiaaliset prosessit sekä verkottuvat oppimis- ja työympäristöt. Tavoitteena on edistää tutkivaa, innovatiivista ja ongelmia

ratkaisevaa oppimista tarkastelemalla uuden tieto- ja viestintäteknologian oppija- ja yhteisölähtöistä käyttöä. Erityisesti tutkimusta fokusoidaan kollaboratiiviseen eli yhteisölliseen oppimiseen, yksilön, ryhmän ja yhteisön välisiin suhteisiin sekä autenttisten eli aitojen, elämänläheisten oppimis- ja työtehtävien tulokselliseen toteuttamiseen ja arviointiin.

### ***Peda.net-kouluverkko***

*Johtaja Jouni Välijärvi, prof. Päivi Häkkinen, Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto*

Peda.net on Jyväskylän yliopiston koulutuksen tutkimuslaitoksen koordinoima tutkimus- ja kehittämishanke, joka tarjoaa jäsentensä käyttöön helppokäyttöisiä ja luotettavia verkkotyövälineitä. Peda.netin työvälineet ovat syntyneet tiiviissä yhteistyössä opettajien ja oppilaitosten kanssa. Tavoitteena on ollut luoda käyttäjälähtöisiä, helposti "haltuun otettavia" työvälineitä nimenomaan opetuskäyttöön. Kun verkkotyövälineet ovat helppokäyttöisiä, myös niiden käyttöönotto sujuu nopeasti. Koulut, hankkeet ja projektit saavat Peda.netin verkkotyövälineet käyttöönsä liittymällä Peda.net kouluverkon jäseniksi. Peda.net palvelut eivät ole kaupallisia, vaan toiminnan lähtökohtana on yhteistyö koulujen kanssa. Peda.netin kaikkien sovellusten lähtökohtana on tekniseltä kannalta se, että ne rakennettu täysin vapaasti käytettäviä ja avoimen lähdekoodin ohjelmia hyödyntäen ja ne pohjautuvat avoimiin standardeihin (esim. HTML) ja ovat näin ollen käytettävissä mahdollisimman laajasti esim. erilaisissa käyttöjärjestelmissä. Jäsenenä käyttäjillä on mahdollisuus vaikuttaa verkkotyövälineiden kehittämiseen ja jatkokehittelyyn. Peda.netin kehittämiä verkkotyövälineitä ovat: Verkkolehti - Tuottamis- ja julkaisuväline (Kieliversiot; suomi, ruotsi, saksa, englanti), Verkkoveräjä - Materiaalin kokoamis- ja jakelualusta OPSpro - Opetussuunnitelman ylläpito- ja julkaisuväline (Lisätietoja: [www.peda.net](http://www.peda.net)).

### ***Virtuaalitodellisuus opiskeluympäristönä***

*Prof. Seppo Pohjolainen, Tampereen teknillinen korkeakoulu*

Tutkimustehtävänä on kartoittaa virtuaalitodellisuusmenetelmien mahdollisuuksia koulutuksessa sekä arvioida immersiiivisyyden ja interaktiivisuuden vaikutuksia oppimiseen. Hankkeen tavoitteena on tutkia simulaattoriavusteista sekä matematiikan kolmiulotteista havainnollistamista tukevia tarkoituksenmukaisia teknisiä ja pedagogisia ratkaisuja. Lisäksi kehitetään ja arvioidaan virtuaalisten opiskeluympäristöjen käytettävyyttä. Kehitystyö tapahtuu yhteistyössä alan teollisuuden kanssa. Virtuaalitodellisuusmenetelmät tarjoavat useita mahdollisuuksia tukea opiskelijan tai ryhmän opiskeluprosessia. Teknologian laajamittainen käyttöönotto organisaatiossa ei



ole erillinen tapahtuma, vaan osa syvällistä muutosprosessia koko koulutuksen kehittämiseksi. Virtuaalitodellisuusmenetelmien avulla voidaan luoda hyvin immerssiivisiä sekä elämyksellisiä oppimistilanteita, mutta perustelemattomilla menetelmien käytöllä voidaan aiheuttaa tilanteita, joissa oppimista ei tuetakaan. Tutkimusongelmat sisältävät sekä pedagogisen että teknisen näkökulman.

### ***Oppimisvaikeusalan tietoverkkohanke***

*Prof. Heikki Lyytinen, psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto ja Niilo Mäki Instituutin tutkimusryhmä*

Projektissa on rakennettu oppimisvaikeuskeskus-tietopalvelusivut oppimisvaikeuksista asiantuntijoille ja asianosaisille eri tahojen (mm. alan järjestöt) yhteistyönä. Lisäksi on kehitetty oppimisvaikeuksien ja oppimisen internet-pohjaisia arviointimenetelmiä.

### ***Viestintäsuhteet tietokonevälitteisessä vuorovaikutuksessa***

*Prof. Maarit Valo, viestintätieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa analysoidaan viestintäsuhteita kulttuurienvälisessä internet-oppimisympäristössä. Aineistona ovat suomalaisten ja amerikkalaisten yliopisto-opiskelijoiden sähköpostitse ja videokonferenssiohjelmien avulla käymät verkkokeskustelut sekä interpersonaalisten viestintäsuhteiden kehittymistä kuvaavat päiväkirjat.

### ***Verkkosivujen vuorovaikutteisuus***

*Lehtori Pekka Isotalus, viestintätieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimuksessa tarkastellaan poliittisten ehdokkaiden verkkosivujen vuorovaikutteisuutta. Huomiota kiinnitetään myös itsestä kertomiseen sekä äänestäjien puhuttelemiseen.

## ***Viestintä ja yhteisöllisyys digitaalisissa viihdepalveluissa***

*Prof. Frans Mäyrä, Hypermedialaboratorio, Tampereen yliopisto*

Digitaalinen tietotekniikka on kehittynyt ja yleistynyt nopeasti. Yhä useammat ihmiset käsittelevät päivittäin tekstin lisäksi musiikkia, puhetta, kuvia, videoleikkeitä ja animaatioita digitaalisessa muodossa. Hankkeessa analysoidaan uusissa viihdepalveluissa kehittyviä viestinnän käytäntöjä. Havainnot pyritään systematisoimaan mediatutkimuksessa ja seuraavan sukupolven palvelukehityksessä hyödynnettävään muotoon. Lähtökohtana ovat kansalaisten omat mielenkiinnon kohteet ja se mielihyvä, jota uusia palveluja käyttämällä on mahdollista jakaa. Yleisenä kehyksenä on abstraktina kognitiona ymmärretyn 'tiedon' korvautuminen kokonaisvaltaisemmalla tavalla ajatella ihmistä, jolloin tietoyhteiskunnan tulevaisuus hahmottuu yhä voimakkaammin myös elämisyhteiskuntana.

## ***Eriytyvät kännykkäkulttuurit***

*Prof. Ilkka Arminen, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto, prof. Ilpo Koskinen (TaiK)*

Tutkimus kohdentuu kännyköiden kehittyvien mediaominaisuuksien käyttöönottoon ja edelleen uudenlaisten mediavälineiden käyttötapojen kautta syntyviin sosiaalisiin identiteetteihin, vuorovaikutusmuotoihin ja verkostoitumisen tapoihin. Tutkimusotteena on konstruktivistinen tapaustutkimus, joka fokusoi tarkasti valikoituihin käyttäjäryhmiin, ympäristöihin ja/tai laitetyyppeihin. Vallitsevien teknologiavisioiden mukaan mobiiliympäristöissä tullaan siirtymään yhä rikkaampaan mediapalveluiden käyttöön tulevien vuosien kuluessa. Tutkimuksen tavoitteena on vertailla erilaisten laitteiden kehkeytyviä merkityspotentiaaleja ja arvioida käyttöinteraktiosta ja tilanteisista merkityksistä lähtien muotoutuvia kulttuurisia malleja ja teknologian käytön tapoja. Konkreettisella tasolla tarkoitus on analysoida käyttäjien toteutuvia preferenssejä koskien erilaisiin teknologisiin ratkaisuihin sisältyviä toimintamahdollisuuksia. Tavoite on toisaalta tuottaa tuotekehitystoimintaa tukevaa tietoa ja toisaalta arvioida kriittisesti teknologiavisiota.

### ***Potilasjärjestöjen viestintä internet-aikana***

*Lehtori Pertti Hurme, viestintätieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto*

Tutkimus selvittää suomalaisten potilasjärjestöjen viestintää, erityisesti interaktiivisten palvelujen käyttöä. Lähestymistapoina ovat sekä www-sivujen analyysi että järjestöjen tiedottajien haastattelut.

### ***Tietoyhteiskunnan kansalaistaidot***

*Mikko Pekka Hanski, Suomen Oujee Oy (Opetusministeriön toimeksianto)*

Hanke liittyy opetusministeriön Koulutuksen ja tutkimuksen tietostrategian 2000-2004 tietoyhteiskunnan kansalaistaidot osakokonaisuuteen. Ensimmäiset tulokset on koottu raportiksi ("Jännittää niin, että tutisoo", [www.oujee.fi/oujeah.html](http://www.oujee.fi/oujeah.html)), jonka pohjalta kansalaistaitotyötä nyt tehdään osin vertaiskouluttajia tukemalla. Lisäksi toteutetaan seurantatutkimus rahoituksesta, jota opetusministeriö ja läänit ovat osoittaneet vapaan sivistystyön oppilaitoksille ja kansalaisjärjestöille. Tarkoituksena on kuvata toimijaverkostossa tapahtuvia muutoksia ja prosesseja niin, että tuloksena saadaan tietoa siitä, miten jatkossa 3. sektori, oppilaitokset ja valtionhallinto voisivat tehokkaasti tehdä yhteistyötä tietoyhteiskunnan perustaitojen saattamiseksi osaksi 1,5 miljoonan ihmisen elämää.

### ***Ikääntyminen ja teknologia***

*Prof. Marjatta Marin, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

Hankekokonaisuus sisältää useita tutkimuksia, jotka käsittelevät teknologian ja ikääntymisen välisiä suhteita. Tarkoituksena on tarkastella sosiologisesti etenkin tietoteknologian asemaa ihmisen elämänsä aikana ja tuottaa tietoa käyttäjän arjen ja sen sujumisen näkökulmasta. Tutkimusaiheina ovat mm. autonomia, sosiaaliset verkostot ja teknologia sekä ikääntyminen ja tietoyhteiskunta. Hanke tekee yhteistyötä opetushallituksen rahoittaman Geronet-hankkeen kanssa (Ikääntyvien yliopisto), jossa keskitytään etenkin tietoteknologian käytön koulutuksen ja tutoroinnin sekä sopivien käyttöympäristöjen kehittämiseen.

***VIRIKE-projekti. Virkistystä ja palveluja – ikäihmiset kohtaavat netissä***

*Tutkija Maria Köykkä, TKK Tietoliikennelaboratorio, tutkija Tuula Petäkoski-Hult, VTT Tietotekniikka*

Tavoitteena on kehittää ikääntyville internet-ympäristö, josta pääsee helposti käyttämään erilaisia jo olemassa olevia internet-palveluja sekä kommunikoidaan esim. kauempana asuvien perheenjäsenten kanssa. Lisäksi tutkitaan sukupolvien välistä viestintää ja etsitään vaihtoehtoja virkistys- ja ajanvietepalveluiden toteuttamiselle internet-ympäristössä. Tarkastelussa otetaan huomioon ikääntyneiden tarpeet, palvelut ja uusien teknisten ratkaisujen käytettävyys. Kehitettävään internet-ympäristöön pyritään liittämään elämyksellinen kolmiulotteinen maailma, jonka hyödyllisyyttä tutkitaan ikääntyvien kanssa. Tutkimuksessa tarkastellaan myös internetin ja digitaalitelevision vuorovaikutteisuuksia. Hanke kuuluu Tekesin iWELL-ohjelmaan.

## 7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Esiselvityksen tavoitteena on ollut käsitellä ensiksi sosiaalisen pääoman eri tulkintoja ja määritelmiä ja toiseksi tieto- ja viestintätekniiikan kehityksen yhteyksiä sosiaaliseen pääomaan erityisesti kouluikäisten lasten ja nuorten kannalta. Avainkysymys on, onko verkostoituvalla tieto- ja viestintäteknikalla vaikutusta suhteellisen symboliseen sosiaaliseen pääomaan, jota sijaitsee ihmisten sosiaalisissa verkostoissa, ihmissuhteiden laadussa sekä yhteisön arvo- ja normijärjestelmässä. Koska sosiaalisella pääomalla, esim. lasten ihmissuhteiden laadulla, on vaikutusta kulttuurisen pääoman välittymiseen lapsille, on mahdollisten, sosiaaliseen pääomaan kohdistuvien tieto- ja viestintätekniiikan, pitkäaikaisten vaikutusten arvioiminen tulevaisuuden kehityksen kannalta tarpeellista. Selvityksen perusteella voidaan nostaa esille teemoja, joita olisi syvennettävä jatkoselvityksissä.

Sosiaalinen pääoma on arviointikohteena erittäin laaja. Käsitteen käyttöön sisältyy jännite, joka on peräisin sen määrittelyeroista ranskalaisessa ja amerikkalaisessa sosiologiassa. Näitä on selostettu esiselvityksen alussa. Amerikkalainen, kommunitaristinen näkökulma, joka painottaa yhteisön rakentumista ja demokraattisen yhteiskunnan toimintaedellytyksiä, verkostoitumista, normijärjestelmää ja luottamusta, osoittautui esiselvityksen kannalta hedelmällisemmäksi lähtökohdaksi kuin ranskalaisen Pierre Bourdieun luokkakantaisuutta korostava näkemys. Asioilla, myös sosiaalisella pääomalla on taipumusta kasautua joidenkin yksilöiden tai ryhmien hyväksi, jolloin sitä voidaan käyttää egoistisesti hyväksi. Bourdieun kriittinen näkemys on hyödyllinen epäkohtien paljastamisessa silloin, kun sosiaalinen pääoma irrottautuu yhteisön hyvästä tai sen kasautuminen alkaa toimia yhteistä hyvää vastaan. Tämän ilmiön jatkuva seuraaminen ja läpinäkyväksi tekeminen on ensimmäinen teema, jonka haluamme tämän esiselvityksen perusteella nostaa esiin.

Verkostoja, jotka muodostuvat ihmisten välille mm. yhdistystoiminnan kautta, pidetään sosiaalisen pääoman indikaattoreina. Puoluepolitiikkaan osallistumisen ei kuitenkaan uskota merkittävästi lisäävän sosiaalista pääomaa kokonaisyhteiskunnan kannalta, joskin yksilön edun valvonnan ja etenemisen kannalta puolueen jäsenyys voi tuottaa sellaista sosiaalista pääomaa, jota Bourdieu kuvaa valtapelin mekanismeja analysoidessaan. Puoluepolitiikan nimissä on tuhottu yhteisöjen sosiaalista pääomaa, kuten historia osoittaa Suomenkin osalta. Verkostoituminen paikallistasolla jollakin poliittisesti neutraalilla maaperällä, vaikkapa humanitaarisessa työssä, on yhteisön sosiaalisen pääoman muodostumisen kannalta vaikuttavampaa kuin samanmielisten yhteenliittyminen puolueeksi. Valtion tasolla on toki todettava puoluepolitiikkaan pohjautuvan kansanedustuslaitoksen keskeinen merkitys yhteisten lakien laatijana ja

siten normijärjestelmän luoja, mihin olennaiselta osaltaan perustuu luottamus yhteiskunnan instituutioita kohtaan. Koska ihmisten kriittinen suhtautuminen puoluepolitiikkaan on yleistä, on kiinnostava ajatuskoe miettiä, millä muilla perusteilla voitaisiin valita yhteisten asioiden hoitoa varten tarvittavat kansan edustajat.

Maantieteellisen alueen kehitys esimerkiksi sodan jäljiltä toteutuu vaivalloisesti taloudellisesta avusta huolimatta, ellei samanaikaisesti pystytä luomaan alueelle sosiaalista pääomaa eli ihmisten monipuolista yhteistoimintaa, luottamusta ja lainsäädäntöä. Uskonnolla on maapallon eri puolilla voimakas vaikutus ihmisten keskinäisiin suhteisiin ja ihmisryhmien välisiin vihamielisyyksiin. Yhteinen ideologia voi vahvistaa siteitä sisäryhmässä, mutta lisätä suvaitsemattomuutta ulkoryhmiä kohtaan. Rauhanomaisen tulevaisuuden kannalta arvokasta olisi sellainen sosiaalinen pääoma, joka syntyy erilaisten ja eri tavoin ajattelevien ihmisten välisistä yhteyksistä, uskonnon osalta ekumeenisesta liikkeestä ja pyrkimyksestä yhteisen maailmanetiikan luomiseen. Uusi tieto- ja viestintäteknikka luo uudenlaisia mahdollisuuksia ihmisten verkottumiseen maantieteellisistä rajoista riippumatta. Verkottumisen merkitys sosiaalisen pääoman kannalta riippuu siitä, millaisilla perusteilla yhteydenpito tapahtuu ja syntykö verkottumisen kautta keskinäistä luottamusta sisältäviä suhteita. Tämän asian selvittäminen vaatii tutkimusta.

Sosiaalisen pääoman käsitettä on kytketty varsin harvoin yksilön kehitykseen. Esiselvityksessä on otettu käyttöön käsite sosiaalinen alkupääoma, millä viitataan lapsen kasvuympäristössä vallitseviin sosiaalisiin verkostoihin, arvoihin ja normeihin sekä luottamukseen. Kasvuympäristön erot aiheuttavat suuria eroja lasten sosiaaliseen alkupääomaan, mikä puolestaan heijastuu lasten mahdollisuuksiin omaksua kulttuurista pääomaa, kuten tietoja, sosiaalisia taitoja ja moraalista luotettavuutta. Omaksutun kulttuurisen pääoman laadusta ja määrästä riippuvat puolestaan lasten ja nuorten mahdollisuudet rakentaa sosiaalista pääomaansa eli omia sosiaalisia verkostojaan, luottamuksellisia suhteitaan ja arvojärjestelmäänsä. Sosiaalista pääomaa ei voi omistaa siten kuin taloudellista tai kulttuurista pääomaa; sosiaalista pääomaa on olemassa vain toisten silmissä. Niinpä kukaan ei voi julistautua esimerkiksi luotettavaksi, vaan muut arvioivat ihmisen luotettavaksi kokemustensa tai ennakkoasenteidensa perusteella. Yksilöllä on siten sosiaalista pääomaa vain, mikäli yhteisö ottaa hänet piiriinsä ja osoittaa häntä kohtaan luottamusta.

Yksilön kehityksen näkökulma avaa monia mahdollisuuksia tarkastella mm. vanhemmuuden merkitystä lapsen kehityksen kannalta ja vanhemmuuden tukemisen tarpeellisuutta, samoin kuin koulun kehittämistä tukemaan lasten sosiaalisen pääoman rakentumista. Erityisinä kysymyksinä olisi lisäksi otettava huomioon se, (1) miten väestörakenteeltaan perinteisesti homogeenisessä Suomessa maahanmuuttajien sosiaalinen pääoma rakentuu sisältäen mm. heidän integroitumisensa ja tunnustamisensa väestömme osaksi ja luottamuksen osoittamisen heitä kohtaan sekä se, (2) miten sosiaalisen pääoman muodostumista voisi tukea muuttovaltaisilla alueilla, joissa ihmisiä eivät yhdistä perinteiset sukujen ja naapureiden keskinäiset tuttavuudet. Informaalinen

sosiaalinen kontrolli, mikä tarkoittaa huomion kiinnittämistä alueella asuvien lasten toimiin, tukee lasten ja nuorten kehitystä ja suojaa ongelmakäyttäytymiseltä (Sampson ym., 1997). Isännöitsijätoimistot, jotka ovat ottaneet haltuunsa talonmiesten tehtävät, voisivat panostaa myös talonmiesten sosiaalisen tehtävän täyttämiseen. Sekä ulkonaisen estetiikan, kuten pihakasvien, että sosiaalisen ympäristön kannalta talonmiesjärjestelmän poistaminen on ollut asuinympäristöjen kannalta vahingollista.

Media on saanut entistä keskeisemmän osuuden ihmisten arkipäivässä. Uudet tekniset innovaatiot ja tietoyhteiskuntakehitys vaikuttavat elämään monin tavoin. Myös koulutukselle, oppimiselle ja kansalaisten osallistumistavoille asetetaan uudenlaisia haasteita. Tieto- ja viestintätekniiikan kehityksen tulisi mahdollistaa se, että sitä käytetään ja edistetään ottamatta huomioon lapsen ja nuoren suotuisan kehityksen edellytyksiä. Tämä merkitsee, että lasten ja nuorten sosiaalisten taitojen kehittämiseksi uutta viestintä- ja tietotekniikkaa integroidaan sellaisiin oppimisympäristöihin, joissa lapset ja nuoret voivat leikkiä ja olla yhdessä sekä osallistua muun yhteiskunnan elämään myös reaalisesti, eivätkä vain virtuaalisesti. Tekniikka voi parhaimmillaan edistää yhdessä tekemistä ja yhdessä oppimista sekä vahvistaa ja tukea lasten kehityksen eri puolia. Meneillään onkin useita tutkimushankkeita, joissa pyritään kehittämään esimerkiksi oppimista parhaiten tukevia tekniikan muotoja ja käyttötapoja. Jo tähänastiset tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet nykyisessä tietotekniikan käytössä myös ongelmakohtia, kuten väkivaltaiset tietokonepelit ja todellisten sosiaalisten kontaktien puute.

Lapset ja nuoret ovat omaksuneet uutta tieto- ja viestintätekniiikkaa käyttöönsä nopeammin kuin monet vanhemmat ikäpolvet. Tästä on aiheutunut sukupolvien kuilu, joka näkyy siinä, että monien vanhempien on vaikea olla perillä niistä vaikutteista, joita lapset saavat esim. internetin välityksellä. Internetin kautta levittyvä ja laajeneva väkivalta ja jopa lapsia hyväksi käyttävä pornografiateollisuus ovat ainakin potentiaalisesti kaikkien saatavilla. Tällä on vaikutusta kaikkien lasten ja nuorten arkeen. Lapset, jotka elävät muutoinkin monenlaisia riskejä sisältävissä oloissa esim. siksi, että vanhempien tuki on perhesuhteiden hajanaisuuden takia vähäistä, toimintojen valvonta on puutteellista, lapset ovat liian pitkiä aikoja ilman aikuisten läsnäoloa, vanhemmat ovat väkivaltaisia tai peli- tai päihdeaddikteja jne., ovat haavoittuvaisimpia lisäriskien vaikutuksille. Tarkempaa tutkimusta tarvittaisiinkin riskioloissa elävien lasten alttiudesta tietoyhteiskunnan negatiivisille ilmiöille verrattuna lapsiin, jotka elävät turvallisissa ja tietoyhteiskunnan positiivisia puolia hyväksi käyttävissä kasvuoloissa. Jos sähköisten pelien pelaamisen vaikutuksia ei tutkita erilaisissa osaryhmissä, voidaan sen merkitystä aliarvioida riskioloissa kasvavien lasten osalta. Tarkempaa tietoa tarvittaisiin myös siitä, mikä ero on samastumisella (immersiolla) virtuaaliseen väkivaltaan verrattuna sotaleikkeihin reaali maailmassa.

Suomessa vanhempain järjestöt ovat vähemmän aktiivisia puuttamaan lasten kasvuoloja uhkaaviin riskitekijöihin kuin monissa muissa maissa, joissa juuri niiden taholta on tullut mediaan kohdistuvan kontrollin vaatimuksia. Niinpä esim. Ranskassa lapsille

sopimattomia tv-ohjelmia ei saa lainkaan esittää lomapäivinä tai niiden aattoiltoina, koska lapset saattavat silloin valvoa pitempään. Vaikka satelliittikanavat ja internetistä imuroitavat sähköiset pelit jäävät kontrollin ulottumattomiin, on kontrollilla oma asenteellinen ja informoiva merkityksensä. Vanhempien omaehtoisella kontrollilla on suuria vaikeuksia ilman julkisen kontrollin tukea. Esimerkiksi Suomessa markkinoitavien sähköisten pelien sisällön kuvaukset ovat tyypillisesti englannin kielellä ja ikäsuositukset nojautuvat tuotteen markkinoijien antamiin tietoihin. Vanhempien, jotka eivät itse pelaa sähköisiä pelejä, on vaikea saada mitään kuvaa lasten ostettavaksi vaatimista sähköisistä peleistä. Vanhemmuuden tukeminen internet-koulutuksen ja mm. sähköisiä pelejä koskevan tiedonvälityksen avulla sekä sähköisiä pelejä koskeva julkinen valvonta ovat reagoineet hitaasti niihin riskitekijöihin, joita peleistä on lapsille aiheutunut sosiaalisen kehityksen, arvo- ja normimaailman, henkisen stressaantumisen ja riippuvuusongelmien takia. Ottaen huomioon sen taloudellisen hyödyn, jota pelien kehittäjät ja markkinoijat saavat, olisi kohtuullista vaatia, että pelien mukana olisi niiden suomenkieliset selostukset ja niissä esiintyvän sosiaalisen toiminnan, kuten väkivallan määrää koskevat tuoteselostukset, niin kuin ravintoaineista on tehtävä ravintoaineselostukset. Lapsille markkinoitavien pelien ikäsuositusten olisi nojauduttava riippumattomaan tarkastukseen. Kysymyksessä on siinä määrin vaikuttava tajuntateollisuus, että Suomessa olisi syytä investoida enemmän sen vaikutusten tutkimiseen, julkiseen arviointiin ja keskusteluun. Pelien välittämiin miehen ja naisen malleihin tulisi kiinnittää kriittistä huomiota.

Sähköisten pelien tekniikka voi palvella lasten ja nuorten kannalta hyödyllisiä asioita, kuten verkostoitumista toisten lasten kanssa, havaintomotoristen taitojen kehittymistä sekä tiedon ja ymmärryksen lisääntymistä fyysisestä ja sosiaalisesta ympäristöstä, jos pelien sisällöt ovat siten suunnattuja. Tällaisten pelien kehittäminen ei kuitenkaan ole helppoa. Jos näet viihteestä luiskahdetaan liian joutuisasti opettavaiseen suuntaan, se vierottaa käyttäjiä. Olisi suositeltavaa, että erilaisin julkisin palkinnoin ja tunnustuksin kannustettaisiin pelien kehittäjiä uudentyyppisten, väkivaltaa sisältämättömien viihdepelien kehittelyyn. Opetusministeriö voisi tehdä avauksen tähän suuntaan julistamalla uusien pelien kehittämisen kilpailun kansainvälisellä tasolla. Olisi mielenkiintoista nähdä, mitä tällainen kilpailu tuottaisi tulokseksi.

Toinen etenemisen linja on medialukutaidon kehittäminen. Nuorten arjen medioituminen on tosiasia, eikä siihen ilmeisesti ole syytä eikä ehkä tarvettakaan puuttua. Medioiden välittämän maailmankuvan, arvopohjan ja ideologisen kirjon keskeltä omaa identiteettiä tukevan aineksen valikointi edellyttää kriittisen medialukutaidon kehittämistä. Perheiden kesken on todennäköisesti huomattavia eroja median innovatiivisessa käytössä niin lasten kognitiivisen kehityksen kuin sosiaalisen pääoman kartuttamisen hyväksi. Olisi tarpeen koota tietoa näistä eroista ja perheiden hyvistä ja huonoista kokemuksista informaatioksi muille perheille. Mediakasvatus on myös koulujen asia. Se painottuu vielä varsin voimallisesti painetun median, erityisesti kaunokirjallisuuden ja sanomalehtien opetukseen. Uusmediaa käsitellään edelleen pitkälti vain teknologian näkökulmasta. Tämä asettaa haasteita opettajankoulukselle.



Koulutuksen tueksi tarvittaisiin tutkittua tietoa uusmedian lukutavoista ja uusmedian muotokielestä sekä verbaalis-visuaalisen kielen erityispiirteistä. Perheiden ja koulujen tukemisen ohella maassamme olisi vahvistettava kirjastotoimen kehittämistä asuinalueiden mediakeskuksiksi, joissa on aineiston lisäksi tarjolla valinnan ja käytön ohjausta.

Uusmedia tarjoaa nuorillekin uudenlaisen tavan hakea virtuaalisia yhteisöjä perinteisten rinnalle. Verkot ovat monille nuorille nimenomaan yhteydenpidon ja ajatustenvaihdon väline, mistä osoituksena on esim. nuorten kiinnostus matkapuhelimiin ja tekstiviestien lähettämiseen. Matkapuhelin on yhteydenpidon kannalta joustavampi kuin internet-yhteys, jonka käyttöä kotioiloissa rajoittavat edelleen verkkoliitännän kustannukset. Verkottuminen sisältää sekä uhkia että mahdollisuuksia. Pahimmillaan verkkoyhteisöt - kuten mitkä tahansa muutkin yhteisöt - voivat vaikuttaa negatiivisesti nuorten arvomaailmaan tai riistää heidät muiden elämän osa-alueiden ääreltä. Parhaimmillaan ne taas voivat tarjota nuorille laveamman kontaktipinnan ja mahdollisuuden testata ajatuksiaan ja keskustella itseään kiinnostavista asioista erilaisten ihmisten kanssa. Toiminta verkkoyhteisössä voi toimia kipinäksi aktiiviseen kansalaisuuteen. Näiden yhteisöjen toiminnasta meillä on vielä varsin vähän tutkittua tietoa. Lääke uhkakuvien välttämiseen löytyy kriittisen medialukutaidon kehittämisestä tutkimukseen perustuvan tiedon pohjalta.

Tasa-arvoisuuden ja mahdollisen tietoyhteiskuntakehityksestä syrjäytymisen kannalta keskeinen kysymys liittyy tekniikan yhtäläisen käytön mahdollisuuksiin. Tietoyhteiskunnan ihmiskuva on ollut kapea heijastaen paljolti tietoyhteiskuntaa rakentanutta nuorehkoa miesväestöä, jonka koulutus, tekninen kiinnostus ja työtehtävät ovat helpottaneet tietotekniikan käyttöönottoa. Työnantaja on kustantanut laitteistojen hankinnan, käyttökoulutuksen ja tukihenkilöt. Ne miehet ja naiset, nuoret ja vanhat, joiden päivittäiseen työhön tietotekniikka ei kiinteästi liity, jotka elävät vähemmän teknistyneessä ympäristössä tai joiden taloudelliset mahdollisuudet yksityisiin investointeihin tietoyhteiskuntaan liittymiseksi ovat vähäiset, ovat saattaneet tuntea jäävänsä sivuun kehityksestä. Se heijastuu myös heidän lastensa kokemusmaailmaan. Tutkimusten mukaan näyttää selvästi siltä, että ne nuoret, joilla on tietokone ja internet-yhteys kotonaan ja erityisesti omassa henkilökohtaisessa käytössään, ovat päässeet mukaan tietoyhteiskunnan imuun.

Moderni tieto- ja viestintävälineistö tarjoaa mahdollisuuksia niin tasa-arvoistumiseen kuin tasa-arvon vahingoittamiseenkin. Kodeissa tietokonelaitteistot ovat poikien henkilökohtaiseen käyttöön helpommin saatavilla kuin tyttöjen käyttöön. Myös niiden käytössä on eroja siten, että tyttöjen käyttö on interaktiivisempaa. Tytöt ovat myös kiinnostuneempia matkapuhelinten käytöstä kuin pojat. Pojat puolestaan suuntautuvat sähköisten pelien maailmaan enemmän kuin tytöt; kymmenesosa 13-19-vuotiaista pojista pelaa vähintään kolme tuntia vähintään neljänä päivänä viikossa tietokone- ja konsolipelejä. Kun lisäksi tiedetään, että eniten pelaavat nuoret pelaavat väkivaltaisimpia pelejä ja samastuminen (immersio) peliin on voimakasta, näin suuri

pelaamisen määrä voidaan jo nähdä poikien kehityksellisenä riskitekijänä. Toisaalta tietoteknologiasta syrjäytyminen saattaa olla tyttöjen vaarana, ellei yhteiskunnassa erityisesti panosteta mm. koulujen ja kirjastojen tietotekniikkaan ja toisaalta etsitää tyttöjä kiinnostavia tietokoneiden käyttömuotoja.

Poikien ja miesten pätevyyttä tietokoneisiin liittyvissä asioissa pidetään yleisesti suurempana kuin tyttöjen tai naisten pätevyyttä, vaikka käytön määrässä ei olisikaan eroa (Siitonen ym., 2001). Taustalla on yleinen näkemys poikien ja miesten vahvemman teknologiasuuntautuneisuudesta. Sukupuolen mukaan jakaantunut kulttuurinen ymmärrys ja työnjako siirtyvät helposti myös lasten ja nuorten maailmaan. Jos ja kun tietoliikenne "kasvaa" käyttäjiinsä ja yhä useampia asioita hoidetaan sen kautta, on tärkeää huolehtia, että mahdollisuus kiinnittyä yhteiskuntaan on sekä eri sukupuolten että muulla perusteella luokiteltavien väestöryhmien näkökulmasta oikeudenmukainen.

Nykyinen tieto- ja viestintätekninen laitteisto on kehitelty yksilöllistä käyttöä varten, alun perin *young urban male professionals* -tyyppiselle asiakaskunnalle. Henkilökohtainen tietokone (PC) ja henkilökohtaiset salasanat ohjaavat uusien laitteiden käyttöä individualistiseen suuntaan. Sen sijaan, että perheessä jokainen viihtyy omassa huoneessaan oman televisionsa, videoittensa, nettiyhteytensä ja kännykkänsä parissa, tulisi luoda teknisiä ratkaisuja tukemaan yhteisöllisyyttä. Vaikka ohjelmistoja on kehitetty ryhmätyöprosesseja varten, ovat sekä laitteiden että ohjelmistojen kehittelyn lähtökohtana olleet työympäristön tarpeet.

Pieniyhteisön, kuten perheen tarpeista lähtevää ohjelmistojen ja laitteiden kehittelyä on ollut niukasti. Muunkinlaisia esimerkkejä löytyy, kuten Jyväskylässä koulujen piirissä kehitetty Peda.net-järjestelmä, joka mahdollistaa mm. koulun verkkolehden toimittamisen ja sähköisen yhteydenpidon koulun piirissä ja koulujen välillä. Jyväskylän yliopiston Perheportaali-projektissa on puolestaan ollut tavoitteena löytää mahdollisuuksia siihen, että tietotekniikka ei eristäisi, vaan yhdistäisi perheenjäseniä ja että se auttaisi perhe-elämän arjen organisoinnissa, niin kuin se auttaa monien työelämän tarpeiden organisoinnissa. Myös yhteydenpito sukulaisiin - ja lasten osalta varsinkin yhteydenpito isovanhempien kanssa - voisi uudentyypin laitekonseptin avulla olla nykyistä joustavampaa. Samoin periaattein toimivaa välineistöä voitaisiin käyttää hyväksi myös muiden lähiyhteisöjen tukemiseksi. Näitä voisivat olla koululuokkakokohtainen oppilaiden, opettajien ja vanhempien yhteisö, koulun ja työharjoittelupaikan välinen yhteisö, koulun ja kolmannen sektorin välinen yhteisö. Näissä yhteisöissä on kysymys nuoremman ja vanhemman sukupolven kohtaamisesta, ei vain lasten ja nuorten keskinäisistä yhteisöistä. Verkottuminen voisi tiivistää yhteyksiä osapuolten välillä ja siten lujittaa sitä sosiaalista yhteisöä, jossa lapset ja nuoret kasvavat. Tavoitteen toteuttaminen vaatii kuitenkin lisäinvestointia tekniseen kehittäelytyöhön sekä laitteiston että käyttöjärjestelmän osalta. Enemmän tietoa tarvitaan myös mahdollisuuksista vaikuttaa siihen, että hyvin kommunikoivia, pysyviä yhteisöjä syntyy.

Johtopäätöksissämme korostuu useaan kertaan tutkimustoiminnan lisäämisen tarve. Yksi pikaisesti toteutettavista tehtävistä olisi selvittää tutkimuksen avulla, kuinka suuri merkitys ihmisen sosiaalisella pääomalla on hänen innovatiivisuutensa kannalta. Jos sosiaalinen pääoma on yhteydessä innovatiivisuuteen, kuten voidaan olettaa, tutkimus avaa kansantaloudellisesti merkittävän näkökulman tällä hetkellä vaikeaan sosiaalisten innovaatioiden tutkimisen rahoitusongelmaan.

Vastaanottaessaan Suomen tiedepalkinnon Finlandia-talossa 11.12.2001 Lea Pulkkinen esitti ajatuksen, että Suomeen pitäisi perustaa SOKES, sosiaalisten innovaatioiden kehittämiskeskus, joka tukisi tutkimus- ja kehitystyötä ihmisen sosiaalisen pääoman ja sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi. Vertailukohtana oli TEKES, joka tukee tutkimus- ja kehitystyötä teknologian alalla. Pelkän tekniikan kehittäminen ei johda aristoteeliseen hyvään elämään, vaan humanistisia ja yhteiskuntatieteitä tarvitaan inhimilliseksi koetun sekä arvo- ja normipohjaltaan kestävän tietoyhteiskunnan kehittämistyössä.

# LÄHDEKIRJALLISUUS

Amichai-Hamburger, Y.: Internet and personality, *Computers in Human Behavior*, 18:1 (2002), ss. 1–10.

Anderson, Craig A. & Dill, Karen E.: Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life, *Journal of Personality and Social Psychology*, 78:4 (2000), ss. 772–790.

Aristoteles: Nikomakhoksen etiikka, suom. Simo Knuuttila, Gaudeamus, Helsinki (1989).

Baum, F.: Social capital: is it good for your health? Issues for a public health agenda, *Journal of Epidemiology and Community Health* 53:4 (1999), ss. 195–196.

Bensley, Lillian & Van Eenwyk, Juliet: Video-games and real-life aggression: Review of the literature, *Journal of Adolescent Health*, 29:4 (2001), ss. 244–257.

Bourdieu, Pierre: Le capital social: notes provisoires, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 31 (1980a), ss. 2-3.

Bourdieu, Pierre: Le sens pratique, Les éditions de Minuit, Pariisi (1980b).

Bourdieu, Pierre: Homo academicus, Les éditions de Minuit, Pariisi (1984).

Bourdieu, Pierre: La noblesse d'Etat: grandes écoles et esprit de corps, Les éditions de Minuit, Pariisi (1989).

Bourdieu, Pierre: Järjen käytännöllisyys: toiminnan teorian lähtökohtia, suom. Mika Siimes, Vastapaino, Tampere (1998).

Castells, Manuel: The information age: economy, society and culture, Vols I-III, Blackwell, Oxford (2000).

Castells, Manuel & Himanen, Pekka: Suomen tietoyhteiskuntamalli, Sitran julkaisuja 242, WSOY, Helsinki (2001).

Cochran, Moncrieff: Personal networks in the ecology of human development, teoksessa Cochran, Moncrieff; Larner, Mary; Riley, David; Gunnarsson, Lars & Henderson, Charles R., Jr.: Extending families: the social networks of parents and their children,

Cambridge University Press, Cambridge (1990), ss. 3–33.

Coleman, James S.: Social capital in the creation of human capital, *American Journal of Sociology* 94 (1988) Supplement, 95–120.

Cyruľnik, Boris: “Il ne faut jamais réduire une personne   son trauma”, ranskalaisen neuropsykiatrin haastattelu, *Label France* 45 (2001), 44–47. Myös useita kirjoja.

Eriksson, Erik H.: *Childhood and society*, Norton, New York (1950). Suomeksi: *Lapsuus ja yhteiskunta*, Gummerus, Jyväskylä (1962).

Eskelinen, Anne: *Rakkautta ja rajoja kasvatukseen: yhdessä elämään*, Kirjapaja, Helsinki (2000).

Fine, Ben: *Social capital versus social theory: Political economy and social sciences at the turn of the millennium*, Routledge, London and New York (2001).

Fukuyama, Francis: *Historian loppu ja viimeinen ihminen*, suom. Heikki Eskelinen, WSOY, Helsinki (1992).

Fukuyama, Francis: *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*, Penguin Books, Lontoo (1996).

Ganivet,  ngel: *Suomalaiskirjeit *, suom. Kaarlo Hirvonen, 3. painos, WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva (1993).

Granovetter, M.: The strength of weak ties, *American Journal of Sociology* 78:6 (1973), ss. 1360– 1379.

Heikka, Mikko: Onko meillä malttia tulla onnellisiksi?, *Suomen Kuvalehti* 47 (2001), ss. 78–79.

Himanen, Pekka: *Hakkerietiikka ja informaatioajan henki* (esipuhe Linus Torvalds, j lkisanat Manuel Castells), WSOY, Helsinki (2000). K ännetty lukuisille kielille, mm. englanniksi: *The hacker ethic and the spirit of the information age*, Random House, New York (2001).

Huntington, Samuel P.: *The clash of civilizations and the remaking of world order*, Touchstone, Lontoo (1998).

Hyyppä, Markku T.: Vaihda optiosi sosiaaliseen pääomaan, *Suomen lääkärilehti*, 4.1. (2002).

Hyypä, Markku T. & Mäki J.: Edistääkö sosiaalinen pääoma terveyttä? Pohjanmaan rannikon suomen- ja ruotsinkielisen väestön kansalaisaktiivisuuden ja terveyden vertailu, *Suomen lääkirilehti* 55 (2000), ss. 821–826.

Hyypä, Markku T. & Mäki, J.: Individual-level relationships between social capital and self-rated health in a bilingual community, *Preventive Medicine* 32 (2001), ss. 148–155.

Ilmonen, Kaj (toim.): Sosiaalinen pääoma ja luottamus, SoPhi, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä (2000).

Ilmonen, Kaj & Ruuskanen, Petri: Aluekehitys, innovaatioiden leviäminen ja sosiaalinen pääoma, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, tutkimussuunnitelma (2002).

Jacobs, Jane: The life and death of great American cities, Random House, New York (1961).

Julkunen, Eero & Sarmela, Matti: Information technology and structural changes in local cultures, Suomen Unesco-toimikunta, Helsinki (1987).

Juurus, Kati & Malkavaara, Lauri: Suomen onnellisin kaupunki, *Helsingin Sanomien kuukausiliite* 5.1. 1995.

Kainulainen, Sakari; Rintala, Taina & Heikkilä, Matti: Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1900-luvun Suomessa, Stakesin tutkimuksia 114 (2000).

Kajanoja, Jouko & Simpura, Jussi: Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia, Stakesin raportteja 252 (2000).

Kasesniemi, Eija-Liisa & Rautiainen, Pirjo: Kännyssä piilevät sanomat, Tampere University Press, Tampere (2001).

Klinge, Matti: Bourdieu — intellektuellien pyhimys, *Yliopisto* 4 (2002), ss. 26–27.

Knack, S. & Keefer, P.: Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation, *The Quarterly Journal of Economics* 112:4 (1997), ss. 1251–1288.

Kokko, Katja & Pulkkinen, Lea: Aggression in childhood and long-term unemployment in adulthood: a cycle of maladaptation and some protective factors, *Developmental Psychology* 36:4 (2000), ss. 463–472.

Kraut, R. & Patterson, M. et alia: Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?, *American Psychologist* 53:9 (1998),

ss. 1017–1031.

Laine, Jermu: Alexis de Tocqueville, demokratian ja vapauden moderni yhteensovittaja, Edita, Helsinki (1999).

Lin, Nan: Social capital: a theory of social structure and action, Cambridge University Press, Cambridge (2001).

Lochner, K., Kawachi, I. et alia: Social capital: a guide to its measurement, *Health and Place* 5 (1999), ss. 259–270.

Luukka, Minna-Riitta: Mediat nuorten arjessa: 13–19-vuotiaiden nuorten mediakäytöt vuosituhanen vaihteessa, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto (2001).

Mannermaa, Tuomo: Toivon ja luottamuksen lähteet, kirjassa Kotkavirta, Jussi & Tuomi, Arvi (toim.): Toivo ja luottamus epävarmuuksien maailmassa: filosofisia ja teologisia puheenvuoroja, SoPhi, Jyväskylän yliopisto (2000), ss. 47–58.

Mannermaa, Tuomo: Kristuksen kuvan kaltaisuuteen muuttuminen, kirjassa Johdatus Lutherin teologiaan, toim. Kärkkäinen, Pekka, Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitos/Kirjapaja, Helsinki (2001), ss. 320–332.

Marx, Karl & Engels, Friedrich: Kommunistinen manifesti, suom. Juha Koivisto, Markku Mäki, Timo Uusitupa, Vastapaino, Tampere (1998).

McCarthy, Bill & Hagan, John: When crime pays: capital, competence, and criminal success, *Social Forces* 79:3 (2001), ss. 1035–1059.

McKenna, Katelyn Y. A. & Bargh, John A.: Coming out in the age of the Internet: identity “demarginalization” through virtual group participation, *Journal of Personality and Social Psychology* 75:3 (1998), ss. 681–694.

Mustonen, Anu: Media violence and its audience, *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 135, Jyväskylän yliopisto (1997).

Mustonen, Anu: Mediapsykologia, WSOY, Helsinki (2001).

Nykänen, Anna-Stiina: Lestadiolainen kasvatusguru kiertää Suomea, *Helsingin Sanomat*, 28.2. (1999).

Oujee: “Jännittää niin, että tutisoo”: kokemuksia Tietoyhteiskunnan kansalaistaidot hankkeista, Opetusministeriö & Suomen Oujee Oy (2001).

Pekonen, Laura: Pohjoisen Westend, *Suomen Kuvalehti* 27 (2001), ss. 26–33.

Pekonen, Osmo: Ranskan tie: kuuluisia kouluja ja instituutioita, Art House, Helsinki (1995).

Perheentupa, Antti-Veikko: Lama paljasti yhteiskuntatieteiden alennustilan, *Kanava* 1 (2002), ss. 10–15.

Pitkänen, Lea: A descriptive model of aggression and nonaggression with applications to children's behaviour, *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social research*, Jyväskylä (1969).

Pulkkinen, Lea: Kotikasvatuksen psykologia, Gummerus, Jyväskylä (1977).

Pulkkinen, Lea: Self-control and continuity from childhood to adolescence. Teoksessa B.P. Baltes & O. G. Brim, Jr (toim.), *Life-span development and behavior*, Vol. 4. Academic Press, Orlando, FL (1982), ss. 63–105.

Pulkkinen, Lea: Nuoret ja kotikasvatus, Otava, Helsinki (1984).

Pulkkinen, Lea (toim.): Lapsesta aikuiseksi, Atena, Jyväskylä (1997).

Pulkkinen, Lea: Social development and its risk factors. Teoksessa L. Bäckman & D. C. von Hofsten (toim.): *Psychology at the turn of the millennium*, Vol. 2: Social, developmental, and clinical perspectives (2002a), ss. 53–76.

Pulkkinen, Lea: Valtakunnallinen tutkimus- ja kokeiluprojekti MUKAVA kouluikäisten lasten sosiaalisen pääoman kartuttamiseksi, projektisuunnitelma (2002b).

Putnam, Robert D.: Making democracy work. Civic traditions in modern Italy, Princeton University Press, Princeton (1993).

Putnam, Robert D.: Bowling alone: America's declining social capital, *Journal of Democracy* 6 (1995), 64–78.

Putnam, Robert D.: Bowling alone : The collapse and revival of American community, Simon & Schuster, New York (2000).

Putnam, Robert D.: A better society in a time of war, *The New York Times*, 19.10. 2001.

Putnam, Robert D.: Bowling together, *The American Prospect* 13/3, 11.2. 2002.



- Pöntinen, Petri: Tätä tragediaa ei voi selitellä, *Suomen Kuvalehti* 3 (2002), ss. 14–15.
- Quéau, Philippe: Lumetodellisuus, suom. Osmo Pekonen, Art House, Helsinki (1997).
- Ripatti, Jaakko: Luterilaisen sosiaalietiikan uusi tulkinta, *Kanava* 3 (2001), ss. 185–190.
- Sadeluoto, Kalevi & Siisiäinen, Martti: Järjestötoiminta, *Suomen kartasto* 321 (1991).
- Salokoski, Tarja: Väkivaltaiset tietokonepelit osana lasten ja nuorten pelimaailmaa, Jyväskylän yliopisto, Psykocenter, käsikirjoitus (2002). Sisältää runsaan bibliografian aiheesta.
- Sampson, R. J.; Raudenbusch, S. W. & Earls, F.: Neighbourhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy, *Science* 277: August 15 (1997), ss. 918–924.
- Sarmela, Matti: Epäkulttuuri: jäähyväisluento 6.4. 2000, *Suomen antropologi* 3, ss. 4–13 (2000).
- Seligman, Adam B.: The problem of trust, Princeton University Press, Princeton (1997).
- Sihvola, Juha: Toivon vuosituhat: eurooppalainen ihmiskuva ja suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus, Atena, Jyväskylä (2000).
- Siisiäinen, Martti: Suomalainen protesti ja yhdistykset, Tutkijaliitto, Jyväskylä, 1990.
- Siisiäinen, Martti: Two concepts of social capital: Bourdieu vs. Putnam, Paper presented at ISTR Fourth International Conference, Trinity College, Dublin (2000). ( Internetissä.)
- Siisiäinen, Martti: Järjestöllinen pääoma Suomessa, kirjassa Ilmonen, Kaj (toim.): Sosiaalinen pääoma ja luottamus, Sophi, Jyväskylän yliopisto (2000), ss. 144–169.
- Siisiäinen, Martti: Yhteiskunnalliset liikkeet ja yhdistykset 1990-luvun Suomessa, teoksessa Kovalainen, Anne (toim.): Lama ja luottamus, Svenska Handelshögskolan, Sarja A 308 (2002), ss. 107–155.
- Siitonen, Marko; Sivunen, Anu; Feldt, Taru; Neittaanmäki, Minna; Metsäpelto, Riitta-Leena & Pulkkinen, Lea: Mitä hyötyä tieto- ja viestintäteknikasta on perheelle?, Agora Centerin julkaisu, Jyväskylän yliopisto (2001).
- Snellman, Saska: Castells tietää mistä tässä kaikessa on kysymys, *Helsingin Sanomat*, 2.1.2000.
- Stenius, Henrik: Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland

fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott, Skrifter utgivna av Svenska Literatursällskapet i Finland 454, Ekenäs (1987).

Tarvainen, Veikko: Päättäjät pui sähköpostia tunnin pari päivässä, *Palkkatyöläinen* 1/2002, ss. 28–29.

Taylor, Charles: Sources of the self: the making of modern identity, Cambridge University Press, Cambridge (1989).

Tiedolla tietoyhteiskuntaan III, Tilastokeskus, Helsinki (2001).

Uslaner, Eric M.: Trust, democracy, and governance, University of Maryland, käsikirjoitus (2000a). ( Internetissä.)

Uslaner, Eric M.: Trust, civic engagement, and the Internet, University of Maryland, käsikirjoitus (2000b). ( Internetissä.)

Uslaner, Eric M.: The moral foundations of trust, Cambridge University Press, Cambridge (2002).

Vesikansa, Jarkko: Luottomies, *Suomen Kuvalehti* 10 (2002), ss. 24–27.

Viherä, Marja-Liisa: Digitaalisen arjen viestintä: miksi, millä ja miten?, Edita, Helsinki (2000).

## **UUSINTA KIRJALLISUUTTA**

Hyypä, Markku T.: Elinvoimaa yhteisöstä: sosiaalinen pääoma ja terveys, PS-kustannus, Jyväskylä (2002).

Ruuskanen, Petri (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi, PS-kustannus, Jyväskylä (2002).

## **Sosiaalinen pääoma ja teknologian käyttö –kutsuseminaarin pe 18.1.2002 osallistujat sekä esiselvitystyössä kuullut asiantuntijat:**

Adenius-Jokivuori, Merja	Koordinaattori, Psykologian laitos, JY
Fadjukoff, Päivi	Koordinaattori, Agora Center, JY
Hanski, Mikko-Pekka	Suomen Oujee Oy
Hokkanen, Tiina	Stipenditutkija, Perhetutkimusyksikkö, JY
Ilmonen, Kaj	Professori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, JY
Itäpuisto, Timo	Suomen Oujee Oy
Jokinen, Eeva	Professori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, JY
Jokisaari, Markku	Tutkija, Psykologian laitos, JY
Kanerva, Anna	Suomen Oujee Oy
Kasesniemi, Eija-Liisa	Research Scientist, VTT Information Technology
Kokko, Katja	Tutkijatohtori, Psykologian laitos, JY
Kokkonen, Marja	Tutkijatohtori, Psykologian laitos, JY
Luukka, Minna-Riitta	Professori, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, JY
Oksman, Virpi	Tutkija, Tiedotusopin laitos/Tampereen yliopisto
Pekonen, Osmo	Erikoistutkija, Agora Center, JY
Pulkkinen, Lea	Professori, Psykologian laitos, JY
Rönkä, Anna	Ma. professori, Psykologian laitos, JY
Salokoski, Tarja	Tutkijakoulutettava, Psykologian laitos, JY
Siisiäinen, Martti	Professori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, JY
Valo, Maarit	Professori, Viestintätieteiden laitos, JY

Kiitämme lämpimästi niistä keskusteluista, materiaalista ja muusta yhteistyöstä, jotka ovat vieneet tätä työtä eteenpäin ja edesauttaneet sen valmistumista.